

MAGYAR KÖNYV- SZEMLE

1969

1. SZÁM

MAGYAR KÖNYVSZEMLE 85. ÉVF. 1. SZ. 1—96. I. BUDAPEST, 1969. JAN.—MÁRC.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA I. OSZTÁLYÁNAK
könyvtörténeti és bibliográfiai folyóirata

Megjelenik negyedévenként

Szerkesztő bizottság

DEZSÉNYI BÉLA (szerkesztő), HAVASI ZOLTÁN, KÓKAY GYÖRGY, KŐHALMI BÉLA (főszerkesztő), MÁTRAI LÁSZLÓ (a szerkesztő bizottság elnöke), MEZEY LÁSZLÓ, RÓZSA GYÖRGY, TARNAI ANDOR

A következő számunk tartalmából:

Berlász J.: Über die Vorbesitzer des Ransanus-Kodex. — *Kulcsár Péter*: Ransanus Epi-
toméjának kéziratai — *Csapodi Csaba*: Mekkora volt a Corvina-könyvtár? — *Indali
György*: A kaposvári szabómunkások szakegyületének könyvtára — *Fallenbüchl, Zoltán*:
Zur Geschichte der Ungarnkarte J. Ch. Müllers (1709) — *Zsoldos Jenő*: Ludwig Feuer-
bachot idézi-e Kemény Zsigmond? — *Dán Róbert*: Sylvester János héber betűi és forrásai

Technikai szerkesztő

WINTERMANTEL ISTVÁN

A szerkesztőség legfeljebb 1 ív terjedelmű és a MSZ 9651 szabványnak megfelelő kézira-
tokat fogad el

Szerkesztőség: Budapest, VIII. Pollack Mihály tér 10. Telefon: 336—323

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető: *bármely postahivatalnál*, a kézbe-
sítőknél, a Posta hírlapüzleteiben, a POSTA KÖZPONTI HIRLAP IRODÁ-
nál (KHI Budapest V., József-nádor tér 1.) közvetlenül vagy csekkklapon,
(csekkszámlasszám: egyéni 61257, közületi 61066), valamint átutalással a
KHI MNB 8. egyszámlájára.

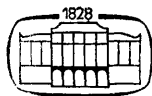
Előfizethető és példányonként megvásárolható
az AKADÉMIAI KIADÓ-nál, Budapest V., Alkotmány utca 21.
telefon: 111—010, csekkszámlasszám 05,915.111-46, MNB egyszámla-
szám 46.

és az AKADÉMIAI KÖNYVESBOLT-ban, Budapest V., Váci utca 22.
telefon: 185—612.

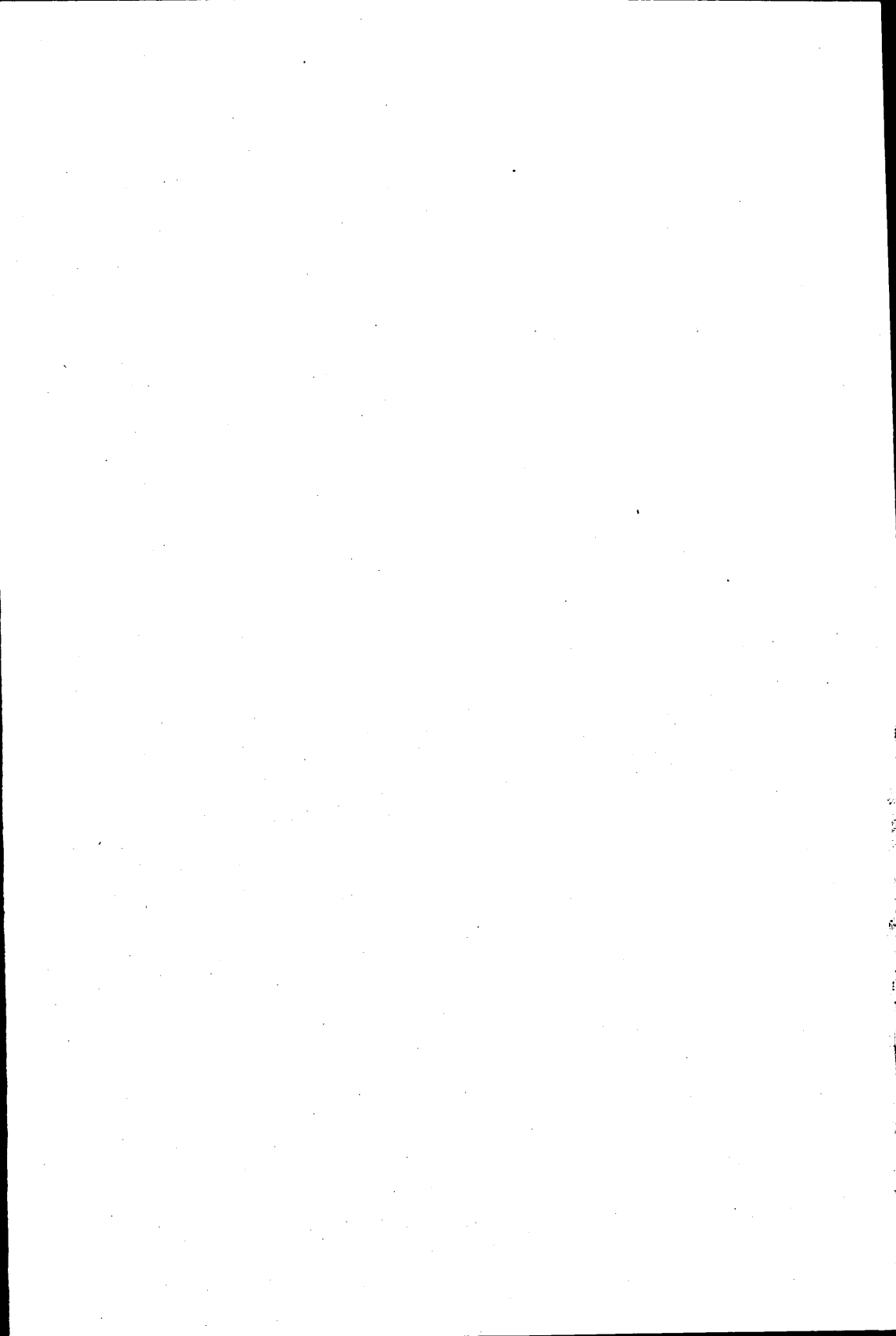
MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA I. OSZTÁLYÁNAK
KÖNYVTÖRTÉNETI, BIBLIOGRÁFIAI ÉS DOKUMENTÁCIÓS
FOLYÓIRATA

LXXXV. ÉVFOLYAM
1969.

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

<i>Berlász, Jenő</i> : Über die Vorbesitzer des Ransanus-kodex	97
<i>Csapodi Csaba</i> : Mekkora volt a Corvina-könyvtár?	122
<i>Csendes Katalin</i> : A képviselőház könyvtárának Ghyecz Ignác-gyűjteménye	352
<i>Kádár Zoltán</i> : A biológiai-orvosi könyvillusztráció születése	362
<i>H. Kohut Mária</i> : Az Arany Trombitának (1869), Táncsics lapjának kauciója	48
<i>Kollin Ferenc</i> : Prager-könyvek az antifaszizmus és a népfrontpolitika szolgálatában	239
<i>Kovács Magda</i> : A Pesti Hírlap cenzúrázása (1841—1844)	339
<i>Kulcsár Péter</i> : Ransanus epitoméjének kéziratai	108
<i>Markovits, Györgyi</i> : Les publications hongroises de la Résistance française	197
<i>M. Pásztor József</i> : Az Eszme („Szociális kultúrlap” 1919-ben)	42
<i>Sándor Pál</i> : Visegrádi utca 15.	1
<i>Sashegyi Oszkár</i> : Az állami könyvcenzúra állandósulása Magyarországon (1706—1725)	321
<i>Scher Tibor</i> : A holt-tengeri tekercesek művelődéstörténeti jelentősége	213
<i>Schönwald Pál</i> : Az Országos Propaganda Bizottság tevékenysége és kiadványai az 1918-as polgári forradalom alatt	20
<i>Szegfű László</i> : Anonymus és a kománok	220
<i>D. Szemző Piroška</i> : Heckenast és Vajda szerepe Jókai „A Hon” c. lapjának megindulásában	253
<i>Szűz Rezső</i> : A Táltos könyvkiadóról	37
<i>Terbe Lajos</i> : Magyar forradalmi könyvkiadás Szovjet-Oroszországban	10
<i>Tiszay Andor</i> : Különszámok és röpiratok a Szovjetunióról a két világháború között	29

KÖZLEMÉNYEK

<i>Carter, H.</i> — <i>Budai Gy.</i> : Tótfalusi Kis Miklós és a Janson-féle betűformák	136
<i>Dezsényi Béla</i> : A magyarországi hírlapkiadás és hírlapterjesztés múltjából	382
<i>Dezsényi Béla</i> : Az Országos Széchenyi Könyvtár korai kapcsolatai a szovjet könyvtárüggyel és könyvkiadással	277
<i>Dezsényi Béla</i> : A tudományos sajtó kutatás helyzetéhez Magyarországon a két világháború között	159
<i>Fallenbüchl, Zoltán</i> : Zur Geschichte der Ungarnkarte J. Ch. Müllers (1709)	141
<i>Gál István</i> : Bölöni Farkas Sándor angol—amerikai könyvjegyzéke	147
<i>Gál István</i> : Cobden állítólagos magyar történelme	380
<i>Gál István</i> : Az első Magyarországon nyomtatott angol nyelvű szöveg	149
<i>Indali György</i> : A kaposvári szabómunkások szakszerveletének könyvtára	158
<i>Indali György</i> : Két szakszervezeti könyvtár a Horthy-korszak elején	57
<i>Kávássy Sándor</i> : A Tanácsköztársaság könyvtárügye Somogyban az egykori források tükrében	274
<i>Kovács Sándor Iván</i> — <i>Kulcsár Péter</i> : Bethlen Gábor könyvtárának újabban előkerült darabja	376
<i>Kozoca Sándor</i> : Ady-émlékek	388
<i>Krisztinkovich Béla</i> : Az anabaptista gyülekezetek frott hagyományai	373
<i>M. Gy.</i> : Bölöni Györgyné és Henri Barbusse	398
<i>Markovits Györgyi</i> : Fiatal magyar írók lapja: a „Keresztmetszet”	53
<i>M. Gy.</i> : „A gróf úr” és a cenzúra	93
<i>Sternberg J.</i> — <i>Tardy L.</i> : Magyar vonatkozású nyomdászati ritkaságok a moszkvai egyetemi könyvtárban	377
<i>Szecső Károly</i> : Adalékok az Egri Kaszinó Könyvtára reformkori történetéhez	155
<i>Szecső Károly</i> : Gárdonyi Géza egri könyvadományai	273
<i>Szigeti Kilián</i> : Mátyás király liturgikus kódexei	268
<i>Szűz Rezső</i> : A Genius—Lantos Kiadó	392

<i>Turányi Kornél</i> : Az első természettudományos ismeretterjesztő folyóiratok Magyarországon	62
<i>Zsoldos Jenő</i> : Ludwig Feuerbachot idézte-e Kemény Zsigmond?	151

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

<i>Bálent, Boris</i> : Az 1586-ra szóló krakkói magyar kalendárium felfedezése	168
<i>Borsa Gedeon</i> : Töredékesen előkerült két ismeretlen XVI. századi magyar nyomtatvány	401
<i>Dán Róbert</i> : Sylvester János héber betűi és forrásai	163
<i>Herepei János</i> : A XVII—XVIII. századi hazai könyvforgalom történetéhez	284
<i>Hervay Ferenc</i> : Ismeretlen XVI. századi magyarországi nyomtatványok	403
<i>Hervay Ferenc</i> : Még egy tíznyelvű Calepinus	405

FIGYELŐ

<i>Adorján Imréné</i> : Könyvkiállítás Kecskeméten	84
<i>Csapodi Csaba</i> : Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei	297
<i>Csapodi Csaba</i> : Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve	300
<i>Csapodiné Gárdonyi Klára</i> : Adalék a Victorinus-korvina történetéhez	170
<i>D. B.</i> : Hírlaptár Berlinben	121
<i>D. B.</i> : Kőhalmi Béla	407
<i>Da.</i> : A fényszedés fejlődése	180
<i>Domanovszky Ákos</i> : A „Shared Cataloging Program”	64
<i>Gombocz István</i> : Az IFLA 1968. évi konferenciája	70
<i>Herendiné Lakatos Éva</i> : Az Egyetemi Könyvtár Tanácsköztársaság-kiállítása	304
<i>Herendiné Lakatos Éva</i> : A Tanácsköztársaság plakátjai — kiállítás a Szabó Ervin Könyvtárban	181
<i>Horváth Viktor</i> : A Magyarországi Könyvészet (1472—1920) hasonmás kiadása	296
<i>Kamarás István</i> : A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve	178
<i>Keresztury Dezső</i> : A magyarországi korvinák kiállítása a Nemzeti Múzeumban	76
<i>Kőhalmi Béla</i> : Remete László tanulmánya: Szabó Ervin szocialista könyvgyűjteménye a Fővárosi Könyvtárban	79
<i>H. Lakatos Éva</i> : Fél évszázada	36
Megjelenés előtt áll a „Régi magyarországi nyomtatványok” első kötete (1473—1600)	80
<i>Mezey László</i> : A Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottság működése 1961—68	294
<i>Mgy.</i> : A „száműzött-irodalom” német katalógusáról	175
<i>Mgy.</i> : A Magyar Tanácsköztársaság sajtójának repertóriuma	83
<i>Munkácsi Piroška</i> : Makky György ex libris kiállítása	85
<i>Nagydiósi Gézané</i> : Érdekes új szerzemények a nagyváradi könyvtárban	181
<i>Pusztai Jánosné</i> : 50 éves a moszkvai Nyekraszov Városi Könyvtár	305
<i>Remete László</i> : A Tanácsköztársaság Budapestje a korabeli rajzok tükrében	408
<i>S. G.</i> : Fikk László 1920—1969	252
<i>Salyámosy Miklós</i> : Az Universal-Bibliothek 100. évfordulója	81
<i>Somkuti Gabriella</i> : „Könyvtár és múzeum 1919-ben”	305
<i>Somkuti Gabriella</i> : Nagykönyvtáraink jelentősebb új szerzeményei (1967)	172
<i>Somkuti Gabriella</i> : Nagykönyvtáraink jelentősebb új szerzeményei (1968)	416
<i>Sz. J.</i> : A legújabb kori belgiumi francia irodalom bibliográfiája	181
A százezredik hazai gyártású fénylyukkártya	420
<i>T. A.</i> : Útcát neveztek el a fővárosban Dienes Lászlóról	75
<i>Takács József</i> : A szerzői jog új szabályozása	409
<i>Tombor Tibor</i> : A római restauráló tanfolyam könyvvédelmi tanulságai	414
<i>V. K.</i> : Kiállítás a könyvklubban	81
<i>V. K.</i> : Francia könyvkiállítás	82

SZEMLE

<i>Artelt, W.</i> : Wege und Ziele (Ism. <i>Bugyi Balázs</i>)	90
<i>Beels-Peskens</i> : Heraldiek in het ex libris (Ism. <i>Galambos Ferenc</i>)	87
<i>Beiträge zur Geschichte des Buchwesens</i> (Ism. <i>Wic Györgyné</i>)	316
<i>Benutzungsführer der Deutschen Bücherei Leipzig</i> (Ism. <i>Firayó Lászlóné</i>)	191
<i>Bihari Mihály</i> : Egy gyorsíró feljegyzései (Ism. <i>D. B.</i>)	423

Bilderchronik (Ism. <i>Dávid Katalin</i>)	189
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Romania 1867—1967 (Ism. <i>Tóth András</i>)	318
H. Boros Vilma: Széchenyi István hátrahagyott iratainak története (Ism. <i>Kőhegyi Mihály</i>)	421
Buch und Schrift von der Frühzeit bis zur Gegenwart (Ism. <i>T. A.</i>)	90
Chadwick, J.: The decipherment of Linear B (Ism. <i>Vekerdi József</i>)	183
Cockburn, P.: The Years of the Week (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	191
Dembowska, M.: Documentation and Scientific Information. Outline of Problems and Trends (Ism. <i>Büky Béla</i>)	424
The Dewey Decimal Classification (Ism. <i>Takács Menyhért</i>)	428
Dümmerth Dezső: Pest város társadalma 1686—1696 (Ism. <i>Tóth András</i>)	308
Fráter Jánosné: Az MTA Történettudományi Bizottságának működése 1854—1949 (Ism. <i>Kőhegyi Mihály</i>)	421
Gustavino Gallent, G.: El deposito legal de obras impresas en España (Ism. <i>Tóth András</i>)	428
A II. helvét hitvallás Magyarországon és Méliusz életműve (Ism. <i>Holl Béla</i>)	187
Hiller, H.: Zur Sozialgeschichte von Buch und Buchhandel (Ism. <i>Wix Györgyné</i>)	430
Horváth Árpád—Pap János: Technikatörténet (Ism. <i>Móra László</i>)	313
Hoványi Gábor: Nem hagyományos osztályozó rendszerek és eljárások (Ism. <i>Takács Menyhért</i>)	424
Ifjú szivekben élek? Vallomás Adyról. (Ism. <i>Wintermannel István</i>)	422
Jahrbuch der Deutschen Bücherei 1968 (Ism. <i>Vértesy Miklós</i>)	189
Jakó Zsigmond: Bibliofilia lui Cipariu. A bibliofil Cipariu (Ism. <i>Szász Zoltán</i>)	186
Johannes Tralow. Leben und Werk (Ism. <i>Da</i>)	316
Két újabb német rövidítésgyűjteményről (Ism. <i>Moravék Endre</i>)	427
Der Malik Verlag. (Ism. <i>Kollin Ferenc</i>)	315
Mályusz Elemér: A Thuróczy-krónika és forrásai (Ism. <i>Csőka J. Lajos</i>)	184
Manzi, P.: Annali della stamperia Stigliola a Porta Reale in Napoli (Ism. <i>Tombor Tibor</i>)	185
Minajev, J.: Ekszlibrisz (Ism. <i>Galambos Ferenc</i>)	431
Munkás-ének 1919—1945 (Ism. <i>B. I.</i>)	311
Műszaki nagyjaink (Ism. <i>Móra László</i>)	312
Ötven év (Ism. <i>Remete László</i>)	86
A régi Anglia hétköznapijai (Ism. <i>D. B.</i>)	91
Scheiber Sándor: Héber kódexmaradványok magyarországi kötéstáblákban (Ism. <i>Dán Róbert</i>)	307
Standa, J.: Exlibrisy (Ism. <i>Galambos Ferenc</i>)	88
Sticker, B.—Klenm, F.: Wege zur Wissenschaftsgeschichte (Ism. <i>Bugyi Balázs</i>)	429
Szabó Ervin 1877—1918 (Ism. <i>Pálvolgyi Endre</i>)	310
Szeged múltja írott emlékekben (Ism. <i>Tóth András</i>)	314
Tanulmányok Tolna megye történetéből (Ism. <i>Tóth András</i>)	314
A tárgyászó és a tárgyszókatalógus (Ism. <i>Faragó Lászlóné</i>)	426
Tomescu, M.: Istoria cărții românești de la incepturi pînă la 1918 (Ism. <i>Gáldi László</i>)	318
Tóth Ede: Mocsáry Lajos élete és pályakezdése (Ism. <i>Szász Zoltán</i>)	309
Trzinadlovski, J.: Institut national Ossolinski 1817—1967 (Ism. <i>Kindlovits Kálmán</i>)	88
Vinárek, J.—Téshel, A.: Knihovny v USA (Ism. <i>Sárkány Éva</i>)	431
Volum festiv ocașia centenarului Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România (Ism. <i>Tóth András</i>)	89
Vrchotka, J.: Dejiny Knihovny Narodniho Muzea v Praze 1818—1892 (Ism. <i>Kindlovits Kálmán</i>)	317
Zawadzki, R.: Rozwój i działalność publicznych bibliotek powszechnych w Dolnym Śląsku w latach 1945—1964 (Ism. <i>Kindlovits Kálmán</i>)	190

BIBLIOGRÁFIÁK

Állam- és jogtudományi bibliográfia (Ism. <i>Takács József</i>)	192
Allony, N.—Loewinger, D. S.: The Institute of Hebrew Manuscripts. List of photocopies in the Institute III. (Ism. <i>Scheiber Sándor</i>)	194
Az antifasiszta ellenállási és partizánharcok válogatott irodalmának bibliográfiája (Ism. <i>ngy</i>)	92
Arnon, J.: Abraham ben Abraham (Ism. <i>Scheiber Sándor</i>)	435
Artistik. Auswahl-Bibliographie (Ism. <i>Berczeli Károlyné</i>)	95
Bibliografia przekładów z literatury węgierskiej w Polsce (Ism. <i>Izsépy Edít</i>)	94
Creșterea colecțiilor. Caiet selectiv de informare. Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Romania (Ism. <i>Kindlovits Kálmán</i>)	306

Egy fontos hungarika-bibliográfiáról (Ism. <i>mg</i>)	193
Együtt van Budapest története bibliográfiájának mind a hat kötete (Ism. <i>Kőhalmi Béla</i>)	319
Gorkij-bibliográfia (Ism. <i>T. L.</i>)	435
Korrajz és vádirat. Válogatás a XX. sz. német prózairodalmából (Ism. <i>Kőhalmi Béla</i>)	434
A külföldön (nyugati országokban) 1945-től megjelent magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címjegyzéke (Ism. <i>M. Gy.</i>)	193
Magyar hírlapok és folyóiratok jegyzéke (Ism. <i>Bükyné Horváth Mária</i>)	432
Magyarország és az UNESCO. Sajtóbibliográfia (Ism. <i>B. Veregy Katalin</i>)	212
A magyarországi dalosmozgalom 100 éve 1863–1963 (Ism. <i>Remete László</i>)	93
Mayer, L. A.: Bibliography of Jewish Art (Ism. <i>Scheiber Sándor</i>)	194
Odqwist, D.: Current Swedish periodicals and serials: Engineering and related Subjects 1968 (Ism. <i>Wix Györgyné</i>)	306
Onoranze a Vico nel III. Centenario della nascita (Ism. <i>Tombor Tibor</i>)	195
Práger Miklós: Marx és Engels művei magyarországi kiadásainak bibliográfiája (1945–1965) (Ism. <i>Kőhalmi Béla</i>)	320
Tolnai György: Az újkori világtörténet magyar nyelvű irodalmának bibliográfiája (Ism. <i>Kőhalmi Béla</i>)	434
Zeitschriften Ost-Mitteleuropas und der Sowjetunion in Wiener Bibliotheken I–IV. (Ism. <i>Batári Gyula</i>)	433

SÁNDOR PÁL

Visegrádi utca 15.

A Visegrádi utca 15. számú házon a márványtábla — ellentétben sok más házzal — nem azt hirdeti, hogy épült ekkor és ekkor, ilyen és ilyen stílusban, alkotója ez és ez — hanem arra a történelmi tényre emlékeztet, hogy ebben a házban kapott otthont egy fél évszázaddal ezelőtt, 1918 őszén az akkor megalakult Kommunisták Magyarországi Pártja és lapjának, a *Vörös Újságnak* a szerkesztősége.

Ez a történelmi emléktábla persze már jóval a felszabadulás után került a ház falára, de az ütött-kopott újlipótvárosi bérház már sokkal korábban bevo-nult, ha még nem is a hivatalos történelemben — ezt megakadályozta a Horthy-rendszer, amely az első világháborút követő forradalmi idők minden dokumen-tumát igyekezett kitörölni az emberek emlékezetéből és számúzni a történelem lapjairól —, de irodalmi és művészeti alkotásokba.

1930 körül, miután berlini emigrációjából a fenyegető fasiszta veszély elől a Szovjetunióba ment, körülményes kerülő úton levelet kaptunk a költő és filmesztéta BALÁZS Bélától, amelyben kért bennünket, készítsünk fényké-pek a Visegrádi utca 15. számú házról, mert Moszkvában egy filmet szándé-koznak forgatni, amely a magyar szocialista forradalom idején játszódik és a történelmi hűség kedvéért a díszleteket korhűen akarják felállítani. (Hogy elkészült-e ez a film, sajnos nem gondoltam rá, hogy a felszabadulás után ismét közöttünk élő BALÁZS Bélától megérdeklődjem).

Irodalmi mű témájává pedig LENGYEL József avatta, aki a párt megalakulásának tizedik évfordulójára 1929 októberében berlini emigrációjában *Visegrádi utca* címen könyvet írt, amely azután 1932-ben KUN Béla előszavával Moszkvában, majd a felszabadulás után Budapesten több kiadásban is meg-jelent és új kiadás készül most a forradalom félszázados jubileuma alkal-mából is.

LENGYEL József könyvét annak idején „történelmi riportáznak” neve-
te. „Nem is regény, életrajz vagy történelem — írja az eredeti kiadás előszavá-
ban. — Azért készült, hogy megtartsa azokat a tényeket, amelyeket láttam
s amelyek az ügy szempontjából — úgy hiszem — lényegesek. Az ügy: a forra-
dalom, a proletárdiktatúra, a KPM keletkezése, harca, hibái, jövője.”

Nem véletlen, hogy a könyv címül az utca, a ház nevét választotta,
hiszen a kezdet, az elő lépések — a győzelmes előretörés veszélyekkel és hibák-
kal terhesen, de a jövő megalapozása is — ebben a környezetben, néhány kis
szobában és pár nagyobb teremszerű helyiségben történtek meg. Azokon az
apró gondokon és szűkösségeken is — ahogyan barátok szerény lakószobáiból,
szíveségből átadott helyiségekből, hiányos felszerelésekből történelem lett —
keresztülvilágít az az önfeláldozó lelkesedés, hit és meggyőződés, amely a párt

alapítóit és legelső híveit átfűtötte, tette, áldozathozatalra készítette, a veszélyek és a rendőri brutalitások, az ellenforradalmárok akciói elviselésére képessé tette.

A mai fiatalok előtt — a szocializmus építése éveinek biztonsága közepette — bizonyára nehezen érthetők a féllegális, majd illegális megkövetelte apró leleményességek, sokszor naiv fondorlatok, amelyekkel lakásadókat, környezetet, hatóságokat meg kellett téveszteni a sokoldalú és csekély eszközökkel nagy eredményeket elérő tevékenység igazi természetét és célját illetően, ahogyan a *Vörös Újság*ot szerkesztteni, rendeletek kijátszásával és a politikai nyomások elhárításával nyomdáról, papírról gondoskodni, megfelelő munkatársakat toborozni kellett, a pártszervezés, az agitáció és propaganda változatos és egyre nagyobb feladatokat és felelősséget igénylő munkájáról nem is beszélve.

Jól érzékelteti ezt a miliót LENGYEL József, amikor azt írja: „Visegrádi utca. A KMP központja. Csak ha elhagyunk minden hasonlatot gyűjtőmedencéről, kristályosodó pontról, hadsereg főhadiszállásról, lázas munkáról, akkor kapunk igazi fogalmat a párt központjáról. Általában a pártközpont, nevezetesen az első központ a Visegrádi utcában semmiféle hasonlattal le nem írható.”

És szükséztűségében is érezhető az a feszült drámaiság, amely az egykori résztvevő FONYÓ Sári visszaemlékezéseinek rövid tényközlései mögött rejlik, amikor a Vyx-jegyzék által sarokba szorított Károlyi Mihály átadta a hatalmat a magyar proletariátusnak, a gyűjtőfogházban a két munkáspárt vezetői aláírták az egységokmányt és proklamálták a proletárdiktatúrát. „Egy szakasz vöröskatona vonult be a Munkások, Szegényparasztkok és Vöröskatonák Tanácsa vezérének, a Kommunisták Magyarországi Pártjának helyiségébe, hogy védje azt.”

A régi Visegrádi utcai gárda tagjai aztán a Tanácshatalom különböző szerveibe, immár a győztes forradalom új támaszpontjaiba szóródtak szét, a volt Hungária szállóba, a „Szovjetházba”, a Budapesti Hírlap egykori szerkesztőségi szobáiba, miniszteriális épületekbe, majd ki a frontra, hogy tollal, szóval és fegyverrel védjék az új proletár hazát.

De sem ezzel a győzelemmel, sem az első magyar proletárdiktatúrának a nyugati imperializmus fegyveres segédcsapataival történt leverésével nem fejeződött be a Visegrádi utca 15. sz. ház története. Maga a ház ugyan a fehérterror hónapjaiban és a megszerveződött, „konszolidálódott” ellenforradalom éveiben némileg elmosódott az emberek emlékezetében, de a párt hamarosan felocsúdott a vereség okozta aléltóságából, — most már teljes és mély illegálitásban — újjászerveződött és megkezdte földalatti munkáját a forradalmi szellem ébrentartására, a széttűzött szervezetek reorganizálása és az osztályöntudatos munkásság és parasztság kommunista mozgalmanak kiterjesztése és megszilárdítása érdekében.

A párt azonban kezdettől fogva tisztában volt azzal, hogy a csak legális munka — bármily erőfeszítések történnek is, bármily sok hősi cselekedetet kell is érte hozni és bármily fájdalmas áldozatokat és veszteségeket kell is vállalni — nem lehet eléggé eredményes és széles tömegeket átfogó, ezért szükség van az illegális és legális tevékenység összekapcsolására. Számos kísérlet történt ezért az illegálitás megszabta szűk keretek áttörésére és a párt története nem egy sikert könyvelhet el ezen a téren.

Az 1925 tavaszán megalakult Magyarországi Szocialista Munkáspárt

hamarosan nagy tömegbefolyásra tett szert és mind Budapesten, mind vidéken erős szervezeteket épített ki, eredményesen harcolt a KMP irányítása alatt a dolgozók szabadságjogaiért, a demokratikus köztársaságért és az új földreformért. Az MSzMP vezetőinek sorozatos letartóztatása, a hatósági üldözés fokozódása 1928-ban ugyan lehetetlenné tette az MSzMP további legális működését, de felváltották e munkájában a legális munkásszervezetekben, a szociáldemokrata pártban, a szakszervezetekben és munkáskultúrszervezetekben kiépült kommunista csoportok. Erőfeszítések történtek önálló szervezetek létesítésére is, mint az Általános Munkásszövetség, a Szakszervezeti Ellenzék és a „féllegális”, engedély nélkül működő kultúrszervezetek.

A párt igyekezett híven követni a lenini útmutatást, amely a sajtónak mint propaganda eszközhöz és szervezőnek nagy szerepet juttat és a külföldön megjelentetett és onnan az országba csempészett lapok mellett, mint a bécsi *Proletár* és *Vörös Újság*, a bécsi, majd prágai *Új Március*, arra törekedett, hogy a párt illegális lapjain (*Kommün*, *Kommunista*, *Ifjú Proletár*, stb.) kívül itthon is próbálkozzék legális sajtó megteremtésével.

Az első tartós, nagysikerű és szélesebb tömeghatást elérő ilyen orgánus a 100% c. „irodalmi és művészeti kultúrszemle” volt, amely 1927-től 1930-ig TAMÁS Aladár szerkesztésében a párt irányítása alatt nemcsak széleskörű politikai és ideológiai munkát végzett, hanem a párt és a mozgalom számára igen sok aktívát is nevelt, és az égisze alatt országsszerte alakult és működő szavalókórusok szervezeti formájában a kommunista mozgalom nem jelentéktelen szektorát alkotta.

A rendőri elnyomás következtében megszűnt folyóirat pótlására — rövidebb életű lapok, mint a GEREBLYÉS László által szerkesztett *Forrás* után — 1931-ben indult meg most már nem irodalommal álcázott, hanem „társadalomtudományi folyóirat”, a *Társadalmi Szemle*, amelynek főszerkesztője MADZSAR József, felelős szerkesztője pedig e sorok írója volt.

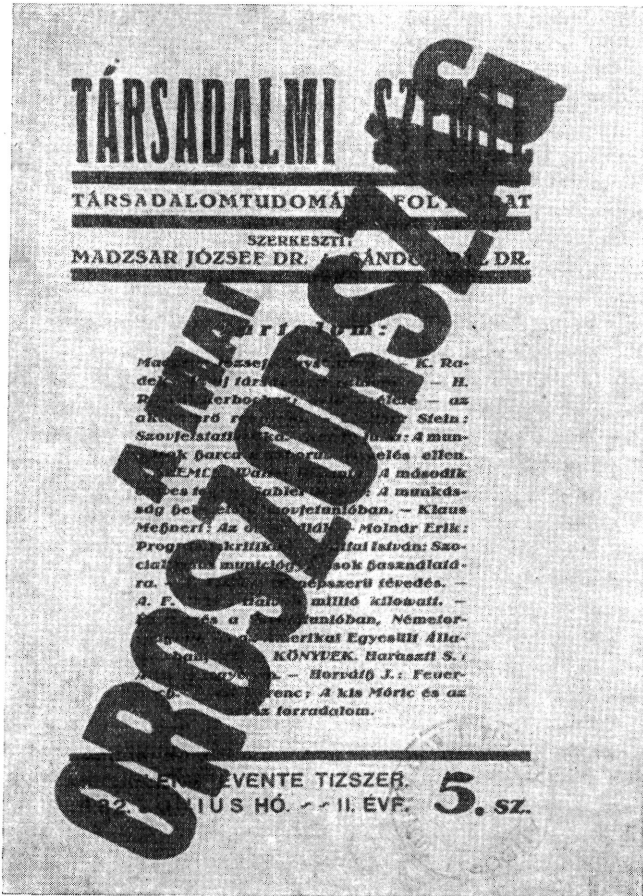
A Magyar Tudományos Akadémia programjába vette, hogy a pártnak a Horthy-rendszer idején megjelent folyóiratainak történetét önálló monográfiákban elkészíti, ez meg is történt már a 100% esetében, de a *Társadalmi Szemle* és a többi folyóiratok történetének megírása még várta magára. E sorok még ideiglenesen sem akarják e hiányt pótolni. Ezúttal csupán a Visegrádi utca 15. sz. háznak a kommunista mozgalomban a kommün leverése után jutott szerepére szeretnék visszaemlékezni és a történetét, amely a proletárdiktatúra kitörésekor megszakadt — folytatni.

A dolog ugyanis úgy alakult, hogy miután a *Társadalmi Szemle* szerkesztő-sége elhelyezése MADZSAR Belgrád rakparti lakásán — ahol feleségének MADZSAR Alice-nak mozgásművészeti iskolája volt és ennél fogva ott sokan megfordultak a nap minden órájában — nem bizonyult célszerűnek, úgy határoztunk, hogy én keresek alberletit szobám helyett olyan lakást, amelyben a szerkesztőségi és „kiadóhivatali” munka — ha szabad egy elvtárs, a mozgalom mártírjaként elpusztult WOLFF Sándor jórészt társadalmi tevé-vevését e nagyképű kifejezéssel illetni — elvégezhető.

Akkoriban véletlen szerencsének tulajdonítottam, ma már azonban vizsgálódva a körülményekre, élek a gyanúperrel, hogy a véletlennek nem sok szerepe volt abban, hogy sikerült a Visegrádi utca 15-ben a II. emelet 1. számú egyszobás garzonlakást megkapnunk.

Senki se gondoljon arra, hogy talán a „hatóságok” keze volt a dologban, hogy esetleg a lakást jól szemmel lehetett tartani, vagy hogy egyes lakótársak

orra alá. Ez a képies kifejezés eléggé pontosan megszabja ez ellenzéki magatartás mértékét: nem valószínű, hogy lelkesedett volna egy újabb proletárdiktatúráért, amely államosítja a Visegrádi utcai hatalmas háztömbjét és egyéb bérházait, amelyek jövedelme egyedülálló idős ember létére gondtalan és

kedvteléseinek áldozható életet biztosított neki süppedő szőnyegek, szobrai, képei és egyéb műkincsei társaságában. Ugyanakkor azonban kárörvendő, széles mosollyal vett tudomásul minden kellemetlenséget, politikai és gazdasági nehézséget, amely a Horthy-rendszert érte és ha kockázatmentesen támogathatta a rendszer ellenzőit, szívesen megtette.

Regényíró számára érdekes feladat lenne különködéseinek és sajátos miliójének a megrajzolása, a magam részéről — visszaidézve markáns, gúnyos, időnkint harsányan nevető arcát — ez a harsányság és gúny már szinte politikai tüntetésszámba ment — nem tudok mást mondani, mint hogy valóságos balzaci figura volt.

Egyes távoli célzásaiból ítélve gondolom most, hogy tisztában volt vele, miféle szerkesztőségeknek adja ki a lakást és az akkori viszonyokhoz képest

feltűnően alacsonyan megszabott bére is arról árulkodik, hogy nem volt ellene a történelmi hagyományoknak az ő házához kapcsolódó folytatása.

Viszont nemcsak ez a szimpátia, hanem az olcsóság is sokat nyomott nálunk a latba. Ma már bevallható, hogy a folyóirat megjelentetésének nemcsak a hatóságok, a politikai viszonyok támasztottak nehézségeket, hanem az akkor kibontakozó általános válság okozta nagyarányú pénztelenség és létbizonytalanság is, hiszen mondanom sem kell, hogy a legenda a guruló rubelekről szószerint a legendák birodalmába tartozott és minden szám előállításának a költségei — pedig a szerkesztők és a munkatársak mindent „társadalmi munkában” végeztek — vagyis a nyomdászámra kiegyenlítése és az előfizetőknek küldött példányok portóköltségei állandó gonddal jártak és mindennapi erőfeszítéseket igényeltek. Szinte szüntelenül előttünk lebegett a veszély — és a szegény —, hogy nem is rendőri beavatkozás, politikai terror, hanem a pénztelenség teszi lehetetlenné a lap további megjelenését.

Anyagi gondjainkat persze éppúgy álcáznunk kellett, mint az illegális párthoz való kapcsolatainkat — és pedig mind a nyomdával, mind a hatóságokkal szemben. A történelmi hűség kedvéért azonban el kell ismernem, hogy a nyomda — a Pannónia nyomda, amelynek tulajdonosa, a nyilasok áldozatává vált Nádor Zoltán elvtárs — nem csekély kockázatokat vállalt — ígéretésektől fenyegetésig bőven volt része mindenben a politikai rendőrség részéről —, de messzemenő előzékenységet is tanúsított (árban, hitelben, stb.) velünk szemben, s mivel egy családi vállalatról volt szó, amelyben kizárólag rokonok, testvérek, após, sógorok, dolgoztak, a magunk részéről azzal viszonyoztuk, hogy elvtársak, akik bankban, cégeknél, üzemekben dolgoztak, igyekeztek a vállalatuktól a nyomdának üzleti nyomtatvány-megrendeléseket szerezni.

Ilyen apró-cseprő problémák mellett annál nagyvonalúbbak voltunk a hatóságokkal összefüggő kérdésekben. Az előfizetőkéről kétféle kartotékokat vezettünk. A tényleges előfizetők kartotékjai — egyéb iratokkal együtt — az Általános Takarékpénztár egyik fiókjánál, ahol GEREBLYÉS László és felesége tisztviselők voltak, bérelt safeben rejtőztek, ugyanakkor a szerkesztőség kartotékokat vezetett fiktív előfizetőkéről — kezdve Gratz Gusztáv volt külügyminiszterrel és Träger államügyésszel, folytatva országgyűlési képviselőkkel, ügyvédekkel, orvosokkal, stb. — akiknek a rend kedvéért időnkint küldtünk is egy-egy mutatványszámot és WOLFF elvtárs szorgalmasan beírta a kartotékokba a be nem folyt összegeket.

Bármily naivnak tetszik is ma már ez a fogás, sok előnnyel járt. Már az is érdekes volt, hogy közéleti nagyságaink soha nem küldték vissza a lapot, tehát — ki ezért, ki azért — de érdeklődéssel olvasták. (Szemák hírhedt tanácselnök a Gárdonyi-féle könyvkereskedésben példányonként mindig megvásárolta gyakran be-benézve az üzletbe, ha a megjelenés történetesen késett, hogy kapható-e már, nyilván nem azért, mert égett a vágtyól, hogy sürgősen tájékozzódjék a világ soráról és a társadalomtudomány legújabb eredményeiről).

A letartóztatásunkkor tartott házkutatás során, amikor a detektívek mint az éhes farkas kaptak a kartotékdoboz után, látni kellett volna elsavanyodott arcukat, amikor olyan „köztiszteletben álló” neveket találtak, akiknél nem is mertek érdeklődni, hogy valóban előfizetők-e. Enyedy vizsgálóbíró előtt pedig demonstrálhattuk, hogy anyagilag is rendben van a szénánk és legális, sőt nyereséges vállalkozásról van szó. (Ha esetleg itt-ott érdeklődtek is, ami feltehető és a megkérdezettek arra hivatkoztak, hogy kaptak ugyan időnkint lapokat, de az előfizetést nem küldték be, ez mit sem bizonyított, leg-

feljebb ijedtségüket és emiatt „tagadtak”, vagy zsugoriságukat, hogy ingyen elfogadták a lapot).

Sőt, amikor a vizsgálóbíró feltette nekem a kérdést, nem találok-e különösnek, hogy ha kommunistagyanús egyéneknél a detektívek házkutatást tartanak, mindig találnak *Társadalmi Szemlét*, szemrebbenés nélkül válaszolhattam, hogy a *Társadalmi Szemlé*t minden, szociológia iránt érdeklődő ember olvassa Magyarországon, és ha nem csak „kommunistagyanúsaknál” tartanak házkutatást, hanem vezető politikusoknál, professzoroknál, stb. akkor azoknál éppúgy megtalálnák a folyóirat példányait. (Mellesleg, ebben volt is némi igazság, mint a felszabadulás után bírának és ügyészeknek tartott előadásaim során kitűnt.)

Nos, visszatérve a Visegrádi utcához, a háziúr azok közé az olvasók közé tartozott, akik valóban őszinte érdeklődéssel viseltettek a lap iránt és időnkint a szakácsnőjével kérdeztette, megjelent-e már az új szám.

Hamarosan rá kellett jönnöm, hogy a Visegrádi utca emléke még sokakban nem mosódott el és a *Társadalmi Szemle* megjelenése és pedig a *Vörös Újság* szerkesztőségének, és a KMP párthelyiségének az egykori házában nemcsak elevenné tette ezeket az emlékképeket, hanem a szebb jövőbe vetett reményeket is felébresztette bennük.

Erről tanúskodtak azok a biztató pillantások és meleg kézszorítások, amelyekben „előfizetés” vagy a kiadásunkban megjelenő könyvek vásárlása címén a „kiadóhivatalt” felkeresőktől részesültünk. A bátrabbak nyíltan is beszéltek róla, az idősebbek, a forradalmi napok átélői akkori élményeiről is beszámoltak és céloztak rá, hogy több mint szimbólumként fogják fel azt, hogy éppen ebben a házban ütöttük fel a sátorfánkat.

Még világosan előttem van MADZSARNAK a jólelkű mosolya, amellyel se nem cáfolta, se nem erősítette meg ezeket a kombinációkat és hagyta, hogy bizonyos nimbusz vegye körül a szerény lakást, sőt — a sötét valóság, a kegyetlen társadalmi rendszer, a feneketlen nyomor, az átkos munkanélküliség lidércnyomása alól való szabadulásként mintegy vágyálom helyett — kezdetleges legendák is szárnyra keljenek.

Érkeztek aztán levelek is, jóakarató figyelmeztetések, hogy talán nem is tudjuk, milyen veszedelemben forgunk, amikor éppen ebben a házban tanyázzunk, aggódó-szabadkozó sorok, hogy szívesen felkeresnének bennünket, de hát az a ház, amelyben . . . stb. számukra rossz ómen. De nem kis számban jöttek szitkozódó, gyalázkodó levelek is, amelyekben fenyegetőztek, hogy nem lesz még egyszer Magyarországon „prolidiki” és „kinyírnak” bennünket mind egy szálíg, ha nem szüntetjük meg gyalázatos aknamunkánkat.

Voltak aztán humoros kalandjaink is. Két ilyenről hadd számolok be, egy „politikairól” és egy magánügyesről. Nem volt titok előttünk, hogy a látogatók között, akik előfizetni vagy a lapban hirdetett könyveinket megvásárolni jöttek, akad egyszer-egyszer detektív is, aki vásárlás ürügyén körülnéz a házunk táján és szaglászni próbál.

Egy ízben egy ilyen fiatal kezdő keresett fel, akinek első szavából kitűnt, hogy fogalma sincs azoknak a könyveknek a tárgyáról, amelyek „érdeklik” és meg akarja őket vásárolni. Zavarában egy csomó könyvet összeszedett már és erre én udvariasan felajánlottam neki, hogy ne kelljen cipelnie, postán feladjuk a csomagot és ártatlan, „üzleti” képpel megkérdeztem, hogy a lakására vagy a hivatalába küldjük-e? — A hivatalba? — mormogta maga elé, zavarosan, töprengő arccal, gyanakodva. — Hát a gróf Vagyázó Ferenc utcába —

feleltem szende mosollyal (itt volt a politikai rendőrség). Lángvörös lett a képe és egyáltalán nem találva fel magát valósággal kihátrált a szobából. A könyvek maradtak.

Egy másik alkalommal: egy látogató szintén összeszedett egy köteg könyvet és ő kért, hogy adjuk fel a csomagot postán. Megadta a címét. A lipótmezői tébolyda. Gyanakodva néztem rá, nem akar-e — politikai ellenségként — gúnyt űzni belőlem. Megértette a pillantásomat, előszedte a tárcáját és egy igazolványt mutatott. Nem orvos, nem ápoló, hanem ápol. — Tetszik látni, szabad kijárásom van — mutatta az írást. Az arcom mostmár bizonyára szorongó érzésről tanúskodhatott, mert hogy megnyugtasson, gyorsan hozzátette: — Ne tessék aggódni, nem vagyok elmebeteg. Hanem tetszik tudni, megöltem valakit és hogy ne állítsanak a bíróság elé, a családom becsukatott a bolondokházába . . . Ezúttal bizony én szerettem volna kihátrálni a szobából.

Az egy szobából álló „szerkesztőség” és egyben „kiadóhivatal” szükségessége lassankint akadályozta mindkettő munkáját. MADZSAR ugyan délelőttönként a Rákóczi úti Ostende kávéházban rezideált és fogadta a szerzőket, hogy megbeszélje velük a benyújtott kéziratokat, de abban az időben — ma persze ezt nehéz felfogni — a feketekávé költségei is komoly terhet jelentettek, a MADZSAR és egyes szerzők körül szaglászó detektívek fel-feltűnedezései is zavarólag hatottak. Mindinkább sürgetővé vált egy nagyobb lakás kibérlése, ami hamarosan meg is történt — Sziget utca 19/b alatt egy kétszobás lakásé, ahol pár hónappal később aztán az egész szerkesztőséget le is tartóztatták — de a lökést ehhez az elhatározáshoz mégis olyan esemény adta, amely ismét a Visegrádi utcai ház történetéhez tartozik. Sokkal részletesebben — regénybe illően — kellene megrajzolni a háztulajdonosnak már aposztrofált balzaci figuráját ahhoz, hogy a helyzet — mai szemmel nézve — komikumát kellőképp élvezni lehessen. Így csak röviden regisztrálok, és ezzel le is zárom a történetet.

Egy nap elkezdtek beállványozni a ház utcai frontját. Renováláshoz készülődtek. Az állványok — nádfüggönyökkel óva a járókelők testi épségét — eltakarták szem elől a házat. S amikor a festés elkészült és lebontották az állványokat, a nád alól égővörös színpompában tárult elénk az épület. Kivirított egész a Szent István körútra, szinte lángolt a szürke, kormos, málló vakolatú régi házak között. Sietve pakoltunk.

Még ma is élénken el tudom képzelni a háztulajdonos gunyoros arcát, önelégült örömét, amiért így újból „büntethetőséget kizáró” módon borsot tört az általa inkább megvetett, mint gyűlölt Horthy-rendszer orra alá. Hogy a mi gondjaink eggyel szaporodtak, az valóban eltörpült a „vörös ház” forradalmi jelképeként életrekeltése mellett.

PÁL SÁNDOR: VISEGRÁDI UTCA 15 — DAS HAUS DER PARTEI SEIT 1918

Anläßlich des 50. Jahrestages der Gründung der Kommunistischen Partei Ungarns möchte der Verfasser die Erinnerungen an jenes Haus lebendig werden lassen, in dem die erste Parteizentrale und die Redaktion ihres Presseorgans 'Rote Zeitung' untergebracht waren.

Ein neues Moment in diesem Rückblick liegt darin, daß die Geschichte dieses Hauses nicht wie in den bisherigen literarischen Aufsätzen damit endet, daß sowohl die Parteileitung, wie die Redaktion nach der Ausrufung der Diktatur des Proletariats in ein entsprechend größeres und würdigeres Gebäude umzogen, sondern daß der Verfasser weiterhin darüber informiert, wie in den Jahren 1931—1932 die Redaktion und der Verlag der 'gesellschaftswissenschaftlichen Zeitschrift' der illegal arbeitenden Partei 'Gesellschaftliche Rundschau' in eben diesem Hause tätig waren.

Der ehemalige Direktor der Zeitschrift erinnert an den schweren Kampf des Blattes gegen die Behörden, die mit Spitzfindigkeit und Schlaueit überlistet werden mußten, an die Abwehr aller Schwierigkeiten und Hindernisse und ebenso an alle Zeichen von Sympathie, Besorgnis und Vertrauen, die ihnen von der ständig zunehmenden Zahl ihrer Anhänger entgegen gebracht wurden.

Er beschreibt einige typische Grundzüge dieser Zeit und skizziert komische und tragikomische Szenen, um den neuen Generationen das Milieu lebendig zu veranschaulichen, in dem die alltäglichen und zugleich historischen, großen und kleinen Ereignisse der illegalen Bewegung abliefen.

TERBE LAJOS

Magyar forradalmi könyvkiadás Szovjet-Oroszországban

I.

A Pétervárott 1917. nov. 7-én diadalmaskodó oroszországi szocialista forradalomnak több éven keresztül nehéz harcot kellett vívnia az ellenforradalommal és csak 1921-ben tudott véglegesen győzedelmeskedni egész Oroszország területén. A küzdelem éveiben az orosz tanácskormány által felszabadított magyar hadifoglyok Oroszország minden nagyobb városában odaálltak a proletariátus ügye mellé. Részvételüknek nem csekély szerepe volt a győzelem kivívásában. Őket politikai tudással is fel kellett fegyverezni: forradalmi könyvek, röpiratok, újságok kiadására volt szükség. A felszabadult foglyok, akik átérték az Oroszországban kibontakozó proletárforradalmat, érezték, hogy hasonló mozgalom fog kialakulni saját hazájukban is. Minden nagyobb városban, ahol magyar foglyok nagyobb számban éltek, akadtak hivatott vezetők, képzett szocialisták, akik pártszervezet létesítését kezdeményezték és igyekeztek elmaradottabb bajtársaikat is megnyerni a forradalom ügyének. Másik fontos célkitűzés volt: az orosz proletariátus ellen a fronton harcoló honfitárs katonák körében folytatandó propaganda elősegítése. Ezekhez a magyar frontkatonákhoz — repülőgépen vagy más módon — háború- és imperializmusellenes nyomtatványokat juttattak el. Ilyen körülmények között bontakozott ki, az 1917–1921 években, hazánktól távol, Oroszország területén az az aránylag kis terjedelmű, de hatása miatt mégis jelentős magyar forradalmi sajtó és könyvkiadás, amely újságokkal, könyvekkel, röpiratokkal, agitációs anyaggal tudta ellátni az akkor alakuló szovjet állam területén a világforradalom magyar harcosait, a szovjethatalom ellen vezényelt magyar frontkatonákat és a fogolytáborokban élő vagy a táborokon kívül dolgozó hadifoglyokat, akik mindnyájan örültek annak, hogy a forradalom véget vetett a háborúnak, és minél előbb haza akartak jutni.

II.

Az 1918–1919. évek budapesti kommunista kiadványai jelentős részének címlapján a könyveim alatt egy különös, könyvkiadásunk történetében szokatlan jelzöt találunk, a kiadás sorszámát így jelölik: „második (magyarországi) kiadás”, „harmadik (magyarországi) kiadás” stb. A zárójeles jelzőre nyilvánvalóan azért volt szükség, mert a mű első kiadása nem itthon látott napvilágot. Az első magyarországi kommunista kiadványok jelentős részének első kiadása Oroszországban jelent meg. E kor magyarországi forradalmi mozgalmának és forradalmi irodalmának megismerése nem lehetséges a magyarországinál jóval korábban induló oroszországi magyar forradalmi könyvkiadás termékeinek számbavétele nélkül.

Az első magyar kommunisták Oroszországban a hadifogoly közkatonák körében folytattak agitációt. A sok helyen meginduló agitációs munka anyagát, a mozgalom szempontjából akkor legfontosabbnak ítélt eszméket, elveket megismerhetjük ma is a ránk maradt kiadványokból. Ez az anyag felhasználásra készen rendelkezésükre állt azoknak, akik 1918-ban és 1919-ben Magyarországon a tanács hatalom rendszerének megvalósításáért küzdöttek.

A Nagy Forradalom tüzeiben született magyar kiadványok mondanivalójukkal, formai felépítésükkel, stílusukkal, de még szövegük ritmusával is érezhetővé teszik számunkra azt a lobogást, eszmei izzást, elszántságot és indulatot, amely a forradalmat, ezer válságon és veszélyen keresztül, a győzelem felé vitte.

A világtörténelem legnagyobb eseményeinek tanúi ezek a kiadványok. Nemcsak múzeumi tárgyak, hanem élő művek, amelyekre ma is szükségünk van. Az emberiség történetének egyik legizgalmasabb, legválságosabb, leghősiesebb korszakában jöttek létre. Föltárják előttünk a Nagy Októberi Szocialista Forradalom időszakának bonyolult mozgalmait és megmutatják az emberi haladás, a társadalmi fejlődés azon alapvető mozdulatait, jellemvonásait, amelyek alapján mai szocialista társadalmunk kialakult. Az első világháborúnak végetvető forradalom évei nagyon izgalmasak voltak azon a földön, ahol a szocialista tábor a világkapitalizmus erőinek támadásait visszaverve, egészen új gazdasági és politikai rendszert hozott létre. A forradalom tüzeiben született művek, az új kiadások révén egyre szélesebb körben terjedve, mint rejtett gyökerek, tevékeny erőforrások, táplálták a később kibontakozó mozgalmakat is. A bennük foglalt tanítás alapvető része nem avult el, sőt tovább növekedett az elmúlt félévszázad folyamán.

III.

A forradalom évei alatt Oroszországban megjelent magyar művek egy részét számba veszi *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai V.* kötetének (Bp. 1956.) bibliográfiai része (705. l.) Az Országgyűlési Könyvtár által kiadott Magyar Tanácsköztársaság-bibliográfia¹ is igyekezett számbavenni az Oroszországban megjelent első magyar kommunista könyveket, de az *Első kommunista kiadványok* c. fejezetében (26—30. l.) csak 20 ilyen kiadványt sorol fel. *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyvében* sajtó alatt álló bibliográfiánkban összesen 96 könyvet és négy oldalnál terjedelmesebb röpiratot veszünk számba.

Érdekesekek számunkra a kiadói tevékenységgel megbízott pártszervek egykorú jelentései, beszámolóí, amelyeket a lapokban (főleg a moszkvai *Vörös Újságban*) tettek közzé. Idézünk néhány mondatot egy-két ilyen közleményből. A moszkvai *Vörös Újság* 1921. jan. 15-i száma 4. lapján közölt *Kivonatos jelentés* szerint a Központi Iroda 1920-ban „31 füzetet és könyvet adott ki 222 500 példányban, ezen kívül vidéki osztályaink 20 különféle füzetet és könyvet adtak ki 51 000 példányban . . . Pétervárott, Omszkban, Taskentben, Barnaulban és Irkutszkban alkalmi kiadványok jelentek meg”. A lap 1921. május 21-i száma 4. lapján a *Magyar Kommunista kiadványok* c. cikkben a

¹ *A Magyar Tanácsköztársaság kiadványai és az első kommunista kiadványok.* (Szerk.) VÉRTES György. Bp. 1958, Országgy. Könyvtár. Sokszt.

következőket olvassuk: „1920 március–1921 május közti időszakban . . . negyven különböző kommunista füzet, könyv jelent meg a moszkvai Központi Iroda kiadásában.” Az oroszországi magyar „könyvkiadás” fejlődését, termékeinek számát évek szerint tagolva ismerteti a *Zárókő* c. cikk a moszkvai *Vörös Újság* utolsó számában (1921. okt. 8. 2. l.): „1919 utolsó hónapjaiban 6 kis füzet 62 oldalon, 1920 folyamán 31 füzet és könyv 1340 oldalon, 1921-ben 8 füzet és könyv 896 oldalon jelent meg a Központi Iroda kiadásában, tehát a *Vörös Újság* 76 számán kívül összesen 45 füzet és könyv 2290 oldalon, tehát több, mint 140 nyomtatott ív! Lenin . . . munkáival magyar nyelven ezekből a moszkvai kiadásokból ismerkedett meg e két év alatt nemcsak az oroszországi, hanem a szlovákiai, sőt az amerikai magyar nyelvű proletariátus is.” Még teljesebb „a korábbi idősakra is kiterjedő” összefoglalás olvasható ugyane lapszám *Utolsó kiadványunk* c. cikkében (4. l.): „1918 márciusa óta az O. K. P. moszkvai magyar csoportja, majd a Központi Iroda kiadásában a Szociális Forradalom 76 és a *Vörös Újság* szintén 76 számán kívül nem kevesebb, mint hetven röpirat, füzet és kommunista könyv jelent meg.” A két szerv együtt összesen 70 művet adott ki, maga a Központi Iroda pedig (1919 végétől kezdve) 45 művet. 70 és 45 között a különbség 25: ennyi művet adott ki tehát az OKP moszkvai magyar csoportja a Központi Iroda megalakulása előtt (1918 márciustól 1920 elejéig). Az OKP Magyar Agitációs és Propaganda Osztályai Szibériai Területi Irodája (Szibterir) is erőteljesen foglalkozott rölapok kiadásával. Az 1921 január havi területi konferencia közzétett jegyzőkönyve szerint (az omszki *Vörös Újság* 1921. febr. 1-i száma 1. lapján) 1920 júliusától 1921 januárjáig, tehát félév alatt „Omszkban összesen 10 brosúra jelent meg 6400 példányban”. Ebben a beszámolóban szó esik az Omszkban folyó agitációs munkáról; „Moszkvából 33 féle brosúrát kaptunk. Jelenleg az irodalmi termékek kiadása központilag szerveztetett. A Szibterir úgy a vidéki osztályokat, mint az állomáson átutazó volt hadifogoly transzportokat igyekezett ellátni újságokkal és brosúrákkal. . . . A K. I. (Központi Iroda) 7 körlevelét továbbítottuk eddig.” Ez az omszki jelentés jól mutatja, mennyire tervszerűen folyt akkor Oroszország távoli vidékein is a magyar nyelvű röpiratok kiadásának és terjesztésének munkája. Ez a tervszerűség a mozgalomban elég korai keletű. A *Szociális Forradalom* 1918. szept. 21-i számában (4. l.) közleményt olvasunk: megalakult „a Kommunista Párt külföldi csoportjainak nemzetközi föderációja . . . a föderáció vette kezébe az utóbbi időben a fronton harcoló internacionalista vörös proletárkatonák pártirodallommal ellátását és az egyes csoportok agitációs munkájának központi kapcsolatát.” (Címe: Moszkva, Dresden szálló, 301. szoba). Ezen föderáció keretében az OKP Magyar Csoportja Венгерская Группа РКП (большевиков) foglalkozott magyar nyomtatványok kiadásával. Ezt a munkát átvette 1920 elején a Központi Iroda: „az Oroszországi Kommunista-párt Magyar Agitációs Osztályai Központi Burója. Moszkva, Vozdvizsenka No 5.” Центральное Бюро Венгерской Секции при ЦКРКП (больш.) (Itt a Ц. К. rövidítés jelentése: Центральный комитет Аз Р. К. П. rövidítés jelentése: Российская коммунистическая партия. A kiadó pártszerv nevéet magyarul és oroszul sokféle változatban (és rövidítésben) olvashatjuk a kiadványok címlapján. Fenti orosz nyelvű változatot VARGA Jenő 1920-ban Ekaterinburgban megjelent könyvének (A földkérdés a magyar proletárforradalomban) címlapjáról vesszük. Itt fel van tüntetve az adminisztratív kiadó neve is. Государственное Издательство, Уралское Областное Отделение. Több füzetkén a kiadó neve oroszul így van feltüntet-

ve: Издание ЦКБ Венгр Секции Агитпропаганда при ЦКРКП. Vannak olyan művek (pl. SZÁNTÓ Béla: *Osztályharcok és proletárdiktatúra Magyarországon*. Moszkva 1920.), amelyek kiadóként az Oroszországi Kommunista Párt Magyar Csoportján kívül a Kommunista Internacionálé is szerepel. Itt és több más moszkvai kiadványon fel van tüntetve a petrográdi nyomda neve: П. П. (= П-я Типография Коммунистического Интернационала, Петроград). A moszkvai *Vörös Újság* 1920. ápr. 8-i száma 4. lapján a Magyar Csoport közli, hogy nyomdahiány miatt, mely már 1919. decemberében kezdett mutatkozni, „a brosúrákat Pétervárott nyomatja ki”. „A magyar agitációs és propaganda osztályok 1-ső rendkívüli, sorrendben 2-ik értekezletén elfogadott határozatok” között, melyeket a moszkvai *Vörös Újság* 1920. okt. 17-i számában közreadtak, olvassuk a következőket: „Új broszúra csak a Központi Iroda kiadásában, vagy annak előzetes jóváhagyásával adható ki. Minden olyan pártszervezetet, azonban, amelynek ez módjában áll, megilleti a már megjelent broszúrák változtatás nélküli kiadásának joga. A Központi Iroda kiadványai a (Moszkvában uralkodó nyomdai technikai nehézségekre való tekintettel) Moszkvában, Pétervárott és Jekaterinburgban jelennek meg.” (3. l.).

Volt internacionalisták visszaemlékezéseiben sok érdekes adatot találunk arról, hogy miként terjesztették a forradalmi mozgalom röpcéduláit az ellenforradalom erői által birtokba vett területeken. DEVECSKA Kálmán azt írja, hogy az omszki büntetőtáborba, ahol ő 1918-ban sínylődött, „a kerítésen éjjel rendszeresen csomagokat dobáltak be élelmiszerral, fehérneművel és többször biztató levelekkel, röpcédulákkal, melyben jelezték, hogy a Párt él és dolgozik.” (PA H-d-1, a 130. gépelt lapon). DEVECSKA elmondja azt is, hogy kiszabadulása után, ellenség által megszállt földön, maga is résztvett ilyen illegális röpcédulák terjesztésében: „megbízást kaptam — írja —, hogy ... egy üzemet keressek fel és az ott dolgozó munkások részére egy csomag nyomtatványt adjak át.” (146. gépelt lapon). CSATHÓ Ödön a következőket írja: „A Forradalmi Komité megbízásából a megszállt Ukrajnába röplapokat és propaganda füzeteket csempésztem át” (1918 őszén). (PA H-c-5). CSONGRÁDI Istvánt Magyarországra küldték ki: „Kun Bélánál Budapesten mint futár kétszer voltam, először mikor vittem Magyarországra segítséget a pártnak és a Moszkvában megjelent füzetek, kiáltványok és a *Vörös Újság* egy-egy példányát.” (1919 elején). (PA H-c-17).²

1918 után Európa több országában adtak ki magyar nyelven kommunista könyveket. Nem számítva Budapestet, ahol csak $\frac{3}{4}$ évig jelenhettek meg kommunista könyvek, 3 centruma alakult ki a szerény keretek közt megindult magyar kommunista könyvkiadásnak: Moszkva, Bécs és Berlin. A Szovjetunióban számontartották a budapesti, bécsi és berlini kiadványokat is: a lapokban cikkek ismertetik őket, kivonatokat, vagy egész fejezeteket közölnek belőlük. A Szociális Forradalom *Kommunista röpiratok magyarországi kiadásai* c. cikke (1919. jan. 15. 4. l.) 3 olyan Moszkvában megjelent magyar röpiratot sorol fel (KUN Béla: *Kié a föld?*, KUN Béla: *Mi a tanácsköztársaság?*, LENIN: *A harc útja*), amely megjelent új „magyarországi kiadásban” is. A Jekaterinburgban megjelenő *Világforradalom* 1920. aug. 26-i száma bőséges kivonatot közölt HALMI József: *Fekete könyv Kecskemétről* c. Bécsben megjelent könyvéből. A *Magyar kommunista könyvek Berlinben* c. közlemény

² PA.: Párttörténeti Intézet Archívuma, Budapest.

FORRADALMI IRÁSOK

Világ proletárfiai egyesülései!

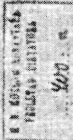
◀ **HARMADIK SZÁM** ▶

LIEBKNECHT VILMOS:

PÓKOK ÉS LEGYEK

Fordította: MÁMÁSSY GYÖRGY

ÁRA 15 KOPEK

MOSZKVA, 1918.

Kiadja az oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt magyar csoportja
 Издаёт Болшевикская Группировка в Венгрии (Комунистическая Г.)

Az O. K. P. Karm., Bizottság részéről az agitálás és propaganda részlegénél
 Редакция ЦКП при отделении агитации и пропаганды О. К. П.

603129

Világ proletárfiai egyesülései!

AZ

Öroszországi Kommunista Párt Programja

☐ ☐

„A kommunizmus Abécéje” alapján.

== Jekaterinburg, 1920. június. ==

Издание: Улановского Общественного Издательства
 (Улановское Общественное Издательство) № 1002.

(*Vörös Újság*. Moszkva. 1921. jan. 9. 4. l.) beszámol arról, hogy a Moszkvában megjelent magyar könyvek egy részét Berlinben is kiadták. A moszkvai *Vörös Újság Magyar kommunista kiadványok* c. cikke (1921. május 21. 4. l.) a bécsi és berlini magyar kiadványokat ismerteti. A kommunista könyvek általában mindenütt sorozatokban jelentek meg. Az 1918. év közepe táján Moszkvában egyszerre két magyar nyelvű kiadványsorozat indult az Oroszországi Kommunista Párt Magyar Csoportjának kiadásában: *Forradalmi írások* (1. füzet: KUN Béla: *Kié a föld?*) és *Kommunista könyvtár* (1. sz.: KUN Béla: *Mit akarnak a kommunisták?*). A füzet sorozatok megindítói azok voltak, akik a magyar csoportot vezették: KUN Béla és SZAMUELY Tibor. Az 1. sz. füzetet mindkét sorozatban KUN Béla írta. A 2. sz. füzet mindkét helyen SZAMUELY Tibor műve, illetve fordítása. A *Szociális Forradalom* 1918. szept. 18-i száma 4. lapján megjelent könyvhirdetés már felsorolja mindkét sorozat addig megjelent első füzeteinek címét. A két sorozat 1921 őszén szűnt meg. A sorozat tagjai sorszám nélkül jelentek meg, csak az első öt füzet címlapján látunk sorszámot. A sorozattagok megjelenési sorrendjét mégis ismerjük. A füzetek egy részének végén ugyanis rövid kiadványjegyzéket találunk ily címmel: *Az Oroszországi Kommunista Párt Magyar Csoportjának kiadványai 1918 óta* — itt a sorozattagok megjelenési sorrendben, tételsorszámmal ellátva, következnek egymás után. A legterjedelmesebb ilyen kiadványjegyzéket *A kapitalista világ és a Kommunista Internacionálé* c. füzet (Moszkva 1920.) végén találtuk. Ez a jegyzék a *Kommunista könyvtár*nak 18, a *Forradalmi írások* sorozatnak pedig 33 tagját sorolja fel, tehát összesen 51 kiadványt regisztrál.

A *Szociális Forradalom* 1918. szept. 18-i számában „A magyar kommunista csoport propaganda munkája” c. cikk — a kiadói tervet és a már elért eredményeket ismertetve — röviden jellemzi mindkét sorozatot. A *Forradalmi írások* füzetei olcsó (15 kopekes) áron kis terjedelemben (8 oldal) nagyobb (10 000-ig terjedő) példányszámban megjelenve, népszerűen megírt röpiratokat adnak közre. Céljuk az, hogy „új harcosokat” neveljenek „a magyarországi szocialista forradalomnak”. A *Kommunista könyvtár*ban „nagyobb terjedelmű, mélyebben szántó, szocialista tudományt terjesztő” füzetek jelennek meg. A *Szociális Forradalom* 1918. ápr. 27-i számában megjelent *Kommunista könyvtár* c. közlemény (4. l.) tudósít először a sorozat közeli megindulásáról, és már az első füzetek címét is felsorolja. Az itt közölt terv szerint az 1. füzetet 30 kopekes áron hozzák forgalomba (a következő füzetek 50 kopekes áron jelentek meg), de közölték, hogy „Táborokban, ahol keresetnélküli hadifoglyok élnek, a füzeteket ingyen bocsátjuk az elvtársak rendelkezésére.”

E két sorozatcím néhány hónap múlva átkerült Magyarországra is. 1918-ban és 1919-ben az első magyarországi kommunista kiadványok jórésze *Kommunista könyvtár* és *Forradalmi írások* sorozatcím alatt jelent meg.

V.

„Habent sua fata libelli — a könyveknek megvan a maguk sorsa. Forradalmi írások sorsa: forradalmi sors.” KUN Béla írja ezeket a szavakat 1920-ban *Forradalomról forradalomra* című könyve utószavában. A szocialista forradalom magyar kiadványainak sorsa valóban különös: villámgyanban születtek meg, sok irányban terjedtek, sok kiadásban, sokféle fordításban jelentek meg, százezreket mozgósítottak harcra, és miután teljesítették feladatukat, a hallgatás csendje borult rájuk. Ezeket a műveket ma úgy kell kiásnunk mártír-

209454

1921

FORRADALMI IRÁSOK

Világ proletárjai, egyesüljétek!

**A MAGYAR
TANÁCSKÖZTÁRSASÁG
GAZDASÁGISZERVEZETE**

Írta:
VARGA JENŐ

ÁRA 10 RUBEL

MOSZKVA, 1920.

Az O. K. P. Magyar Agitációs Osztályai Kiadványi Irodájának kiadása.
Издание И. В. Воеводичах Секции Русск. Комм. Партия (Госиздат).

Проданъ въ Москвѣ Коммунистическою Типографіею.

KOMMUNISTA KÖNYVTÁR

VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJÉTEK!

**A KOMMUNISTA
INTERNACIONÁLE**

**VEZÉRELVEI ÉS SZERVEZETI
SZABÁLYZATA**

(A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLE II. KONGRESSZUSÁN 1920. JULIUS 17. AGUSZTUS 7. KÖZÖTT HOZOTT HATÁROZATOK.)

MOSZKVA, 1920.

Az O. K. P. Magyar Agitációs Osztályai Kiadványi Irodájának kiadása.
Издание И. В. Воеводичах Секции Русск. Комм. Партия (Госиздат).

sírjukból. Az ellenforradalommal vívott harc frontja folyton hullámszórt, és mindenütt, ahol a fehérek jutottak hatalomra, elégették a kommunista könyveket. Amit nem égették el, az a használat folyamán a sok forgatás következtében pusztult el, hiszen jobbára olcsó papírra nyomott kis füzetek voltak ezek, hamar elrongyolódtak.

A forradalom éveiben Oroszországban megjelenő magyar irodalomnak van egy különossége: a szépirodalom csaknem teljesen hiányzik belőle. A kiadványok között csak egy szépirodalmi jellegű mű van, de ezt is korábban írták és idegen nyelvből fordították: W. LIEBKNECHT példabeszéde, a *Pókok és legyek*. A szépirodalom hiányának nem az az oka, mintha a regény, az elbeszélés, a vers, műfajánál fogva nem volna alkalmas a forradalom eszméinek terjesztésére. Amikor élet-halál harcát vívta a forradalom, verskötetek, regények írására és olvasására nem volt idő, nem volt nyugalom, ily művek kiadására nem volt papír és pénz sem. Vers, elbeszélés a lapokban is aránylag ritkán jelent meg. A moszkvai *Vörös Újság* így írt erről a kérdésről: „a forradalmasítás korát éljük és így értékes, kevésbé értékes vagy egyáltalában értéktelen szépirodalmi kísérletezések egyáltalán nem helyénvalók”. (1920. jún. 5. Néhány szó a irodalom terjesztéséről). Amíg az ellenforradalmat mindenütt le nem verték, amíg internacionalista ezredek harcoltak a Vörös Hadseregben, fontos hivatásuk volt a magyar forradalmi újságoknak, de a könyveket, röpiratokat is hatásos, szükséges agitációs eszköznek tartották.

Mi volt közvetlen célja a könyvek és röpiratok kiadásának? — Elsősorban a fennálló helyzetben szükséges politikai ismeretek terjesztése. A *Szociális Forradalomban* hirdetett könyvcímek élén — 1918. szept. 18-tól kezdve több számban is — ez a jelszó olvasható: „Fegyver és tudás egyformán harci eszköz az elnyomók ellen!” Hasonló tartalmú sorokat olvashatunk az omszki *Vörös Újságban* is: „Magyar proletár! Nem szabad egyetlen forradalmi írásnak sem lennie, melyet ne keresnél és át ne olvasnál. A hatalom igazában nem lehet addig a tied, míg meg nem szerezted annak egyik legfőbb eszközét: a tudást.” (1920. aug. 29. 2. l.) Oroszországban legalább százézer magyar lépett be a forradalom hadseregébe, ott helyt állt, a rá háruló harci feladatokat vállalta, közülük sok ezren életüket is föláldozták. A lelkesedés ébrentartásában kétségkívül nagy szerepe volt a nyomtatott betűnek. A pártirodalom terjesztésének volt még egy másik, távolabbi célja is: nevelni a hazatérni készülő volt hadifoglyokat, fölkészíteni őket arra, hogy otthon harcot tudjanak indítani a forradalomért, küzdeni tudjanak a párt által kitűzött célokért.

VI.

A magyar kommunista vezetőknek különös gondjuk volt arra, hogy terjeszték a pártirodalmat a volt hadifoglyok között. A *Szociális Forradalom* 1919. febr. 5-i száma *Kommunista csoportcskák a vörös hadseregben* c. cikkében a következő utasítást olvassuk: „A sikeres pártműködés céljából a csoport köteles gondoskodni a hírlapok és egyéb irodalmi termékek terjesztéséről.” A Központi Irodához érkező jelentések szerint az elvtársak hol itt, hol ott panaszkodnak a „literatúra” hiánya miatt. A kiadványok hamar elfogytak. Némely kiadványt a Központi Iroda magánszemélyek részére ki sem szolgált, csak pártszervezetek és pártiskolák részére. Amiből kevés volt, azt „együttesen olvasták”. Az egyik agitációs értekezleten pártmunkások részére ajánlották 7

cím szerint felsorolt könyv és más hasonló művek együttes olvasását és megvitatását. (*Vörös Újság*. Moszkva. 1920. okt. 17. 3. l.).

Az élőszóval történő agitációban jelentős hely jutott az irodalom ismeretetésének. Tanúsítják ezt a vidékről beküldött hírek, — és más lapközlemények is. A moszkvai *Vörös Újság* 1921. febr. 5-i számában (4. l.) hírt olvasunk Csitából: a pártszervezet előadásokat tart, amelyeken „a magyar nyelvű irodalmat ismerteti”. A *Szociális Forradalom* 1918. szept. 21-i számában találunk közleményt agitátorok képzéséről. A cikk szerint ezek egy része „részt vesz a szóbeli agitációban és a kommunista irodalom terjesztésében, különös súlyt fektetve a hazatérő hadifoglyokra”. A moszkvai központ a vidéket is ellátta nyomtatott agitációs anyaggal, emellett az irodalom előállításával kapcsolatban a vidék felé irányító munkát is végzett. A vidéki osztályokat felszólította: kérjék a könyveket, röpiratokat, amelyekre szükségük van. „Azon Agitációs és Propaganda Osztályok pedig, amelyek abban a helyzetben vannak, hogy az írásbeli agitációs munkát saját készítményű literatúrával látják el, gondoskodjanak arról, hogy a magyar nyelven beszélő proletárok kezébe adott újság, vagy brosúra érthető nyelven jelenjen meg s összeegyeztethető legyen azon gondolatvilággal, amelyben a magyar nyelven beszélő proletárok nagy tömege él.” (*Vörös Újság*. Moszkva. 1920. jún. 5. 4. l. Cikk a Pártélet rovatban.).

A moszkvai *Vörös Újságban* közölt Jelentés szerint a Központi Iroda 1920-ban Oroszország különböző részeibe „13 esetben küldött nagyobb mennyiségű irodalommal felszerelt kurirokat” (1921. jan. 15. 4. l.). Ilyen kurirokat, úgy látszik, kezdettől fogva alkalmaztak. A *Szociális Forradalom* 1918. szept. 21-i számában már említés történik róluk: „Az előfizetőknek postán megy az újság és a röpirat, a frontokra és a többi internacionalista csapatokhoz pedig kurirok (küldönc) viszik hetenként.” (4. lapon cikk).

Az újságok, könyvek és röpiratok előállításának költségét bizonyára nem csupán az előfizetési díjakból és az eladott példányok árából fedezték, hanem a befolyt párttagsági díjak egy részét is erre a célra fordították. Bizonyára kaptak támogatást az orosz kommunista párttól is. De gyűjtöttek is Sajtóalpra. A *Szociális Forradalom* 1919. jan. 8-i száma az adakozók nevének feltüntetésével összesen 2170 rubel erre a célra beérkezett összeget nyugtáz.

A párthelyiségek egy részében volt olvasóterem is. A szibériai területi értekezleten, — amint erről az omszki *Vörös Újság* 1921. febr. 1-i száma tudósít — Petropavlovszkából a következőket jelentették: „Párthelyiségünk eleinte olvasóteremmel, könyvtárral és iskolateremmel volt ellátva. Újságot és brosúrát kielégítő mennyiségben kaptunk.”

Értekezésünkben elsősorban arra törekedtünk, hogy a Szovjet-Oroszországban 1918—1921 között megjelent magyar lapokban az ottani, akkori magyar „könyvkiadás”-ra vonatkozó közleményeket — és egyes résztvevők visszaemlékezéseit — számbavegyük. Aki a tárgyra nézve átfogó képet akar kapni, annak figyelmébe ajánljuk a következő műveket: MILEI György—Józsa Antal: *A magyarok részvételéről a Nagy Októberi Szociális Forradalomban és a polgárháborúban*. Bp. 1967. (Klly.: Századok); MILEI György: *A magyar hadifoglyok forradalmi szervezkedése Szovjet-Oroszország európai területén* (1917. nov.—1918. márc.) (Bp. 1968 (Klly.: Ötven év. A Nagy Október és a magyarországi forradalmak.)

**ЛАЙОШ ТЕРБЕ: ВЕНГЕРСКОЕ РЕВОЛЮЦИОННОЕ КНИГОИЗДАТЕЛЬСТВО
В СОВЕТСКОЙ РОССИИ**

Во время первой мировой войны примерно полмиллиона венгерских солдат попало в плен русских. Венгерские пленники, да еще в надежде на освобождение, выявили солидарность с революцией и более чем 100 000 из них вступили в интернационалисты Красной Армии. В условиях оформляющейся системы коммунистического государства в России революционное движение венгерских пленников, являющееся новым отростком венгерского рабочего движения, значительно укрепилось. Оно сыграло действительную роль — и в отношении оружейной борьбы, и в области строительной работы — в укреплении власти советов. Оно также значительно содействовало оформлению Венгерской Республики Советов.

За 1917—1921 годы в разных городах Советской России вышли много революционных листовок, больше чем 50 революционных газет и 96 книг на венгерском языке. Их библиография была составлена автором настоящей статьи и они опубликовались и продолжают опубликоваться в Ежегодниках Государственной Библиотеки им. Сечени за 1958—1969 гг. Настоящая статья занимается венгерским революционным книгоиздательством исходя из современных местных источников печати и на основе воспоминании участников революционного движения. Она, между прочим, устанавливает, что в организации революционного книгоиздательства выдающуюся роль играли Бела Кун и Тибор Самуэли, вместе руководящие и Венгерской Республикой Советов.

SCHÖNWALD PÁL

Az Országos Propaganda Bizottság tevékenysége és kiadványai az 1918-as polgári forradalom alatt

1918. november első napjaiban KUNFI Zsigmond miniszter indítványozta a Nemzeti Tanácsnak, hogy hozzanak létre egy országos hatáskörű propaganda-szervezetet, amelynek tagjai vidéken „pontosan” tájékoztatnák az eseményekről a „köznépet”.¹ Ez a javaslat vetette meg az alapját az Országos Propaganda Bizottságnak (a továbbiakban: Orsz. Prop. Bizottság:), amely már november 10-én részletesen kidolgozott szervezési terv alapján kezdte meg működését. A Nemzeti Tanács november 18-i ülésén az Orsz. Prop. Bizottságot hivatalosan saját szervének ismerte el. Tagjai sorából delegált élére elnököt BOKÁNYI Dezső személyében, továbbá kijelölte a Függetlenségi Párt, a Radikális Párt és a feministák kiküldöttjét — mint Nemzeti Tanács tagokat — az Orsz. Prop. Bizottság vezetőségébe. A Nemzetiségi Minisztérium is szoros kapcsolatot tartott az Orsz. Prop. Bizottsággal, sőt a nemzetiségi propaganda túlnyomóan e szervezet feladatkörébe tartozott, ez volt munkájának egyik legfontosabb része. Az Orsz. Prop. Bizottság irányító központja Budapesten volt, de külön központok működtek az országban a Dunántúlon, Erdélyben, az Alföldön és Felvidéken, amelyek állandóan összeköttetésben álltak a fővárosi intézménnyel, innen kapták utasításait, terjesztésre szánt sajtó- és röpiratanyagokat, de az agitációt saját embereikkel és hatáskörükben végezték.

Az Orsz. Prop. Bizottság fennmaradt működési tervezete, körlevelei, nyomtatványai, röpiratai alapján képet kaphatunk szerteágazó tevékenységéről.² Az Orsz. Prop. Bizottság hármas: közvetlen, távolabbi és gyakorlati célt tűzött ki maga elé. Közvetlen céljukat a forradalom vívmányait értékelni és használni tudó közhangulat megteremtésében jelölték meg. Feladatuknak tekintették a nép megnyugtatót, felvilágosítást, a termelő munkához való visszatérítését. Népszerűsíteni és ismertetni kívánták a földreformot, az adóreformot, és a kormány egyéb terveit. Szolgálni a nemzetiségi (!) egység megteremtését, a magyarság iránti rokonszenv visszaszerzésével. Távolabbi célként olyan szervezet alapjainak lerakását jelölték meg, amely organizált munkával a néphangulat hullámzásaitól függetlenül egységes, progresszív gondolkodásmódot és közvéleményt teremt, a „nép legsalsóbb rétegeit is telíti a dolgozók erkölcsével”. Hivatalosan ellenőrzi, sőt intézi a közművelődés, néptanítás átalakítását új, felvilágosodott, pacifista szellemben. Végül szervezi a közeli szomszédállamok, valamint a távolabbi külföld felvilágosítását és megnyerését.

¹ *Népszava*. 1918. november 8.

² Az Országos Levéltár (OL) miniszterelnökségi levéltárában (ME) maradtak fenn az Orsz. Prop. Bizottság iratai, működési tervezete. A cikkben főként erre a forrásra támaszkodom. Pontos jelzete: OL—ME. 1918—1200—6397.

A gyakorlati cél alatt a technikai feltételek megteremtését értették. A technikai felkészítés és a szervezet hálózatának létrehozása lehetővé teszi, hogy igen gyorsan hatásos agitációs anyag kerüljön az ország minden községébe. Adminisztratív módon nyílik így a nemzetiségi és ellenforradalmi mozgalmak megfigyelésére, s ennek megfelelően ellenagitáció kifejtésére mindig azon a helyen, ahol erre a legnagyobb szükség van. Az említett hálózatot *pártpolitikától függetlenül* minden progresszív akciónak rendelkezésére bocsátanák, akár lassú nevelő munka, akár hirtelen mozdalmak lebonyolításához igénylik. E célkitűzések megvalósítására Propaganda Irodát kívántak felállítani, amelynek feladatait a következőkben határozták meg; 1. országos nyilvántartás készítése minden község helyi viszonyairól, 2. országos agitáció megindítása *társadalmi munka* érdekében, hogy minden hasznavehető embert önkéntes segítőtársul igénybevehessenek és felhasználhassanak, 3. összeköttetés kiépítése a megyei és helyi hatóságokkal, amelyek az észlelt zavarokat az Irodának jelentik és rendszeres időközökben információkat cserélnek, 4. katonai akció, amely a hazatérő katonákat a falvak rendjének megóvására kéri fel. 5. Agitáció röpiratok segítségével. A veszélyeztetett vidékekre, helyi kinyomtatásra röpirat szövegeket küldenek, amelyeknek az Iroda költségén való elkészítésére és terjesztésére hívják fel a helyi hatóságokat. 6. Agitátorok kiküldése bizonyos vidékekre és más szervezetek kiküldötteinek is agitációs anyagokkal való ellátása. 7. Az aktuális kérdésekről nyomtatott agitációs anyag elkészítése, mint pl.: Wilson üzenete, Ferenc Ferdinánd szerepe a cseh—tót mozgalomban. A kormány földreform terveinek ismertetése stb. („Ez az olcsó és rapid mód a pillanatnyi hangulathullámzások kiaknázására használható.”) 8. Köztársasági propagandaplakátok útján a fővárosban és a pályaudvarokon, amelynek folytatását a közeli napok eseményeihez igazítják. 9. Az országos nyilvántartás elkészülte után tájékoztató röpiratok sorozatának azonnali megindítása. Négy oldalas kis füzetekben „nyugodt népies hangon” tanulságosan megmagyarázzák, milyen magatartás tanúsítandó a nehéz időkben. 10. E népies propagandának nemzetiségi részéhez hivatott nemzetiségi írókat, hozzáértőket vesznek igénybe.

Figyelemre méltó elgondolásaikra, propagandájuk jellegére igen jellemző az a röpirat címjegyzék, amelyet az Orsz. Prop. Bizottság működési tervezete felsorolt: 1. A forradalom tízparancsolata. 2. Mi a köztársaság. 3. Ahol boldog a nép. (Északamerikai Egyesült Államok, Franciaország, Svájc köztársaságainak ismertetése.) 4. A Habsburgok rejtett bűnei. (Amit eddig nem volt szabad megírni. A történelem rejtett igazságai.) 5. Tíz hold föld minden földművesnek. (A földbirtokpolitika népies ismertetése.) 6. A magyar nép üdvözli a szlovákokat, románokat, horvátokat (nemzetiségi röpirat). 7. Az új Eldorádó (milyen élet lesz Magyarországon a háború után). 8. Most már az asszonyok is törvények között élnek. (Mit vár az ország az asszonyoktól.) 9. Hogyan értük el a békét. (A népkormány küzdelmeinek története népiesen.) 10. A Biblia és a királyság. (Egy katolikus pap összeállítása a királyság ellen.) 11. Az Egyház és a köztársaság. (A jó katolikusok is bízhatnak a köztársaságban.) 12. Az iparos jólétet szerez. 13. A kereskedő és a köztársaság. (Az új rend gazdasági hatása.) 14. A tanító nem lesz többé a nemzet napszámosa. 15. Lateinerek. (Mit várhat az intelligencia a köztársaságtól.) 16. Egy új hivatás a köztisztviselő részére. (Agitációs kiképzés tisztviselőknek.) 17. Diákok dolgozzatok. 18. Védekezés a tolvajok ellen. (Mindenki jelentse fel, ha valakinél lopott holmit talál.) 19. A Köztársaság kis kátéja. 20. Dolgozzatok a községházán.

(Törekedjete a községben fontos munkákat végezni és engedelmesskedjete a nép javát akaró közigazgatási embereknek.)

Az Orsz. Prop. Bizottság nagy súlyt helyezett a „középosztály” megnyerésére. Hírlapok és a napi sajtó felhasználásával kívántak közöttük „szervező és gyűjtő” propagandát kifejteni. Továbbá körlevél-akció kibocsátását terveztek köztisztviselőkhöz, orvosokhoz, tanítókhöz, tanárokhoz, ügyvédekhez stb. több százezer személyhez. A „középosztály” körében folytatandó propagandához tartozott volna: írók előadás-sorozata, „republikánus szavalóestek”, isme-

retterjesztő kiadványok terjesztése, mint pl. A 48-as szabadságharc őszinte története, A francia forradalom feldolgozása propaganda célokra, A háború „merész felfogású” rövid története antimilitarista, antidinasztikus tendenciával, Szemelvények a háborús hírekből, amelyeket a cenzúra nem engedett közölni stb.

Adataink vannak arra nézve, hogy az említett és más terveiket miként sikerült megvalósítaniuk. Elsősorban az Orsz. Prop. Bizottság sokszorosított körlevél, körtávirat-nyomatványai maradtak fenn. A vidéki nemzeti tanácsokhoz intézett körlevél-nyomatvány pl. a következőképpen szólt: „Kérek sürgős választ, hajlandó-e az egész megye területén az összes városok és községek bevonásával hathatós propagandát szervezni a közrend, a munka és a fiatalok bevonulása érdekében. Egész megye területére kiterjedő tényleges agitáció és szervező munka szükséges, nyomtatványokról mi gondoskodunk, agitációs embereket Önök adnak irányítás céljából. Megbízottunkat leküldenek. Agitációs költségeket társadalmi úton teremtsék elő, kivéve nyomtatványokat, amelyek előállítását viseljük. Elvállalás előtt teljes felelősséget kérünk, hogy haladék nélkül dolgozni kezdenek és egész megyére kiterjeszkedően hetenként értesítenek.”³

Sokszorosított körlevéllel fordultak polgármesteri hivatalokhoz és községi előljárási bizottságokhoz is. „Képviselőtestületet azonnal felkérjük odahatni, hogy a nép a mezőgazdasági munkákat elvégezze, országot inség fenyegeti. Nagy

³ Párttörténeti Intézet Archivuma. A. XVI. 3/5.

veszély miatt minden ember lelkiismereti kötelessége munkához fogni, ország helyzetét javítani. Minden segítőkezet, még gyermekeket, asszonyokat is igénybe kell venni. Kihirdetendő, hogy földkérdés jövő évi rendezésénél csak most is dolgozók jutnak földhöz. Felelősség mellett azonnal intézkedni, népet kioktatni, rendet fenntartani, nehézségeket jelenteni. Értesítést kér Orsz. Prop. Bizottság.”⁴

Körlevelet intéztek vidéki tantestületekhez az alábbi szöveggel: „Tessék azonnal agitációt szervezni mezőgazdasági munkák újrafelvétele érdekében. Országot ínség fenyegeti, ha földművelők a munkákat elhanyagolják. Asszonyok, gyermekek segítése is megszervezendő. Lelkiismereti kötelességévé tesszük ilyen értelemben dolgozni, eredményt jelenteni.”⁵

Úgyancsak a mezőgazdasági munkák ellátására sürget a kabai Nemzeti Tanácshoz intézett körlevelük. „Országot éhínség fenyegeti, ha mezőgazdasági munkák visszamaradnak. Azonnal óriási agitáció indítandó munkások dolgozoz kezdése érdekében. Kihirdetendő, hogy földkérdés rendezésénél a jövő termés után csak munkálkodó földművelők igényeit elégítik ki. Nép összehívandó, helyzetet nyíltan fel kell tárni. Gyűlésen házaknál, községházán tanítók, lelkészek, polgárok is agítálnak. Visszamaradt munkák, melyek elmaradása országra káros, bejelentendők, de elvégzésüket helyben kell szorgalmazni. Bujtogatások, ellenagitációk azonnal közlendők.”⁶

Lelkészeknek a következő szövegű sokszorosított körlevelet küldték el: „A háború által feldúlt ország súlyos helyzetére hivatkozással felkérjük, hogy az istentisztelet keretében a nép figyelmét a mezőgazdasági munkák sürgős elvégzésére felhívni szíveskedjék. Ha a földművelő lakosság azonnal munkához nem kezd, tavaszra éhínség fenyeget. Földkérdés rendezésénél munkakerülők, csavargók földet nem kapnak. Hathatós segítségére az ország érdekében bizton számíthatunk.”⁷

Körlevéllel fordultak a napilapok szerkesztőségéhez is. „Nemzeti Tanács és kormány támogatásával Orsz. Propaganda Bizottság alakult. Hazatérő katonák között expressz küldött megnyugtató röpirat társadalmi segítséggel osztandó. Tessék azonnal költségünkön kinyomtatni, irat és példányszámot megtáviratozni, felhasználásáért felelősséget vállalni.”⁸

Ismertebb értelmiségiekhez körlevelet intéztek az alábbi szöveggel: „Kérünk drótválaszt, hajlandó-e bizalmi tisztet elvállalni rend és román — magyar megértés szellemében propaganda ügyekben segíteni, román röpiratainkat terjesztetni, esetleg fordításról és kinyomtatásról költségünkre helybeli nyomdában gondoskodni, ha lehet rokonérelmű ottani urakkal összeműködni.”⁹

Már fentebb említettem, hogy szoros kapcsolat állt fenn a Nemzetiségi minisztérium és az Orsz. Prop. Bizottság között. A kormány, illetve Jászai Oszkár nemzetiségi miniszter — tartva az antant kifogásaitól — arra az álláspontra helyezkedtek, hogy hivatalosan nem fejthetnek ki propagandát a nemzetiségek között, ezért ezt a feladatot az Orsz. Prop. Bizottságra bízták. E hivatalos felfogásnak megfelelően a Nemzetiségi Minisztérium minden, a propagandával kapcsolatos jelentést, közleményt, tájékoztatót megküldött a Bizott-

⁴ Ugyanott, A. XVI. 2/6.

⁵ Ugyanott.

⁶ Ugyanott.

⁷ Ugyanott.

⁸ Ugyanott 3/5.

⁹ Ugyanott 2/6.

ságnak. Másrészt az Orsz. Prop. Bizottság vidéken szerzett tapasztalatairól tájékoztatta a Nemzetiségi Minisztériumot. Az utóbbi igyekezett a Bizottság munkáját megkönnyíteni. Így pl., amikor az Orsz. Prop. Bizottság autókat igényelt, a Nemzetiségi Minisztérium közbenjárt a Hadügyminisztériumban,

HIRDETÉS

hazatérő katonákról!

A leszerelés következtében hazatérőnek a katonák tömegei. Minden város és község népének, hatóságoknak és magánszemélyeknek egyformán gondoskodni kell, hogy a visszatérő katonák megfelelő fogadtatásban, ellátásban részesüljenek és segítséghez, valamint munkához jussanak.

1. Minden városban és községben a helyi nemzeti tanácsa és a közigazgatási hivatalok bevonásával alakuljon szervezet, amely a hazatérő és átutazó katonaságot a pályaudvaron **fogadja, őket felvilágosítja** és a rend és a forradalmi Magyarország új kötelességeire **oktatja**.

2. A nap minden órájában legyen az állomáson néhány megbízott, aki a katonaságot **életmiszerttel** látja el, ugyanekkor az egész helységben induljon meg a gyűjtés, hogy az állomási élelemeloszlókat a társadalom kellő segítségével **rehabilitálja**.

3. Minden állomáson legyen ruhakiosztó csoport. Ez gondoskodjon róla, hogy a társadalom **széles körű járulásától polgári ruhával és cipővel** lássák el a katonaságot. Ugyanekkor szervezzék meg a gyűjtést, hogy a katonák javára gyűjtött ruhadományokhoz a község vagy város egész népe hozzájáruljon.

4. Állítsanak a vasúti állomásokra **orvosokat**, akik a betegen érkező katonáknak az első segínyt nyújthatják, a fertőzőbetegeket elkülönítsék és nyomban kórházba vitassák.

5. Állítsanak fel minden állomáson **tudakozódó irodát**, amely a felvilágosítást kérő katonáknak utmutatást és tanácsot ad. Ez a felvilágosító iroda a katonáknak minden ügyes-bajos dolgait ne csak hivatalos kötelességtudással, hanem tapintattal és egyéni jóakarattal intézze el.

6. Minden községben és városban állítsanak fel **munkaközvetítő hivatalokat**. A hazatérő katonák részére a hatóságok ne csak a jelentkező bejelentések útján, hanem minden egyes ráilátat vagy kereskedő egyéni felszólításával is szerezzenek munkát.

7. Minden iparvállalat, minden kereskedő vagy más munkaadó tekintse kötelességének, hogy ezekben a nehéz napokban elsősorban hazatérő katonáknak foglalkoztasson. Mindenki lehetőleg most végeztesse el azokat a munkákat, amelyek talán halaszthatók is volnának. A munkaadás ma őriális kötelesség, amelynek teljesítésével mindenki a biztonság és a rend ügyének tud szolgálatot tenni.

8. **A hazatérő katonák vegyék tudomásul, hogy most legfontosabb kötelességük bármilyen munkát elvállalni. Ne nézzék most azt, milyen munkához értenek, ne válogassanak a munkában, hanem vállaljanak el minden olyan dolgot, amely erejüknek megfelelő és nekik keresetet nyújt.**

Aki nem érti meg azokat a kötelességeket, amik a hatóságot és társadalmat a hazatérő katonák támogatásában terhelik, aki nem érzi, hogy szenvedésükért mindenféle kárpótlás köves, aki nem tud, vagy nem akar hozzájárulni a békés munka újrazedéséhez, ellensége a népnek, ellensége a társadalmi békejének és ellensége saját magának.

Dolgozzatok és segítsetek!

Országos Propaganda Bizottság.

hogy a német autókból utaljanak ki részükre huszat megfelelő benzinnel és gumikkal, továbbá *három repülőgépet röpiratszórásra*. A Bizottság Irodájába pedig rendeljenek ki egy tiszt összekötőt, aki az Orsz. Prop. Bizottság embereinek nyílt parancsot ad és ily módon biztosítja szabad közlekedésüket.¹⁰ Egyéb-

¹⁰ OL — Nemzetiségi Minisztérium iratai. 4. cs. XVIII. 497/1918.

ként is a Nemzetiségi Minisztérium propaganda ügyben mindenkit a Bizottsághoz irányított. Az idevonatkozó hivatalos álláspontot tükrözi Jászi miniszternek Pozsony vármegye főispánjához intézett következő levele is: „... a népkormány nem kívánja sem a tót népnek, sem bármely más népnek hangulatát és politikai felfogását hatóságilag szervezett propagandával befolyásolni, ... ellenben felkéri, hogy társadalmi körök mozgalmait egységesen irányítsa ... illetve ennek egységes irányelvei kialakításában lépjen érintkezésbe az Orsz. Prop. Bizottság vezetőségével.”¹¹ Csakhamar ismertté vált az Orsz. Prop. Bizottság szerepe és mind gyakrabban keresték fel hatóságok és magánosok egyaránt segítségüket kérve szervezés és propaganda terén.

Az Orsz. Prop. Bizottságnak — lapkiadási tervekkel is foglalkozva — csakhamar anyagi gondjai támadtak, ezért további támogatást kieszközölendő, egy hónapi munkájáról értékelő jelentést készítve, jövőbeni terveit is körvonalazva a miniszterelnökséghez fordult. A miniszterelnökségen megvizsgálták az Orsz. Prop. Bizottság működését és megállapították, hogy a végzett agitációs munka terjedelmét két adat igazolja: 1. az ország területén a bizottságnak 290 tagja végezte az agitációt, 2. *közel kilenc millió példány különféle röpiratot és más nyomtatványt terjesztettek és osztottak szét.* A kiadott röpiratok és nyomtatványokat tartalmilag is értékelve a miniszterelnökségen megállapították, hogy abban a pozitívumok mellett negatívumok is találhatók. Miután az Orsz. Prop. Bizottság a Nemzeti Tanács erkölcsi támogatása alatt működik, amely a kormányt támogatja, szükségszerűen a Bizottságnak a kormányzattal összhangban álló politikai nézeteket kell hirdetnie. Ez általában meg is történt, de néhány röpirat kifogás alá esik. Így a *Tót köztársaságot* címet viselő röpirat azért kifogásolható, mert „elveti a konföderált állam eszméjét”. Az állam belső nyugalma és jogrendjének alkotmányos kifejlődése szempontjából az Orsz. Prop. Bizottság hirdetett céljával ellentétes a *Mit akarunk* című kiáltvány, amely a szocialista rendszer megvalósítását hangsúlyozza és így *pártpolitikai törekvések szolgálatában áll.* Az értékelő vélemény hangsúlyozza, hogy a kormány továbbra is szükségesnek és igen fontosnak tartja az Orsz. Prop. Bizottság munkáját, azt államérdekből fel kell karolni és folyamatosságát biztosítani kell. Kívánatos lenne azonban, ha jobban kiépítené kapcsolatait a közigazgatási hatóságokkal és a vidéki nemzeti tanácsokkal, amelyek a propaganda akciókat helyileg irányíthatnák anélkül, hogy ezzel az Orsz. Prop. Bizottság működése hivatalos színezetet kapna, vagy elveszítené szabad kezét. Különösen fontosnak jelölték meg a nemzetiségi területeken folyó agitáció fokozását. Foglalkoztak a miniszterelnökségen az Orsz. Prop. Bizottságnak a magyar parasztság részére indítandó néplap-kiadási tervével is. Itt technikai nehézséget láttak fennforogni, amennyiben a jogszabályok értelmében a megindítandó időszakos népujság az Újságpapír Központ részéről papírellátásban ez idő szerint „nem részesíthető”. Egyetértettek azzal is a miniszterelnökségen, hogy az Orsz. Prop. Bizottság munkáját anyagilag is támogatni kell, — az addig (XI. 10. — XII. 14-ig) felmerült 171 454 korona nyomtatvány költségből 120 000 — kifizetetlen. — A támogatás mértékét az ország pénzügyi helyzete határozhatja meg. Ez a támogatás a költségvetési törvényjavaslatba is felvehető. De megengedhető volna nyilvános gyűjtés is, hogy a Bizottság működéséhez szükséges anyagi erőt előteremtsék.

A miniszterelnökségen az Orsz. Prop. Bizottság munkájának értékelésé-

¹¹ Ugyanott 1/a cs. VII. 688/1918.

ről két átirat készült. Az egyiket maga a Bizottság kapta meg. Ebben kifejtették, hogy a szervezet működését szükségesnek tartják. Felhívják azonban figyelmüket, hogy „agitációjuk *pártpolitikától mentes* legyen, csakis a Népköztársaság vitális érdekeit tartsa szem előtt és feladatát a vidéki közhatóságokkal

egyetértve, egymást kölcsönösen támogatva oldja meg.” Közölték egyben azt is, hogy elhatározták, az ország igen nehéz pénzügyi helyzete ellenére az Orsz. Prop. Bizottság anyagi támogatását. Hajlandók országos, a vidéki nemzeti tanácsok támogatásával lebonyolítandó és nyilvánosan elszámolandó gyűjtést is engedélyezni, amely a Bizottság működéséhez szükséges anyagi eszközöket előteremti.

Ugyanakkor a miniszterelnökség bizalmas átirattal fordult a Nemzetiségi Minisztériumhoz, amelyben közölték, hogy az Orsz. Prop. Bizottság tevékenységének fő irányával egyetértenek, hajlandók az intézményt anyagilag is támogatni. Felhívták ugyanakkor a minisztérium figyelmét arra is, hogy az Orsz. Prop. Bizottság „bizonyos mértékig letévedt a kitűzött célok útjáról és részben a nem kívánatos izgatás, részben főképp a nemzetiségi kérdésben az állam-eszmével ellentétben álló tendenciák szolgálatába állott, amennyiben a tót és a román kérdésben elvetette a konfoederált állam gondolatát”. „Több más röpiratban pedig az ún. úri osztály elleni izgatás, másfelől a szocialista pártpolitikai törekvések propagálása foglaltatik.” Éppen ezért helyesnek látnák kormánybiztos kinevezését az Orsz. Prop. Bizottsághoz, aki revízió alá venné a nyomtatványokat, röpiratokat és így terjesztené a miniszter elé.¹²

Nem tudjuk mit válaszolt JÁSZI Oszkár e felhívásra, azonban megállapítható, hogy kormánybiztos nem került az Orsz. Prop. Bizottság élére, de enélkül is kapott anyagi támogatást a kormánytól. Egy alkalommal 250 000, majd további 100 000 koronát.¹³

Az Orsz. Prop. Bizottság munkáját más oldalról is érte kritika. A minisztertanács értékelése szerint követett el hibákat, de eredményeket is ért el a Felvidéken és Erdélyben.¹⁴ Nem ismerjük a kifogásolt röpiratok szerzőit, a szövegekből azonban megállapítható, hogy — különösen a nemzetiségi politikát illetően — valóban nem álltak teljes összhangban a polgári forradalom vezetőinek hirdetett nézeteivel. A *Tót Köztársaságot* c. röpirat pl. így szólt: „A szabad tót nép nem akar se Magyarországot, se Csehországot. A szabad tót nép tót államot akar. Nem kell nekünk se magyar miniszter, se cseh miniszter, mi tót miniszterek kormányzását akarjuk...” A röpirat a következő felhívással zárult: „Kérjen azonnali intézkedést és az agitáció megszervezését önálló tót köztársaság érdekében”. Aláírás: Orsz. Prop. Bizottság.

Az Orsz. Prop. Bizottság polgári demokratikus nézeteket képviselt. Ezért kivételnek tekinthető a *Mit akarunk* című, a miniszterelnökség által kifogásolt röpirat felfogása, amely többek között a következőket tartalmazta: „... Az urak országa vármegyéje, városa, faluja szűnjék meg, a népe legyen ... a mi szavunk legyen a döntő ... A föld népének adjon bőséges kenyeret és tisztességes megélhetést, a hasznot ne a víg uraság rakja zsebre. Egy munkás se töltsé élete minden napját folytonos robotban ... Évszázadokkal akarunk előremenni a fejlődésben, a haladásban, a szocialista rend megeremtésében ... Lázasan dolgozunk a társadalom szocialista átszervezésén, mert a szocialista rendszer teljes megvalósítására minden percben készen kell állni.”

Az Orsz. Prop. Bizottság tevékenységét a rendelkezésre álló adatok tükrében értékelve megállapítható, hogy nagy tervekkel és lelkiismeretes törekedtek a koalícióban résztvevő polgári pártok, különösen a nyugati típusú polgári demokrácia eszméinek ideológiai megalapozására. Sok tekintetben haladó nézeteket képviseltek. De az a propaganda, amely főként a „középosztály” és a nemzetiségek megnyerésére irányult, nem volt képes ellensúlyozni sem a szocialista, sem az egyre inkább terjedő kommunista eszmék vonzását.

¹² OL—ME. 1918. —1200—6397.

¹³ OL—ME. 1918. —1200—6397.

¹⁴ OL—Minisztertanács i jegyzőkönyvek. 1919. február 18-i ülés, 7. pont.

P. SCHÖNWALD: CONTRIBUTIONS À L'ACTIVITÉ DE LA COMMISSION NATIONALE DE PROPAGANDE PENDANT LA RÉVOLUTION BOURGEOISE DE 1918

La Commission Nationale de Propagande fut créée en Hongrie immédiatement après la victoire de la révolution bourgeoise de 1918, durant les premiers jours d'octobre, dans le but de mener, à la campagne et tout spécialement dans les régions habitées par des nationalités, une propagande en faveur du nouveau régime. Ce fut la base sociale qui devait en être élargie et développée en premier lieu.

L'article fait connaître l'organisation de la Commission, analyse ses buts, présente au lecteur les forces motrices de son activité et rend compte du travail réalisé à l'aide des imprimés dans le domaine de la propagande.

Ces imprimés de la Commission Nationale de Propagande tiraient à plusieurs millions d'exemplaires et circulaient dans tout le pays. Les pouvoirs publics, les directeurs d'établissement, les personnes privées de professions diverses, ainsi que les ecclésiastiques et les professeurs recevaient, en outre, des lettres multigraphiées en des milliers d'exemplaires et devant stimuler le destinataire à se vouer volontairement au travail social. Plusieurs millions de tracts ont vu le jour sur la question des nationalités. Il en fut de même concernant les brochures à 4—8 pages qui traitaient des problèmes sociaux et politiques et pénétraient dans les divers coins du pays.

Au mois de décembre 1918, la Présidence du Conseil faisant état de l'activité de la Commission Nationale de Propagande, l'apprécia à sa juste valeur, mais elle y trouva aussi, surtout dans la question des nationalités, des vues blâmables qui ne s'accordaient pas avec les principes et les intérêts de la révolution.

L'activité d'agitation de la Commission Nationale de Propagande, qui se poursuivait sous le signe «d'exempt de politique du parti» avec l'intention d'engager au régime la «classe moyenne» et les nationalités, n'a pas obtenu de résultats considérables, mais le travail accompli apporta à l'histoire de la révolution bourgeoise de 1918 quelques éléments particuliers et intéressants.

TISZAY ANDOR

Különszámok és röpiratok a Szovjetunióról a két világháború között

Az 1918-as polgári forradalom kaput nyitott a háborús cenzúra után a sajtószabadságnak. Így az első különszám már 1918. november végén napvilágot látott, a Nagy Októberi Forradalom első évfordulóján, a *Szabadgondolat* VIII. évfolyama 10-ik, decemberi számaként. Címe: *A bolsevizmus volt!* Szerkesztői: POLÁNYI Károly, RUDAS Zoltán és SISA Miklós, utóbbi a Galilei-kör vezetője. A folyóirat 32 oldalon foglalkozott ezzel a kérdéssel. A rózsaszínű borítéklapon vörös betűk hirdették ezt. Cikkeiben helyet kaptak „ellenséges” vélemények is a polgári radikális, a szociáldemokrata munkatársak tollából, de a tényközlésekben részt vett a bolsevista-csoport VARGA Jenővel az élen.

A különszámot JÁSZI Oszkár cikke vezette be, amelyben a proletárdiktatúráról azt vallotta, hogy az oroszországi diktatúra nem jelenti az osztályuralom megszüntetését, hanem csupán az osztályuralom megfordítását!

VARGA Jenő a bolsevikkok jövő kilátásait boncolgatta:

„Több mint egy éve tiszta munkás-proletár uralom áll fenn Oroszországban. Olyan tény ez, amelynek jelentősége elől senki sem zárkozhatik el... mert bebizonyosodott, hogy a proletariátus diktatúrája nem megvalósíthatatlan utópia, nem agyrem. És ez a bolsevik-forradalom maradandó világtörténelmi jelentősége.”

LUKÁCS György: *A bolsevizmus mint erkölcsi probléma* c. tanulmányában nem gyakorlati, hanem szellemi síkon fejtegette a marxi, erkölcsi célkitűzéseket a társadalmi osztályokon keresztül, amelyeknek múlhatatlan előfeltétele a *proletariátus győzelme*.

A különszám még közli LENIN beszédét a moszkvai munkástanácsához (1918. április 20.), GORKIJ: *A forradalom* c. értekezését, FALUDI Iván negatív szemléletű tanulmányát (*Gorkij és Lenin*), BOROSS F. László: *Bolsevizmus, etika és realpolitika* c. értekezését, amelyben megállapítja, hogy „egyetlen reális megoldási lehetősége a kapitalizmus — szocializmus problémájának a *proletárdiktatúra*”. SISA Miklós, bár beismeri, hogy nem forradalmár, cikkében (*Ami a bolsevizmusban maradandó*) így zárja sorait: „Az én idegrendszerem és temperamentumom más, de szívem minden szeretete a Nagy Orosz Kísérletezőké.”

POLÁNYI cikkének elvtelen megállapításai után a *Politika* című zárórovatban RUDAS Zoltán és KELEN László foglalkoznak az „öszirózsás” polgári forradalom jelenségével, az oroszországi forradalommal kapcsolatban. A folyóirat különszáma tehát határozottan pozitív eredményként könyvelhető el.

A *MA* (KASSÁK Lajos és Uitz Béla folyóirata) negyedik különszáma 1919 februárjában jelent meg, a februári orosz forradalom évfordulója alkalmából 2° nagyságú, négy oldalas kiadásban. A címlapon LENIN: *Állam és forradalom* c. művéből közöl

részleteket. Itt jelent meg az első művészi Lenin portré BORTNYIK Sándor linometszésében hazánkban.¹

A két világháború közötti, magyarországi fasizmus éveit mindössze három különszám jelent meg a Szovjetunióval kapcsolatban: a *Társadalmi Szemle* Orosz száma MADZSAR József és SÁNDOR PÁL szerkesztésében (1932. II. évfolyam 5. szám, június 48 oldal.), KLÁR Zoltán *Társadalmunk* c. hetilapjának *Az igazi Oroszország* c. különszáma (1932. december 24. II. évfolyam 51. szám, 24 oldal) és ezt megelőzőleg BRÓDY István *A Hét* című hetilapjának *Orosz Száma* (1932. január 22.) ugyancsak 24 oldalon.²

Tizenhárom évnek kellett eltelnie, amíg újra foglalkozni mert néhány bátor lap a Szovjetunió kérdéseivel! A három különszámból, természetesen egyedül a *Társadalmi Szemle kiadványa pozitív jellegű*, a másik kettő inkább érdekhajhászó riportázs, bár eléggé szimpatizánsak.

A *Társadalmi Szemle* szerkesztői, amely lap félillegális jellegű társadalomtudományi folyóirat volt, igen helyes érzékkel főleg a külföldön megjelent, jelentősebb cikkek és tanulmányok között válogattak és mintegy *elsőkézből* próbálták vázolni a magyar olvasók előtt addig elzárt Szovjetunió eredményeit. Vezércikkében, *Egységfront* címmel MADZSAR József oknyomozó készséggel mutatja be 1912-től, a Bázeli kongresszustól kezdve a jobboldali szociáldemokraták áruló politikáját és annak káros eredményeit.

Sztálint az amerikai KNICKERBOCKER riportjából ismerjük meg, akinek anyját interjúvolta, hogy bemutassa Szoszót, az egykori Joszif Dzsugaszvilit. Stefan GÜNTHER izgalmas statisztikája, DURANTYNak, az USA-ban megjelenő *New York Times* tudósítójának mérlege a második ötéves tervről, GÄBLER József tanulmánya a szovjet munkások helyzetéről, Klaus MEHNER cikke az orosz diákokról, JOFFENak, az Orosz Tudományos Akadémia tagjának adatai a villamosítás tervéről, és Louis FISHER szenzációs kimutatása (60 népszerű tévedés a Szovjetunióról) egészítik ki még a tartalmas, magas színvonalú kiadvány anyagát. A szerkesztők célkitűzése minden tekintetben teljesült.

A *Hét* elsősorban az „orosz csoda” kísérleteivel foglalkozik, úgymint a szovjetek szervezetével, a magántulajdonnal, a polgári törvénykönyvvel (VIRÁG Gyula cikke), azzal, hogy mit esznek az oroszok, a földművelés problémáival, a kulákkérdéssel, a moszkvai színházi élettel, Magnitogorszkkal, Dnyeprosztrójjal, a szovjet családi élettel, a prostitúcióval, az analfabétákkal, a büntetőjogi kérdéssel, a rádiózással, a Vörös Hadsereggel és a külkereskedelemmel. *Pesti szemmel Moszkvában* című riportját nem jegyzi senki, de MADZSAR József: *Házasság és szerelem Oroszországban* címmel közöl tanulmányt, MÓNUS Illés pedig: *Szociáldemokrácia és bolsevizmus* címmel, ZSOLT Béla viszont azt szeretné, ha bolsevizmus helyett Pán-Európa születne. A különszámból kihagyták BÁLINT György objektív kis tanulmány-remekét (*Moszkvából jelentik*), valamint JÓZSEF Attila két versfordítását (JESZENYIN: *Idők beteljesedése* és MAJAKOVSKIJ: *Százötven millió*), amelyeket azután a következő számban közöltek.

A *Társadalmunk* különszámában, amelyet KLÁR Zoltán közel egy év múlva adott ki *A Hét* után, még vegyesebb anyagot találhatunk, többek között KELLNER Dezső

¹ Ezt megelőzőleg Leninről csak kitalált és rossz karikatúrákat hozott az előző évben a *Borsszem Jankó*. A hazánkban megjelent első Lenin-portrét (ceruzarajz) egyébként az *Érdekes Újság* 1917. december 6. száma közölte (valószínűleg orosz művész alkotása), de közölt az *Érdekes Újság* 1919. december 27. számában, Az orosz forradalom karikatúrákban című cikkében egy eléggé sikerült Lenin karikatúrát, míg az első, hiteles Lenin fénykép-reprodukció a *Képes Újság* 1919. december 30. számában jelent meg. A BORTNYIK-líno nagysága 18 × 18 cm. A különszám ára 1 korona volt.

² Az ugyanebben az időben megjelenő *Munka* (KASSÁK Lajos folyóiratának) tizenegy évfolyamában egy külön számot sem találhatunk, amely foglalkozott volna a szovjet társadalmi és gazdasági problémákkal.

FOLYÓIRAT VILÁGSZEMLELETI NEGYEDIK KÜLÖNSZÁMA
SZERKESZTIK KASSAK LAJOS ÉS UTTZ BÉLA BUDAPESTEN

LENIN

BORTNYIK SANDOR - Mosca

ÁLLAM ÉS FORRADALOM

Írta: N. LENIN

A parlamentarizmus megszüntetése

A kommunizmus — írja Marx — nem parlamentarizmus hanem dolgozó tömegekkel szemben, olyanok, amely törvényhozó és végrehajtó egyszerre.

Abonyi, hogy három vagy hatvanötöt sőtől kellene állítani, hogy valamilyen osztály osztály tagja képviselje vagy maga önmaga (vagyis önkormányzat) a parlamentben, az állásukon végtelenül a kommunizmus tagjai még hirtében arra szólják, amire a munkások egyelőre alkalmasok — hogy t. i. őrzés vesztés munkáit, felügyelői, végrehajtó végtelenül.

A parlamentarizmusnak ez a legjelentősebb kritikája, amely 1871-ből való, a marxizmusnak most már a szocializmusban és a kommunizmusban kifejeződésként, kifejezőkét ezáltal látszik. A munkások és végrehajtó parlament-képviselők, továbbá a proletárisztikus árulók, napjaink állásfoglalásokról szocializmus a parlamentarizmus kritikáját teljesen átvesztették az anarchizmusnak és éppen ezen okokból „anarchizmusnak” nyilvánították a parlamentarizmus bármilyen kritikáját! Nem csoda tehát, ha a fejlett parlamentarizmus államok, proletárisztikus elgigás az under olyan szocialisták látnak, mint Schmidtman, David, Legien, Bebel, Renaudin, Henderson, Vandervelde, Seasing, Branting, Bisolati és Társas, és hajlanak azokat mutatni az anarcho-szindikalizmus felé való közeledésre, amely pedig közelebbre az opportunizmusnak.

Marxnak a forradalmi státusza nem az ilyen, modern hátsó volt, az a gyakorlatosság, amire Plehanov, Kautsky és mások hívték. Marx kiméletlenül pórték tudta vélteteni az anarchizmus, amely annyira nem volt képes, hogy a fejlett parlamentarizmus „jelöltje” kibontás, nevezetesen mindegyik, amíg forradalmi helyzet nem adó.

de: egyáltalán azonban tudói valójában forradalmi-proletta kritikát adni a parlamentarizmusnak.

Sokszemélyt egyszer dőltem elfelelt, hogy az uralkodó osztály melyik tagja buzza és zuzza önmaga (vagyis önkormányzat) a néper a parlamentarizmus — az a fejlett parlamentarizmus valójában képzelt Marxnak munkások a parlamentarizmus-kommunizmusban, hanem a legdemokratikusabb köztársaságokban is.

Amennyiben tehát az állam kérdését veszik fel az államok a parlamentarizmusnak az államok kérdését egyelőre ezen a téren a parlamentarizmus szempontjából — az legyen hal a kivételről a parlamentarizmusból? Milyent lehet nélfelje megírni?

Kérdésedekben meg kell mondani: Marxnak azon tanításai, amelyek a párti kommunizmus tanításainak alapvetőek, annyira felelőre mentek, hogy a „szocializmusnak” (vagy: a szocializmus áruja) a párti, szocializmus más kritikai, mint az anarchizmus vagy a reakcionárius kritikáját, fel nem fogható.

A parlamentarizmusból való kivételről nem a képviselőtestületek vagy az azok választásának megválasztásában, hanem éppen a képzelt kivételről, hogy a parlamentet nem felelőseket, hanem „dolgozó” intézmények legyenek. „A kommunizmus nem parlamentarizmus, hanem dolgozó tömegekkel szemben, olyanok, amely törvényhozó és végrehajtó egyszerre.”

„Nem parlamentarizmus, ha dolgozó tömegek” — az a képzelt, amely a modern parlamentarizmusnak és a szocializmusnak „előbbit” szíven találja. Fejleszték meg bármelyik parlamentarizmus kormányzati államok Amerikától Schweig, Francoiszagtól Angliától, Svédországtól stb., a tulajdonképpeni „állami” funkcióit a megyék, városok, városok stb. végzik a kissebbek mellett. A parlamentarizmus csak felelőseket, hogy törvény hozza szociális az „egyszerre néper”. Ez olyanokra stb. hogy meg-

**NOVEMBER 7.
MUNKÁSOK!
KI AZ UCCÁRA!**

Megvédjük a 14 éves
SZOVJETUNIOT!

Kommunista Magyarországi Pártja
Kommunista Ifjúságunkak Magyarországi Szövetsége

**15 éves a Magyar
kommunista párt.
harcosainak mellette
támogassátok a prole
tárlok egyetlen pártját!**

értekezését (*Ahol a rabok szabadságot kapnak*), TIEDER Zsigmond, TOTIS Béla, GYÖRGY László, BÁRDOS Arthur, KÁLMÁN László, RÓNAI Mihály András, HORVÁTH Zoltán, RÓNAY Mária és mások tollából, akik a tervgazdaságról, a szovjet házasságról, külföldi lapszemelvényekből, divatról, színházról, filmről és az orosz emigráció életéről tudósították az olvasókat.

A külföldi, magyarnyelvű sajtóban, a Kommunisták Magyarországi Pártjának Bécsben megjelenő *Új Március* c. szemléjének különszáma, *A forradalom útja*, az orosz proletárforradalom 10. évfordulójára jelent meg 1927-ben. Ez a 256 lapos különszám egyébként a legterjedelmesebb és legszínvonalasabb ilyen tartalmú, magyarnyelvű kiadványunk.

A vezércikket KUN Béla írta (*Október jelszavai*), majd HAJDU Pál *Februártól októberig* címmel foglalta össze az orosz proletárforradalom történetét. LENIN két tanulmányán kívül JOFFE, LÁNDOR Béla, HEVESI Ákos, VARGA Jenő, RÉVAI József, LANDLER Jenő, LUKÁCS György, SZÁNTÓ Béla írta a társadalomtudományi vonatkozású tanulmányokat és visszaemlékezéseket. A gazdaságépítési részben CHLEPKÓ Ede, RÉVÉSZ R. Imre, HEVESI Gyula, KELEN József, SZAMUELY György, LENGYEL Gyula, BAJÁKI Ferenc, HAMBURGER Jenő, VARJAS Sándor, az irodalmi részben MADARÁSZ Emil, HIDAS Antal, KOMJÁT ALADÁR, MATHEJKA János, a *Tíz év társadalmi munkájának mérlegében* OROSZ (WEISS) Nándor, ANDICS Erzsébet, BOKÁNYI Dezső, VARJAS Elemér, BESNYÓ Sándor, KARIKÁS Frigyes, FONYÓ Sári, KIS Lajos, MÜLLER Ernőné, BALOGH János, ILLÉS Béla, BEREI Andor, UITZ Béla, ZALKA Máté, SALLAI Imre és SUGÁR Andor tettek tanúságot parthűségükről. A névsorhoz, úgy hisszük, nem kell kommentár.

A legmegdöbbentőbb különszámot 1938 májusában a New York-i *Új Előre* adta ki 5. számában, 120 oldalon 34×26 cm nagyságban, rózsaszín borítóval. A különszám ötezer példányban jelent meg.³

A különszám Bucharin, Rakovszkij és társaiknak tárgyalási jegyzőkönyvét tartalmazza.⁴

Az akkor kezdődő törvénytértek, koholt vádak szomorú dokumentuma ez, amelynek során számos hazájához hű kommunistát helyezett vád alá az akkori személyi kultusz önkényuralma, akiket a XX. kongresszus határozata után rehabilitált a szovjet kormány.

*

A Szovjethatalom születését és évfordulóit, tíz—tizenöt—húsz évenként a magyar forradalmi pártszervezetek nemcsak különszámokkal, hanem alkalmi kiadástú, jórészt illegális r o p l a p o k k a l is megünnepezték, amelyek nagyrészt stencil, illetve lino-sokszorosítással készültek, rajzos, fotomontázsos kivitelben. Ezeknek száma meghaladja a hetvenet. A kiadványokat az illegálisan működő KMP, a KIMSZ, a Vörös Segély, az ellenzéki szervezetek és munkásszervezetek adták ki. Terjesztésüket a munkásifik vállalták.

Ebből a nagy anyagból, csak néhány jelentősebbet sorolunk fel, dokumentációis

³ Az *Új Előre* elődjét 1905-ben alapították. Első szerkesztője BENYOSKA Antal volt. Viszont az *Új Előre* címlapján az olvasható, hogy 1897. március 3-án jelent meg elődjének első száma. Így kinek van igazja? *A Magyar Munkásmozgalmi sajtó Bibliográfiájának* és MÁTÉ Györgynek, vagy az *Új Előrének*? Ezt még el kell dönteni.

⁴ Ez az anyag magyar nyelven egyedül itt jelent meg teljes egészében. Az eredeti példány hazánkban egy könyvtárban sem lelhető fel, összesen egy példány van magánkézen.

Kun Béla: Október jelszavai.

A jelszóban sűrűsödik össze, koncentrálódik kristállyá a forradalmi osztálynak és vezető pártjának elmélete, programja, stratégiája, taktikája. A politikának — milliók vezetése tudományának — a jelszó a legmagasabb — művészi — kifejező formája.

„Minden egyes jelszót — írta Lenin — egy bizonyos politikai helyzet különös sajátosságainak egészéből kell *kivonni*.” A marxista elemző munka szétdarabolja, elemeire bontja az előtte álló szövevényes jelenségeket; feloldja az összefüggések fürdőjében; szemmel követi a folyékony massa mozgását, hullámozásának irányát; a felszínen *kristályokat* csap ki: *így készülnek a marxista forradalmi politika jelszavai*.

A forradalmi jelszó legtöbbször nem több egy mondatnál. „Béke, kenyér, szabadság.” „Le a tiz kapitalista miniszterrel!” „Minden hatalmat a szovjeteknek!” Egy mondat, de sohasem — frázis. Amikor a jelszó frázissá lett — akármilyen forradalmian hangzó lett légyen is — már többé nem forradalmi jelszó. „A forradalmi frázis a forradalmi jelszavak ismétlése az objektív körülmények számbavétele nélkül... A jelszavak nagyszerűek, elragadóak, felemelők — csak éppen a talaj hiányzik alóluk — ime a forradalmi frázis lényege”. (Lenin.) A jelszóban megnyilatkozó politikai művészet lényege — mondhatnók — a *jelszóalkotás* művészetének lényege: a megtalált láncszemre, amelyet — Lenin szerint — meg kell ragadni, hogy az egész láncot szilárd kezekkel mozgásban tarthassuk — *ugy hívni fel a figyelmet, hogy a milliók milliónyi karja ragadja meg, vegye kezébe a láncszemet és lebirhatatlanná fokozott erővel tartsa mozgásban az egész láncot*.

A tömegek ösztönös akarásának, erejének szab tehát irányt a forradalmi jelszó. Kötetek tartalmát sűríti össze, hogy ezt az alaktalan akarást, kiformálatlan erőt *egy célra* irányítsa, s ezzel egyben *szervezte* is tegye; a szervezethez hozzá *sokszorozza*. Ezek, évtizedek elemző és összefoglaló kutatását, a társadalom bonyolult szerkezetébe való belátásnak, a forradalom sokszor — tűzokádó hegyek patakjainak módjára — meg-megbuvó mozgató erői feltárásának minden eredményét kell belegyűrni egy mondatba: átütő erejű, egyszerű — és éppen ezért népszerű —, a leghaladottabbat is kielégítő, a legelmaradottabbakat is felvilágosító, megmozgató, magával ragadó formába. A milliók vezetésének tudománya a forradalmi jelszó útján válik *milliók közkinésévé*; a legelőrehaladottabbak öntudata a jelszó útján válik hatóerővé a legelmaradottabbak között is. A

szempontból, szemelvényként. Az anyag nagyrésztét feldolgozta és megjelentette már a Párttörténeti Intézet.⁵

Az első ilyen tartalmú röplap 1929 őszén, tehát tíz évvel a Nagy Októberi Szocialista Forradalom születése és nyolc évvel a Tanácsköztársaság bukása után jelent meg 18×20,5 cm. nagyságban a magyar dolgozó parasztsághoz címezve:

„Olyan időpontban fordulunk hozzátok, amely két egymással ellentétes, de úgy Magyarországon, mint az egész világ parasztságára életbevágóan fontos, sorsdöntő események évfordulóját hordja magában”.

A KMP kiadott a következő évek évfordulóira hasonló röplapokat a dolgozók és munkanélküliek, továbbá a munkások és szegényparaszatok számára is.

⁵ Lásd GÁBOR Imréné: *Kommunista röplapok bibliográfiája*. 1919—1944. Bp. 1965. I—II. kötet. MSZMP és Párttörténeti Intézet kiad. 535 p.

Az első *rajzos röplap*, hasonló tartalommal a KMP és a KIMSZ együttes kiadásában 1931-ben jelent meg *November 7. Munkások! Ki az uccára!* címmel. Megvédjük a 14 éves Szovjetuniót felirattal. A linóleum metszetet Masereel egyik fametszetéről másolták, amelyen gyárigazgató ellen támadó munkáscsoport látható.

A Vörös Segély 1932-ben adta ki első röplapját november 7-re.

1935 után a KMP, mikor a népfront megalakult, már nem adott ki többé ilyen röplapokat, hanem erejét a fasisztaellenes harcra irányította.

Fél évszázada, hogy Budapesten DIENES László és KÓHALMI Béla szerkesztésében megjelent a könyvtárügyi politikai megbizottak hivatalos lapja, *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye*. LUKÁCS György népbiztos helyettes 1919, március 30-án nevezte ki KÓHALMI Bélát a könyvtári ügyek helyettes megbizottjává és a Könyvtári Tanács megszervezőjévé. A lap májusban indult meg, s júliusig havonta megjelent számaiban a Tanácsköztársaságnak a könyvtárak, könyvtárosok és munkástanácsok közművelődési osztályai részére kiadott könyvtári vonatkozású rendeleteit tartalmazta.

„*Előszó — a felszázados évforduló elé*” bevezetőjében azokra az időkre emlékszik vissza KÓHALMI Béla e történelmi jelentőségűvé vált lap xerox sokszorosítás útján kétszáz példányban újra megjelentetett számai előtt.

„Kell-e magyarázó szó a Tanácsköztársaság könyvtári vonatkozású rendeleteihez? Értelmesek, egyszerűek, jogászi cikornyáság nélkül valók” — kezdődik a többlapos visszatekintés, amely azután kifejti, hogy a megjelent rendeletek eljövendő esztendőök kulturális forradalmához adtak volna programot.

„Egy szövetségesre lett volna szükségünk: az időre. És ez ellenünk dolgozott” — fejezi be a lap akkori munkásságát összegezve KÓHALMI Béla.

H. LAKATOS ÉVA

SZÍJ REZSŐ

A Táltos könyvkiadóról

Két évvel a *Tevan* amatőr könyvkiadás megindulása után, 1915-ben új kiadó lépett a színre. Inárcsi Farkas László négyszázholdas jászkarajenői földbirtokos (sz. 1885-ben) váltotta valóra *Táltos* nevet viselő vállalatával diákkori álmát, hogy kiadója legyen a sarjadó új magyar irodalomnak. Ebben az időszakban alig található még egy olyan kiadó, leszámítva a munkatársai műveinek kiadására alakult *Nyugat* könyvkiadót, amely kizárólag a kortárs magyar irodalom megjelentetését tűzte volna célul maga elé. Amikor TEVAN Andor megindította a *Tevan Könyvtárt*, elsősorban ő is a modern magyar irodalomra gondolt, de emellett a külföldre is, nemcsak a hazaira. Ami pedig amatőrkiadványait illeti, a sorozatban egy KOSZTOLÁNYI- és KRÚDY-kötet kivételével régi magyar irodalmi termékeket adott ki. KNERÉK az első világháború alatt szintén a modern magyar irodalomra összpontosították könyvkiadási törekvéseiket, több művet jelentettek meg BALÁZS Bélától, LESZNAI Annától, kiadták LUKÁCS György, SZABÓ Dezső, LÁNYI Sarolta stb. egy-egy munkáját, de aztán egyre inkább a klasszikus hazai és külföldi irodalmi termékek után nyújtották ki kezüket, látva, milyen nehéz az új magyar művek piaci helyezete. Mindezekkel szemben FARKAS László *Táltos* könyvkiadó vállalata egész fennállása idején a kortárs magyar irodalomnak lett kiadója, az egyetlen Balzac-köteten kívül (*Cadighan hercegné titkai*. 1922) nem is adott ki külföldi szépirodalmi terméket. Ha végigtekintünk működésén, azt kell mondanunk, hogy egyike ama kevés kiadónak, amely helyzetéhez, anyagi lehetőségeihez képest a legtöbbet tette az új magyar irodalom megjelentetése érdekében. Azért, hogy az Ady-nemzedék és az utána érkezők művei minél megfelelőbb kiállításban és minél elfogadhatóbb áron kerülhessenek az olvasók kezébe. Négyszáz hold a gazdálkodásnak akkori színvonalán nem jelentett különösebben nagy vagyont, ennek ellenére a magyar irodalom és könyvkiadás köszönhet annyit FARKAS Lászlónak, hogy a könyvtermelés anyagi színvonalának romlása éveiben sikerült elérnie, hogy kiadott könyveinek értékes tartalmához harmonikusan simuljon a külső forma, hogy a könyv, mint iparművészeti alkotás is járuljon hozzá a magasabbrendű műízlés kifejlesztéséhez.¹

FARKAS László nem képzett szakemberként, és nem elismert irodalmárként kezdte a könyvkiadást. De példák lebegtek előtte, többek közt éppen a *Tevan* Andoré is, amit bizonyít az alábbi levél is, amellyel működése elején fölkereste, mert *Tevan* nyomdájában akart dolgoztatni.

FARKAS László keltezés nélküli levelében, de azért megállapíthatóan az 1916-os évben, KRÚDY Gyula: *Az aranykézutcai szép napok* című könyvének megjelenése után nemsokára — TEVAN Andorhoz fordult s árajánlatot kért egy háromfelvonásos dráma

¹ FARKAS Lászlónak a *Táltosra* vonatkozó levelezése a II. világháborúban teljesen elpusztult, így az adatokat részben magukból a kiadványokból, részben pedig a személyes és szóbeli visszaemlékezésekből merítettük. (1960.)

kiadásához. A könyv terjedelme nyolc-kilenc ív lenne s a levél azt mutatja, hogy FARKAS László, a vidéki földbirtokos kiadó, kapcsolatot akart találni a modern tipográfiai irányt képviselő nyomdához. Nyilván azért fordul TEVANHOZ, mert kiadványainak formai újszerűsége — az idegen hatások ellenére is — megérintette őt. FARKAS László többek közt azt kérdezi levelében, hogy TEVAN el tudná-e a kérdéses drámát két (kettő!) hét alatt készíteni? 1500 példányban kellene nyomni, és pedig ötszázat jobb minőségű, de legalábbis famentes papíron, s ebből, vagy esetleg ezen felül százat hollandi Van Gelder papíron. Mindegyik változathoz FARKAS adná a papírt. Az öt-hatszáz példányos amatőr kiadáshoz három-négy képmelléklet jöjjön s rajz kerülne ennek a borítékjára is. A szerző a korrektúrárt és a revíziót egy-egy nap alatt elvégezné, ez Békéscsaba és Budapest között a postai szállítással együtt három napot venne igénybe. FARKAS László nem javasolja a KRÚDY fenti kötetének betűtípusát, mert bár az nagyon tetszik neki, rögtön a KRÚDY-könyv után nem lenne célszerű — ha FARKAS is ezzel a típussal kezdené a kiadást. Több betűfajtából kér mintát, de kurzívot nem akar, mert az szerinte „csúnya”.

FARKAS Lászlót TEVANHOZ KRÚDY Gyula közvetítette, legalább is egy másik — ugyancsak keltezés nélküli — levélből erre lehet következtetni. Ebben KRÚDY arról értesíti TEVANT, hogy FARKAS László könyvet akar kiadni, saját papírján. Háromféle változatra gondol. Száz példány valódi Gelder papíron jelenne meg, négyszáz példány egy másik fajta jóminőségűn, s kb. négyezer példány olcsóbb papíron. „A nyomásnak szépnek, művészinek, nyomdatechnikailag is finomnak kellene lennie, egy szóval olyan-
nak, amilyent az Ön nyomdájától megszoktunk. Mert nem kell külön mondanom, hogy a legnagyobb elismeréssel vagyok az Ön munkái iránt”. — Majd így folytatja: „A könyvet január végén, vagy február elején lehetne kezdeni szedni, a teljes kéziratot febr. közepére vagy végére adnánk át, amikor az eleje már korrigálva lehetne. Március közepére szeretnénk, ha ki is lenne nyomva a könyv.”

Ebből következtetve a levelet 1916 végén, vagy 1917 január első felében írta.²

FARKAS még az iránt is érdeklődik, hogy van-e könyvkötészete TEVANNAK, mert az első száz példányt kötve szeretné. Ha nincs, kinél szokott kötetni? Jelen esetben félpergamen, vagy félbőr, félselyem kötésre gondol. Erre nézve is kéri TEVAN árajánlatát. A könyv terjedelme kb. tizenöt—húsz ív lenne. — Mindebből nyilvánvaló, hogy FARKAS Lászlónak tetszetek TEVAN amatőrkönyvei és azok kötési, s hogy bizonyos vonatkozásban tanulni akart a példájából. TEVAN sohasem érte el a KNER Imre tipográfiai tökéletességének színvonalát, FARKAS *Táltosa* pedig messze elmaradt TEVAN igényességétől is. De a jó irodalomhoz mindhármuknak egyaránt kitűnő érzékük és szemük volt.

Ebben az időben a nyomdai átfutási idővel az író, a kiadó és a nyomda alig kényeszerült számolni, az a szó mai értelmében egyszerűen ismeretlen fogalom. A távolság nem akadály a munkának, a kéziratot a nyomda esetleg részletenként kapja meg, amikor már a korrigálás és a javított szedés tördelése is folyik.

Ezekben az években — az első világháború alatt — az irodalom németellenessége a körülményekhez képest igen élesen jelentkezett, s a német befolyástól való függetlenedés törekvése a könyvművészet területén is kezdte éreztetni hatását. FARKAS László a német könyvművészetrel szemben magyarabb irányzatot óhajtott megvalósítani kiadványain. Ebbeli helyes törekvésben nem esett áldozatátul a magyarkodásnak és szerencsésen elkerülte ennek az irányzatnak a buktatóit. Jó érzékkel kapcsolódott a szecesszió népies irányához, az első kiadványokat TOROCZKAI-WIGAND Edével díszítette s ezek a *Táltos*-kiadványok ma korántsem hatnak oly idegenül, mint a vele szakító, ellene föllázadó következő nemzedéknek. Későbbi, főleg az 1920-as évekbeli kiadványai azonban szinte

²FARKAS László levele TEVAN Andorhoz. MTA Kézirattár. Tevan levelezés.

teljesen szakítanak a szecesszióval, díszítő elemeket és illusztrációkat csak csekély mértékben, vagy egyáltalán nem is tartalmaznak.

Annak érdekében, hogy a külső megjelenés is örömet szerezzen az olvasónak, a *Táltos* majdnem minden szépirodalmi kiadványából amatőr változatot készítettett, jobb papíron, számozva, a szerző és az illusztrátor aláírásával. Ezzel is azt akarta elérni hogy a magyar könyv megszerezze magának az elismerést az idegennel, elsősorban a német és a német ízlés jegyében készült könyvekkel szemben.

A *Táltos* az amatőr kiadást nem vitte túlzásba olyan értelemben, mint igen sokan, főleg az 1920-as években, amikor a közönséges példány 50 koronába került, az amatőr pedig 200-ba, sőt 2000—3000-be. Csak annyival készült jobb kiállításban a számozott, amatőr példány, hogy az a vékonyabb pénztárcával rendelkező vásárló számára is elérhető legyen. Igaz viszont, hogy a *Táltos* amatőr kiadványai egyrészt nem érik el azt a már említett nyomdai tökéletességet, amely ugyanazokban az években a nagyvonalú kiadói tevékenységet lebonyolító KNER-nyomdát jellemzi, sem külső elegancia tekintetében az *Amicus* és a *Tevan* amatőr kiadványokat. A háborús nehézségek miatt lezüllött világban azonban a meritett papír önmagában is minőséget jelentett, igényességre vallott, a szellemi tartalom pedig sok mindenért kárpótolt. A *Táltos* versenyképes volt több szép kiadványával: BABITS *Laodameia* című kötetével, TOROCZKAI-WIGAND munkáival, SASSY Árpád (AIGLON álnéven) *Ópiumálmok* című grafikai gyűjteményével.

Az Ady-nemzedék majdnem valamennyi rangosabb írójának jelent meg a *Táltos*-nál műve, s abból amatőr-bibliofil változat.

Igy BABITS Mihálynak (*A nyugtalanság völgye*, 1920, *Laodameia*. 192? című vers-kötete, ez utóbbiból 500, előbbiből 100 számozott és aláírt példány készült. — CHOLNOKY Lászlónak (*Bertalan éjszakája*. 1918), — HEVESI Sándornak (*Az igazi Shakespeare és egyéb kérdések*. 1919), — HEVESY Ivántól Wagner operáinak ismertetése (1921-ben), — JUHÁSZ Gyulának (*Késő szüret*. 1918), — KÁRPÁTY Aurélnak (*A búsképű lovag*. 1919, *Három régi esztendő*. 1918, a VAJDA Lászlóval közösen írt *Kőműves Kelemen*. 1916, — KORTSÁK Jenőnek (*A tűzrózsák és egyéb novellák*. 1917, *A Kobál-ház lakói*. 1918), — KRÚDY Gyulának (*Szindbád ifjúsága és szomorúsága*. 1917), — MÓRICZ Zsigmondnak (*Vidéki hírek és más elbeszélések*. 1917, 200 példány külön számozva, egészvászonkötésben, szerző és a művész aláírásával). — NAGY Lajosnak (*Fiatal emberek*. 1919), — SZABÓ Dezsőnek (*Az elsodort falu*, 1919. *Csodálatos élet*. 1921, *Ólj! és egyéb elbeszélések*. 1922, *Mesék a kacagó emberről*. 192?, *Nincs menekvés*. 2. kiadás, 1921), — TÓTH Árpádnak (*Az öröm illan*. 1922), — TERSÁNSZKY J. Jenőnek (*A kék gondviselés* . . . 1918), — TÖMÖRKÉNY Istvánnak (*Népek az ország használatában*. 1917), — TÖRÖK Gyulának (*A porban*, 1917, *A zöldköves gyűrű*. 1918, *Fehér virág*. 1919. Az utóbbiból nem készültek számozott példányok, de gondos kivitelével így is a szebb könyvek közé tartozik.)

A *Táltos* adta ki az első magyar szocialista regényt, BACSÓ Bélának (akit a fehérterror pribékjei *Somogyi* Bélával együtt meggyilkoltak) *A Stefcsik ház* című könyvét, ebből is készült számozott és aláírt változat.

Ugyancsak a *Táltos* adta ki SIKLÓSSY László rengeteg adatot tartalmazó *A régi Budapest erkölce* c. háromkötetes művét 1922—1923-ban, amelyből 50—50 példány készült bibliofil kiadásban, jó papíron, számozva és aláírva. A fedérlajzok JASCHIK Álmos munkái és ugyancsak tőle a *Műkincseink vándorútja Bécsbe* c. művét 1919-ben; ebből is 50 példány készült számozva és aláírva. Természetesen a fenti felsorolásból hiányoznak azok az írók, akiknek műveiből a *Táltos* nem készített bibliofil változatot, mivel elsősorban könyvművészeti szempontból ismertetjük a kiadó munkásságát. De kiegészítésül meg kell említeni még ILLÉS Bélát is, akitől szintén adott ki a *Táltos* és SZABÓ Lőrincet, akinek *Omar Chajjam* fordítása szintén a *Táltos*-nál jelent meg először, csinos kis kötetben; s ha számozott, amatőr változatáról nem tudósít is a könyv, számon kell tartanunk.

Az irodalmi vezetőt, KORTSÁK Jenőt a kortársak kitűnő érzékű írónak és irodalmárnak tartották, ezt igazolja ez a névsor is.

Néhány alább következő név már alig ismert, de ettől a sors nem kímél meg egyetlen kortárs-író megjelentető kiadó sem. AMBRUS BALÁZS: *Koszorú* c. verseskötetéből is készült bibliofil változat. A költőt az *Irodalmi Lexikon* nem ismeri, ami azonban önmagában nem mond semmit. FARKAS Jenővel hasonló a helyzet, neki két könyve is megjelent a *Táltos*nál, amatőrváltozattal (*IV. Béla király*. 1920, — *Gacs Andris hazamegy*. 1922), — SZITÁRY Zelma neve is ismereten (*Versék*. 1921.) s még néhány író s költő (ZEMPLÉNI Klára) nevével ki lehetne egészíteni az együtttest, de az nem kisebbíti a *Táltos* érdemeit.

A kiadott neves írók (jó) művei megmutatják azt is, milyen átfogó hatású és rangos kiadóvá fejlődhetett volna a *Táltos*, ha a körülmények kedvezőbbek alapítója elképzelései számára.

Az eddig említettek csak néhány nevet jelentenek abból a népes írói táborból, amelyet a *Táltos* maga köré gyűjtött. Közülük többen akkor másutt meg sem tudtak volna jelenni. S főleg a Tanácsköztársaság után bizonyult ismét rendkívül jelentősnek FARKAS László kiadói tevékenysége, hiszen a fenti írók majd mindegyike exponálta magát a forradalmi eszmék mellett.

SZABÓ Dezső *Az elsodort falu* című regényével már tizenegy kiadót házalt végig, egyik sem vállalta a kiadást. Végül hosszú levelezés után KNER Imre ugyan vállalta és ki is szedette, de a román megszállás miatt nyomtatásra már nem került sor. KNER Imréhez írt leveléből tudjuk, hogy a regény iránt bizonyos jobboldali körök érdeklődtek, de az író semmilyen párttal sem akart függő viszonyba kerülni s ezért nem adta oda.³ Ekkor próbált szerencsét a *Táltos*nál. Maga olvasott fel a kéziratból részleteket FARKAS-nak és a *Táltos* irodalmi vezetőjének, KORTSÁK Jenőnek, s hetek alatt megszületett a két kötetes kiadás. A műnek elsőpró sikere közismert, s utána SZABÓ Dezsőnek számos műve jelent meg a *Táltos*nál — s majdnem valamennyiből készultek amatőr példányok is.

1919-ben a *Táltos* mint a *Szellemi Termékek Országos Tanácsa* 10-ik kiadókönyvtár műhelye működött, s ebben az időben *Táltos Könyvtár* címen, *Időszerű kérdések* alcímmel KÁRPÁTI Aurél szerkesztésében sorozatot indított. A sorozatban a forradalmi Magyarország politikai, gazdasági, társadalmi és művelődési kérdéseiről olvasmányosan megírt tanulmányok jelentek meg, így többek közt ILLÉS Béla: *A szellemi munkások és a szocializmus*, MIGRAY József: *A vallás jövője*, — *A szocializmus és a népnevelés*, SZABÓ Dezső: *A forradalmas Ádý*, — JÁKÓ Géza: *Az iparművészet a szocialista országokban* stb. E sorozat teljes képet akart adni az olvasóknak a forradalmi korszak külső és belső, anyagi és szellemi életéről. Drámai időkben, azokhoz illő gyorsasággal adott eligazítást a sorozat a fölmerülő kérdésekben, éppen ezért az időszerű kérdéseket tárgyaló *Táltos Könyvtár* igen jelentős dokumentum a tanáshatalom szellemi életének megismeréséhez. Noha a kiadó nem állt pártpolitikai célok szolgálatában, két füzetes terméket, BÁLINT Lajos: *Osztályművészet, kommunizművészet*, valamint GUTTMAN Henrik: *Forradalmi portrék* című írását az országos propagandafőnökség teljes egészében a maga számára foglalta le. A sorozat szerkesztője, KÁRPÁTI Aurél bátran hirdette, hogy minden számával a népköztársaságot akarja szolgálni.

A *Táltos* irodalmi kiadványai közül keveset illusztráltak. De e tekintetben BABITS Mihály: *Laodameia* című kötete ennek a kornak szebb és sikerültebb könyvei közé tartozik. A kiadó JASCHIK Álmot nyerte meg a könyv tipografizálására és illusztrálására. — JASCHIK Álmos Petőfi, Ádý, Babits s annyi más írónak, költőnek illusztrátora s annyi szép könyvkötés, könyvdísz tervezője, egészen egyéni formanyelven oldotta meg feladatát. Nála jobban kevesen értették a könyvkészítés minden csinját-binját. Modern törekvések szószólója ő, aki észreveszi, hogy a minden dísz nélkül készült könyv a mű-

³ L. SÁFRÁN Györgyi—SziJ Rezső: *Kner Imre levelezéséből*. Irodalomtört. 1961. 2. sz. 157—167. l.)

vészet előretolt állásainak feladását jelenti. Ő maga miközben egy régi miniátor műhelygondjával színezi a rajzokat, kötéseket tervez, előzékdíszeket, ornamenseket.

Kós Károly illusztrálta KÁRPÁTI Aurél—VAJDA László: *Körmives Kelemen* c. drámáját egész oldalas rajzokkal, 500 példány külön, merített papíron, kötve és a szerzők aláírásával. FÜSSI MOLNÁR Katalin FARKAS Jenő két könyvét illusztrálta. — JUHÁSZ Gyula *Késő szüret*-ének fedéllapját KOZMA Lajos készítette, aki ezidőben KNERÉKNEK rajzolt és tervezett könyvgrafikát. — A *Táltos*nak a festő és iparművész tanár, MUHITS Sándor is dolgozott. NÓGRÁDY László *Háború a Balatonon* című regényét illusztrálta rajzokkal és színes litográfiákkal. — HARANGHY Jenő, e nagytehetségű, de magát művészete kárára elaprózott művész MÓRICZ Zsigmond: *Vidéki hírek* . . . c. kötetéhez készített néhány rajzot és még néhány kiadványhoz fedéllaprajzot. Tulajdonképpen ennyi s alig valamivel több az, amit a *Táltos* az illusztrált könyv érdekében tett. Más elbírálás alá esnek viszont a TOROCZKAI WIGAND Ede könyvei. A neves építész és építészeti író sokáig nem értékelték jelentőségéhez mérten, amiben a szecesszió-ellenesek elfogultsága játszott a vezérszerepet. Újabban azonban ismét feléje fordult a hazai építészeti írók, kutatók figyelme s immár az újjáértékelő és elismerő megállapítások sem hiányoznak. E kiadványokhoz, — *Cserényes házak* 1916, *Öreg csillagok* 1916, *Régi kert s mészai* 1917, *Hajdanában régös régen* 1917, *Hogyan építsünk a Balaton partján?* 1921. — TOROCZKAI maga készítette a rajzokat s az egyébként is jó papíron és szép nyomással készült kiadásokból külön számozott példányok is forgalomba kerültek.⁴ SASSY Attilának a *Táltos*nál AIGLON álnéven megjelent grafikai albumát már említettük.

A *Táltos* jelentőségét elsősorban abban látjuk, hogy az új magyar irodalomnak a *Nyugat* mellett, mondhatni főkiadója lett, s hogy a könyvművészeti törekvések mellett a tömegigényeket tisztes kiadói színvonalon igyekezett kielégíteni. Így tehát rövid, mindössze kilenc éves fennállása alatt nemcsak az új magyar irodalom istápolása terén szerzett érdemeket, hanem az amatőr-bibliofil könyvkultúra terén is.

1920-ban a *Táltos* újra lázas munkába kezdett, s három éven keresztül valósággal ontotta a kiadványokat, noha a könyvek kelendősége nem állt arányban a kiadás rohamával. Nemcsak a *Táltos*ra áll ez a megállapítás, hanem minden más kiadóra is, ha nem volt hajlandó a minőség rovására megalkudni.

Már 1920-ban a *Corvinában* egész oldalon sorolja föl raktáron levő kiadványait, jelölve annak, hogy a piac felvevőképességével baj van. A következő évek még tovább rontottak anyagi helyzetén. 1923-ban a *Táltos* visszavonja a főbizományosi jogot a *Révaitól* és saját terjesztésbe kezd. 1924-ben Győző Andor szerzi meg a *Táltos* könyvek terjesztési jogát s 40—50%-os engedménnyel dobja piacra a készleteket. Ebben az évben FARKAS László — belefáradva a küzdelmekbe s látva azt, amit a többi kiadó is észrevett: a piac lassú halálát — visszavonult a kiadástól. Eladta a *Táltost* egy három tagú érdekeltségnek, de az eladás után mindössze pár kiadványuk jelent meg, gyakorlatilag tehát a vállalat az eladással megszűnt.⁵

Mikor FARKAS László a *Táltost* eladta, megmaradt vagyona roncsaiból Jászkarajenőn létrehozott egy tizenöt holdas kertészetet, abban nevelt kb. ötezer fajta virágot s páratlan szaktudása révén csakhamar európai hírnévre tett szert. 1945 után hosszú évekig mint a Fővárosi Kertészet munkása ápolta a virágokat. Néhány szakkönyvet is írt.

⁴ TOROCZKAI WIGAND Edéről l. KATHY Imre: *Korszerűség, szecesszió, hagyomány*. Magy. Építőműv. 1960. 3. sz.

⁵ A *Táltos* kiadó működött a VII. Garay u. 10. alatt, a VIII. Szentkirályi u. 22. fszt. alatt, könyvkereskedése pedig IV. Ferencziek tere 9. sz. a.

M. PÁSZTOR JÓZSEF

„Az Eszme”

(„Szociális kultúrlap” 1919-ben)

Az 1918–19-es magyarországi forradalmi események a szellemi élet pezsdülését eredményezték a vidéki városokban is. Ennek megnyilatkozása volt a Székesfehérvárott megjelentetett *Az Eszme* című *Szociális kultúrlap* is. Az első számot az első szabad május 1 ünnepére jelentették meg, a második — összevont, 2–3.-nak jelzett — szám május 18-i dátummal hagyta el a nyomdát. Ennek címlapján közölte olvasóival a szerkesztőség, hogy a lap „minden vasárnap” megjelenik. Az első és második szám megjelenése között eltelt több mint két hét magyarázatául a *Szerkesztőségi hírek* rovat — *Többeknek* válaszulva — közölte, hogy „múlt heti számunk technikai akadályok miatt nem jelenhetett meg”. Ezek a technikai akadályok, valószínűleg a papírhiány, okozhatta a lap elhalását, mivel a jelzett kettő, illetve három számon kívül több nem jelent meg *Az Eszme*-ből.

A magyar szellemi életben Székesfehérvár a XX. század első két évtizedében jelentős szerepet játszott: innen vezette harcát a magyar társadalmi progresszió harcosai — a munkásmozgalom, a Társadalomtudományi Társaság, a Galilei Kör és a Nyugat — ellen PROHÁSZKA Ottokár püspök. A várost uraló és terrorizáló modern köntösben jelentkező reakciós szellemmel helyben elsősorban a Magyarországi Szociáldemokrata Párt sajtója vette fel a harcot, s csak később, a háború éveitől kezdett kibontakozni az ellenállás a város radikális diáksága soraiban is. Az állami reálgimnázium falai között, az „Önképzőkör”-ben FÁY Árpád vezetésével „radikális szellemű diákok külön csoportot alakítanak” — írja KODOLÁNYI János, az akkori fehérvári diák önéletrajzi regényében.¹ E csoport — olvassuk ugyanott — a „Clarté Társaság” nevet veszi fel, *Diáktoll* címen pedig lapot ad ki, s rendezvényein „Adyt szavalnak”, valamint „előadások hangzanak el a szocializmusról”. Az új gondolatra éhes és érzékeny fiatalok között „lelkes hívei támadnak” a *Ma* című, KASSÁK Lajos szerkesztésében megjelenő aktivista folyóiratnak is. Az elméleti, világnézeti radikalizálódást társadalmi élmények támasztják alá: a diákok közül többen katonaruhába öltöztetve megismerik a front-életet is, s így jutnak el a forradalmi eseményekben való aktív részvételig. A proletárhatalom megszületése után pedig a város szellemi areulátának átformálására is vállalkoznak; ezért adják ki kulturális lapjukat.

Az Eszme életrehívása szerves része a fehérvári forradalmárok társadalom-átalakító tevékenységének. Létrehívásának szellemi-kulturális közegéről a benne résztvevők visszaemlékezései tájékoztatnak. FÁY Árpád—HERNÁDI György verseskötetének előszavában² — írja: „A fiatal magyar Tanácsköztársaság Forradalmi Kormányzótanácsa elrendeli, hogy a középiskolában az eltörölt vallásoktatás helyébe a szociáletika tanítását iktassák

¹ KODOLÁNYI János: *Sülyyedő világ*. 1965. 380. 1.

² HERNÁDI György: *Földem, sorsom*. 1959. 5. 1.

az órarendbe. De honnan teremtsék elő az oktatókat? A régi tanárok, ritka kivételtől eltekintve, nem alkalmasak erre. Tudja ezt Velinszky László, a fehérvári direktórium elnöke, a hajdani 'néptanító' . . . forradalmi tettel oldotta meg a fogas kérdést. Harcos, fiatal irodalmárokat bízott meg az új tantárgy oktatásával. És egy szép napon megjelentek a fehérvári középiskolákban az új 'tanárok': Telegdi Bernát, azóta mindmáig is valódi középiskolai tanár, Tóth Aladár, későbbi zenekritikus és operaigazgató és — Hernádi György. Mit tanítottak? Tanterv híján mindazt, amit a Galilei-kör táplálta műveltségük és forradalmi hitük sugallt." Ez a hit és műveltség ösztönözte e fiatalokat *Az Eszme* megjelentetésére is.

Szerkesztők és munkatársak. A székesfehérvári „szociális kultúrlap” szerkesztője Pór Nándor volt; 21 éves, a reálgimnáziumi érettségi után besorozott s a frontról hazatért katona. Személyéről az életrajzi adatok is szűken vallanak: a Tanácsköztársaság bukása után emigrálni kényszerült, s a Szovjetunióban nyoma veszett. VELINSZKY László — az induló laphoz küldött — üdvözlő sorainak zárómondatai szólnak a szerkesztő személyéről: „Hiszem, hogy 'Az Eszme' beválik a gáton. Garanciát látok a szerkesztőjében, akiben van forradalmi láng és cselekvő akarás.” (1. sz. 3. l.) Az emlékezők és a lexikonok tanúsága szerint *Az Eszme* gazdájának kell tekintenünk HERNÁDI Györgyöt is. Az akkor még huszadik életévét sem betöltő fiatalemberről írja FAY Árpád az említett előszóban: „Apja, nagyapja orvos, 6 tanárnak készült. 1917-ben érettségizik, utána nyomban behívják. A romániai frontra vezénylik, de a következő év őszi eseményei már ismét Fehérvárott érik. Megszervezi a katonatanácsot, amelynek 1918. október 31-től kezdve elnöke. *Eszme* címen társadalmi és szépirodalmi folyóiratot indít, s belép a Fejérmegyei Népszava szerkesztőségébe. A forradalom után menekülnie kell.”

A szociáletikát tanító egyetemisták közül a lap munkatársa volt TELEGDI Bernát, Ő a fővárosi tudományegyetem másodéves bölcsész-hallgatója, RIEDL Frigyes és NÉGYESY László szemináriumainak látogatójaként kapta a hazai hívó szót. A tanítás mellett cikkeket írt a *Székesfehérvár és Vidéke a Nép Szava* hasábjain, valamint agitációs és felvilágosító munkát végzett a megye falvaiban. A móri tanítók gyűlésén tartott beszéde és cikkei miatt az ellenforradalmi bíróság vizsgálatot indított ellene, az ügyészség hosszabb ideig vizsgálati fogságban is tartotta. Egyetemi tanulmányait csak évek múlva tudta folytatni, de tanári álláshoz az oklevél birtokában sem juthatott az ellenforradalmi korszakban. *Az Eszme* három társadalmi-világnézeti cikkét közölte TELEGDI Bernátnak. Az elemzett témák valószínűleg a szociáletikai órák anyagát képezték.

TÓTH Aladár alkotói ténykedését csak 1920-tól tartja számon a *Zenei Lexikon*, pedig a fehérvári születésű budapesti bölcsész-jelölt 1919-ben nemcsak a szociáletikát tanítja szülővárosában, hanem zenekritikusi, -esztétikusi és publicisztikai tevékenységét is megkezdi. *Az Eszmé*-ben megjelent két írása bizonyítja, hogy kezdettől elkötelezett híve és propagálója a modern magyar zenének. URBÁN Eszter, aki műfordító- és ifjúsági íróként írta be nevét a magyar irodalomtörténetbe, 1919-ben — TELEGDI Bernát évfolyamtársaként — a bölcsész tudományi kar hallgatója és merészhangú, őszinte lírai vallomások írója. Erről tanúskodik a fehérvári lapban közölt két verse.

A fiatal egyetemi hallgatókon kívül a város két pedagógusa szerepelt *Az Eszme* hasábjain. KELEMEN Béla az állami főreáliskola igazgatója, nyelvészeti és esztétikai író, akinek nevét akkor már országosan ismertté tette *Magyar és német nagy kézi szótára*. Róla és az általa vezetett iskoláról KODOLÁNYI János ad meglevenítő rajtot — említett önéletrajzi regényében: „Szabad bajtársi hang uralkodik itt, nyomát sem érzem a gőgös, puffadt tanári uralomnak. Igazgatónk is tetszik, Kelemen Béla ő, ugyanaz, akinek szótárait használjuk. Mosolygó, kissé szkeptikus arcú, pirosas orrú úr, iparkodik félelmes ábrázatot vágni, ha végigmegy a folyosókon, de magában mosolyog.” A volt tanítványok megbecsülésének és tiszteletének megnyilatkozása sorolta az 54 éves pedagógust

a munkatársak közé. A másik pedagógus-szerzőről, ZSÁMBOKI Lajosról, életéről nem tudtunk adatokat felkutatni.

A kulturális lap társadalmi küldetéséről a megye, illetve a város politikai vezetői nyilatkoztak a lapban: HORVÁTH János a megyei direktórium részéről írta meg levelét 'Az Eszme' szerkesztőségének, VELINSZKY László, a városi direktórium elnöke pedig *Üdvözetében* fejezte ki azt a meggyőződését, hogy *Az Eszme* jól fogja betölteni feladatát.

A lap tartalma: „Az öntudatra ébredt dolgozó proletariátus végre lerázta magáról a feudális gentry és papi butitással átítatott régi rendszert, hogy helyébe a dolgozók szabad társadalmát építse fel. Ehhez a nagy világtörténeti eseményhez szükséges, hogy minél több proletárt vértesszünk fel a tudás fegyverével. Május elsején a természet újjászületésének nagy napján indul újtárra 'Az Eszme', hogy harcos és mindenre kész forradalmárokat neveljen. Méltóan hivatását csak akkor tölti be, ha a proletariátusnak világforradalmát, harci tüzét éleszti, elszánt és kíméletlen harcra neveli a dolgozó tömegek ezreit, éleszti a gyűlöletet azokkal szemben, akik a dolgozók vére árán is újra vissza akarják állítani a szabad kizsákmányolást. Mint mindenkinek, aki fölismerte a világtörténelemnek ezen nagy harcát, akiket nem kábít meg a tömjénfüst és a mirha illat, akik szeretik az Emberiség összességét, azoknak a figyelmébe ajánlom az 'Az Eszmét', támogassák, terjesszék és szeressék, hogy kulturális és szociális misszióját teljesíthesse . . .”

— HORVÁTH János tömör fogalmazása (1 sz. 2. l.) érthetően és világosan vázolta azt a történelmi helyzetet, amelyben újtárra indult a lap. Élet-halál harcát vívta a proletariátus, és a sajtónak sem lehetett más feladata, mint e harc szolgálata. VELINSZKY László egy gondolattal tovább lépett ezen, és az osztályharc kulturális területének speciális tennivalóját jelölte meg (1. sz. 3. l.): „A kommunista államnak két hatalmas tengelyének kell lenni. Az igazságos és tökéletes gazdasági berendezkedés legyen az egyik, a Kultúra fenséges és hatalmas kiépítése a másik. A burzsoázia piszkos, fertőzött szemetéből óriási munkával kell kiválogatni a még meg nem romlott értékeket, amelyekhez kitartó munkásokra és életerős karokra van szükség.”

Az Eszme írói a két politikus által kifejtett alapelvek szellemében folytatták munkájukat. A kommunista eszmék propagálására és az azokra szórt burzsoá vádak leleplezésére törekedtek. PÓR Nándor — *Az emberekről* című cikkében (2. sz. 18—19. l.) — azzal a váddal szállt szembe, amely szerint „a kommunista államrend kiöli az egyénekből az ambíciót”. Helyesen mutatott rá arra, hogy az egyén fejlődése nem a véletlen műve, hanem „az új életlehetőségek alakítják át az emberek gondolkodásmódját, és szabályozzák az emberek törekvéseit”. Az emberek „átváltozása” — állapította meg — kívánatos, mert az eddigi társadalmi fejlődés nem adott lehetőséget a teljes emberré válásra. Az emberi kibontakozás lehetőségét a kommunista társadalom teremti meg, mert „a magántulajdon és az anyagi gondok megszüntével megszünteti” az emberek közötti „eddigi tudatos vagy tudat nélküli harcot”. Az egyén, az ember a témája TELEGDI Bernát *Konzervatívizmus* című írásának is (1. sz. 8—9. l.). Ő azzal a pesszimista nézettel száll vitába, mely szerint „az ember nem lesz jobb, az ember nem fejlődik”. Az e véleményt képviselőket nevezi „konzervatív emberek”-nek, akik elvesztették hitüket az emberiségben, és „nem tudják elképzelni, hogy valaha máshogyan is volt, vagy lesz, mint most”. Ezzel szemben ő határozottan és bizonyítottan állítja, hogy „a harc folytonos, az emberiség nem áll meg sohasem” a fejlődésben. PÓR Nándor és TELEGDI Bernát cikke, valamint ZSÁMBOKI Lajosnak „Minden embernek joga van az élethez” eszme jegyében megírt publikációja (2—3. sz. 7—9. l.) magán viseli a didaktikus jelleget. Témájuk és logikai felépítésük tükrözi azt a pedagógiai célt, hogy az olvasókat társadalmi tevékenységre inspirálják. Azok az eszmék nyernek náluk megfogalmazást, amelyek a szociáletika tan-tárgyának is alapelvei voltak.

A jövő iskolája címmel jelent meg KELEMEN Béla igazgató folytatásos közleménye

(1. sz. 12—14., 2—3. sz. 1—3. l.), mely *Küldetés és tervek* alcímmel azokat a „szédületes távlatokat” tartalmazta, melyek „a nyugodt alkotás, a zavartalan építés”, a szocializmus korában az iskolákra, illetve az iskolázásra várnak. Optimizmusát arra alapozta, hogy „nem volt még szocialista újtító, aki a nevelésnek, mint a jövő nemzedékek formálójának jelentőségét kicsinyelte volna. A marxista elmélet az emberi tökéletesedés eszközei közt ... fontos helyet biztosít az oktatásnak ...” Megállapította, hogy a nevelésnek „új alapjai” lesznek, s ezek a következők: „a természettudományi és gazdasági ismeretek, a munka tudománya és gyakorlata, továbbá az emberi szolidaritás nagy gondolatán, minden nép önrendelkezési jogán és az emberiség nemzetközi egységén alapuló erkölcs.” Ezek megvalósítása megkívánja az iskolarendszer átalakítását, az alkalmazott oktatási módszerek megújítását.

TóTH Aladárnak *Az Eszmé*-ben megjelent írásai jelentős kultúrtörténeti értéket képviselnek. *Magyar zene* címmel nagyobb terjedelműnek tervezett tanulmánya bevezető része jelent meg a lapban (2—3. sz. 10—12. l.). Megállapította, hogy „a XX. század hozta meg a magyar művészetek között a legkésőbbben érő gyümölcsöt: a magyar zenét is”. Az előző nagyokkal kapcsolatban az volt a véleménye, hogy „Erkel műveinek csak tárgya, Liszt szerzeményeinek csak egyes motívumai magyarosak, szellemük egyébként teljesen német”. „A magyar zene igazi megteremtője”-nek Bartók Bélát mondta, aki megnyitotta „a zeneakadémia kapuit a magyar népzene számára”. Lángésznek nevezte, „aki nem restelli grammofon lemezekre gyűjteni a magyar népdal rejtett kincseit”. Bartók „kiváló rokonlélekre és segítő társra talált Kodály Zoltánban” — állapította meg. Kodályban — már ekkor — a „zseniális zeneszerzőt, pedagógust, tudóst” dicsérte akinek „művészeete lágyabb, mélabb mint Bartóké, érzésvilága sem olyan színes, de árnyalatokban gazdagabb, nem olyan mélytűző és pregnáns stílusú, de van benne igazi alkotó erő”. Pozitívan értékelte Kodálynak, mint „Bartók elve apostolá”-nak tevékenységét. A harmadiknak, Dohnányi Ernőnek jelentőségét szintén Bartókhoz való viszonyában látta: Dohnányi „művészetének köszönhetjük Bartók zongoraműveinek népszerűségét” — mondta 1919-ben —, mivel „ő mutatta be őket először páratlan művészetével”. A közlemény végén a szerző azt ígérte, hogy a következő számokban egyénenként fogja tárgyalni „a magyar zene e három büszkeségének” művészetét. Erre azonban akkor nem került sor.

A másik TóTH Aladár írást, *Haydn 'gyermekszimfónia', vagy a proletár hangverseny* (1. sz. 3—5. l.) c. híradást *Az 1918/19-es forradalmak irodalma (Szöveggyűjtemény)* is közlésre méltónak találta.³ Ugyanez a *Szöveggyűjtemény* közli TELEGGDI Bernát *Ady Endre* című cikkét azzal a megjegyzéssel, hogy „a cikk Ady költészetének nagy közönség-hatásáról tanúskodik a proletárhatalom napjaiban”. Témánk, Fehérvár 1919-es kulturális viszonyainak ismerete szempontjából érdekes adatot közöl a cikkhez írt jegyzet:⁴ a Tanácsköztársaság alatt Székesfehérvárott jelent meg az első általános-iskolai tankönyv, benne hat forradalmi verse ADYNAK. TELEGGDI ADY jelentőségét abban látja, hogy „tudtára ébreszt minket, hogy így nem lehet élni, hogy a mostani létünk szégyenletes és kibírhatatlan”. (1. sz. 14—16. l.) A *Szöveggyűjtemény*-ben olvashatjuk PÓR Nándor kritikáját a Székesfehérvárott 1919. április 22-én bemutatott *Örvény* című BARTA Lajos drámáról (1. sz. 9—11. l.).⁵ Az írás filológiai értékét az adja, hogy egyetlenséggel kritika a darab vidéki bemutatásáról. A műről magáról rossz véleménnyel volt, mert novella és nem dráma. A „rendezői-dramaturgiai kísérletet” azonban figyelemre méltónak tartotta, és dicsérte DOKTOR János színészi játékát. A fővárosi színészek egy

³ „Mindenki újakra készül ...” IV. köt. 1967. 292—293. l., 991. l.

⁴ Uo. 281—282. l., 988. l.

⁵ Uo. 291—292. l., 991. l.

másik „leruccanását” TELEGDI Bernát kommentálta a lap hasábjain, s megállapította, hogy a Propaganda Társulat műsorán „betegségig ripacs színészek” szerepeltek, kifejezte azt a reményét, hogy „ilyen társulatok többet a nyakunkra nem jönnek”. (2–3. sz. 19–20. l.)

A szépprózát két írás képviselte *Az Eszmé*-ben: *Egy előadás a zárdában (Hüteles történet)* címmel —Z.—GY. (minden valószínűség szerint HERNÁDI (HERCZ) György.) Soror Bernarda irgalmas nővér átalakulását írta le. E tanár apáca 1916-ban a pécsi leánygimnázium IV. osztályában a szabadkőműveseket és a szocialistákat az ördög képviselőinek rajzolta le, s meglepetésre e nővért volt tanítványai 1919-ben civilbe öltözve, felszabadult emberként látták viszont. Az egykor gyűlölt szocialisták számára is lehetővé tették az önmagára ismerést, az örömteli szabad élet vállalását. (2–3. sz. 12–14. l.) PÓR Nándor *Végzet* címmel novellát közölt a lapban (2–3. sz. 5–7. l.). Az életből a halálba menekülő szerelmespár tragédiáját expresszív indulattal és stíluseszközökkel írta le.

Az Eszme szépirodalmi anyagának értékes részét jelentik a lírai alkotások: PÓR Nándor egy (1. sz. 1. l.), HERNÁDI György négy (1. sz. 6–7. l., 2–3. sz. 14–15. l.), URBÁN Eszter pedig két (2–3. sz. 3–4. l.) verssel szerepelt. Közülük HERNÁDI György már beérkezett költő volt, hisz a fővárosi *Ma* közölte alkotásait. Ezek egyikét, a *Liebknecht halálán* címűt jelentette meg a fehérvári lap első száma. Az 1919 januárjában meggyilkolt német kommunistát elsirató vers a még győztes harc előtt álló forradalmárokhoz kiáltott: „Zúzzátok szét ti feltömröült erőlavinák / Az élétek szálfásodott korhadt tölgycet, / De az emberiesség völgyében forrásként csorjászatok. / Sújtsatok ti ezredek vasmunkánk izmosodott karok.”⁶ PÓR Nándor *Köszöntés* című, lap-nyitó verse már a győzelem örömeivel köszöntötte május elsejét: „Tavaszi vágyak dobják szét ölelésre a karokat! / Fejek bátor nézéssel vágják szét csodálkozásra a homlokok ívét! / Az Eszme nagyfényű ragyogással vörösíti az egész Horizontot / és a Földből új sarjadások bukkannak a Végtelenségbe!” A felszabadult ember boldogságát fejezte ki URBÁN Eszter verse: „A túzliliomnak lángvörös szirma / Kacagón repdes a tavaszi szélben: / Letépem sorra és szárnyra eresztem, / Pedig itt valahol bús hang beszél benn: / Ne tépd le: minden kis bús szíromveszten / Szívedből tépsz ki egy gondolatot. / . . . / Kacagón hintem a tavaszi szélben / A szíromot, a drágát, a gondolatot. / Gyermeki szívvel és víg kacagással / Most annyi sok szépet a szélnek adok / És most nem törődök én semmi mással / A régit, a régit szórom ma szét.”

*

Az 1918–19-es magyarországi forradalmak irodalmi és publicisztikai alkotásai válogatott gyűjteményének négy kötete⁷ ma már lehetővé teszi a korszak szellemi értékeinek számbavételét és értékelését. Számunkra is alapul szolgál ahhoz, hogy Székesfehérvár forradalmár gondolkodóinak tevékenységét az egésszel egybevetve ítéljük meg. Megállapítható az, hogy a rájuk háruló feladatot a rendelkezésükre álló lehetőségeken belül becsülettel oldották meg. A forradalmi gondolatokkal való friss megismerkedés örömeiben igyekeztek a felfedezett tudományos igazságokat közkinccsé tenni. Az írások tükrözik az alkotók elméleti gyengeségeit, de érvényre juttatják azt a belső meggyőződést is, mely őket a forradalom szolgálatába állította. Értékes színtöltje *Az Eszme* a magyar forradalmi sajtó 1919-es termékeinek.

⁶ „Mindenki újakra készül . . .” III. köt. 1960. 81. l. E kötet (245. l.) közli HERNÁDI György *Az Eszmé*-ben megjelent *Valakinek* című versét is.

⁷ „Mindenki újakra készül . . .” I. köt. 1959., II. köt. 1962., III. köt. 1960., IV. köt. 1967. Szerkesztette és a jegyzeteket írta: JÓZSEF Farkas.

A lapot pártfoglaló és útrabocsátó VELINSZKY László tanító és direktórium elnök mártírhalálával pecsételte meg hűségét a proletárforradalomhoz és annak eszméihez. A fiatal forradalmárok egy részét az emigrációba való menekülés mentette meg a terror dühétől. HERNÁDI György a bécsi és berlini emigrációban költői kiteljesedésével tett tanúságot tehetségéről. „Olyan életművet hagyott örökségül reánk, amelynek hatósugarai az eljövendő nemzedékben is fokozzák majd a kommunista eszmevilág és erkölcsi felfogás alakító-nevelő erejét” — mondotta róla halála után GEREBLYÉS László, a kortárs.⁸ TÓTH Aladár gazdag alkotói természetét napjainkban teszik hozzáférhetővé,⁹ s így válik ismertté, mily sokat tett a magyar zenekultúra fejlesztéséért. TELEGDI Bernát több évtizedes pedagógiai munkássága alatt őrizte és terjesztette a fiatal korban magáévá tett eszméket. Így vált *Az Eszme* teremtő erővé fél évszázad alatt.

⁸ GEREBLYÉS László emlékbeszéde HERNÁDI György 1962. május 8-án, az Irodalmi Színpadon megtartott emlékműsorán. Kézirat.

⁹ TÓTH Aladár: *Válogatott zenekritikái*. 1968.

H. KOHUT MÁRIA

Az Arany Trombitának (1869), Táncsics lapjának kauciója¹

„A siker értékét nem csupán maga a kivívott siker méri meg, hanem a leküzdött akadályokra fordított erőt és munkát is számba kell venni. Ha nem mutathatók fel annyi sikert, a mennyit vártam, óhajtottam: igényt tarthatok annyi érdemre, mennyi a törekvést megilleti és ezzel is megelégszem.” Így írt TÁNCSICS rövid életű lapjáról, az *Arany Trombitáról* önéletírásában.² Ma, megjelenésének 100. évfordulójára emlékezve, elmondhatjuk: lapja nemcsak történelmi jelentőségét és hatását tekintve élte túl számos tiszavirágéletű pályatársát, de értékes és maradandó momentumra a 67 után egyre ellentmondásosabbá váló táncsicsi életpályának is. Ismertetésünkben azt a közel egyéves küzdelmet tekintjük át, amit TÁNCSICS, lapja megjelentetéséért a hatóságokkal folytatott.

1868. december végén jelentette be TÁNCSICS Pest város helyettes főpolgármesterének, hogy január elsejétől *Arany Trombita* címmel, saját szerkesztésében és kiadásában egy minden hét szombatján megjelenő politikai, ipar- és gazdasági hetilapot indít, melynek kaucióját, 5250 forintot, „... a megjelenéstől számítandó törvényes határidő leteltéig...” a letéti hivatalba helyezi.³ A főpolgármesteri hivatal a bejelentés tudomásulvételével egyidejűleg felszólította TÁNCSICSOT a lap után járó biztosíték azonnali letételére. Kézpénz híján TÁNCSICS a biztosítékot betáblázás útján szándékozott fedezni. A Pest Józsefváros Tömő-utca 262. és 263. sz. alatt fekvő, saját és felesége nevén levő házára betáblázott, 1869. január elsején kelt, bekebelezési engedéllyel ellátott kötelezvényt be is mutatta a polgármesteri hivatalban,⁴ majd abban a hitben, hogy lapja kauciója rendben van, január 21-én szemműtétnek vetette alá magát.⁵

A királyi ügyek igazgatósági ügyésze — részletesen ír a levéltári dokumentumokkal is alátámasztható esetről SASSY ÁRPÁD a *Magyar Újságban* — egy olyan bizonyítvány kiadását kérte január 28-án, Pest szabad kir. város főpolgármesteri hivatalától, amelyben azt kellett volna tanúsítani, hogy TÁNCSICS politikai hetilapjának biztosítéka még nincs rendben. Seyfert Ede ügyész megjelenése a városházán, az említett bizonyítvány azonnali kiadásának kérése, szoros kapcsolatban állt a közelgő választásokkal. A börtönből 67-ben amnesztiával szabadult vak embert, aki botjára támaszkodva hordta és osztogatta a Pest környéki falvak német lakosainak könyveit, szánni, mosolyogni, gúnyolni lehetett.

¹ Az *Arany Trombita* történetével, elemzésével részletesen foglalkozom Táncsicsról szóló készülő munkámban. E helyen csak a lap kauciójával kapcsolatos kérdéseket ismertettem.

² TÁNCSICS Mihály: *Életpályám*. (IV. kötet) TMM. VII. kötet. Bp. 1885 19. l.

³ Fővárosi Levéltár (FL.) Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 1—1869

⁴ FL. Pest városi telekkönyvi iratok gyűjteménye. Józsefváros. (30. kötet) 265—266. l. és FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 161—1869.

⁵ A *Budapesti Közlöny* 1869. jan. 28-i száma adott hírt a sikeres műtétről. ANTALL József: *Adatok Táncsics Mihály szemműtétéhez*. Orvostört. Közl. 1968. 127—131. l.

A VKM-hez és a Buda város polgármesteri hivatalához eljuttatott kérvényeit — tan-
könyveinek az iskolákban való használatának engedélyezéséért — szakavatott bírálók
véleményének csatolásával el lehetett utasítani.⁶ És meglepéssel regisztrálhatták az
illetékesek azt is, hogy TÁNCICS érdeklődése — ha már egyáltalán politizál — a polgári
liberálisok irányítása alatt álló, Buda-Pesti Munkássegylet és annak lapja: a *Munkások*
Újsága felé fordul. A sikeres szemmütét, TÁNCICS várható képviselősege, eltávolodása
a JÓKAI—VIDACS csoporttól, egy népszerű, baloldali, radikális hangvételű politikai heti-
lap azonban anélkül, hogy eltűnőznék volna jelentőségét, már preventív intézkedésekre
késztette a hatóságokat. „Factornak, és pedig erős factornak tartom továbbá a sajtót;
a nép olvas, vagy legalább olvastat magának, nem lehet ignorálni, hogy a demagóg
irányú lapok ezer és ezer példányban osztatnak szét, még pedig ingyen a nép között, el-
bizakodottság lenne ezt ellensúlyozás nélkül tűrni . . .” írta már 68 áprilisában TÓTH Vilmos
belügyminiszteri tanácsos egyik, a választások előkészítésének feladatait sommázó leve-
lében.⁷

Az illetékesek figyelmét nem kerülte el az az érdeklődés sem, ami az *Arany Trom-
bita* iránt már az előfizetési felhívás kibocsátásakor megmutatkozott. „Keresni kellett
tehát §-t, ha mindjárt a jezuizmus segélyével is, a melynek alapján, Tánicsot börtön-
be vethessék . . .” írta SASSY Árpád fenn már idézett cikkében,⁸ és nem túlzott. Hogy
az *Arany Trombita* megszüntetésére és a TÁNCICS elhallgattatására tett kísérletek nem
jártak teljes sikerrel, abban nagy szerepe volt Gamperl Alajosnak, Pest város helyettes
főpolgármesterének.

A Seyfert ügyész kérésére kiadott bizonyítvány első helyen azt igazolta, hogy TÁN-
CICS lapjának biztosítékául bemutatta az 5250 forintról kiállított kötelezvényt, majd
megjegyzi, hogy a hiányzó becslevél s telekkönyvi kivonat „ . . . azonnali bemutatására
utasított.”⁹ Ez utóbbi állítás annyiban felelt meg a valóságnak, hogy Seyfert távozását
követően Gamperl küldönc útján értesítette TÁNCICSOT, aki másnap, 29-én, SASSYVAL
— maga még a sötét szoba elhagyását szigorúan tiltó orvosi felügyelet alatt volt —
elküldte a kért iratokat,¹⁰ és egy bejelentést, mely szerint az *Arany Trombita* szerkesz-
tésétől visszalépvén, eddigi társszerkesztőjét SASSY ÁRPÁDOT bizza meg, hogy azt saját
felelősségére szerkessze.¹¹

Az *Arany Trombita* biztosítéka tárgyában benyújtott iratok Csengey Endre fő-
ügyészhez kerültek véleményezésre, aki 24 óra leforgása alatt, február 1-re elkészítette
jelentését. E szerint a Tömő-utcai ingatlanok lapbiztosítéka alkalmatlanok, mert az
5250 Ft lapbiztosítékot megelőzőleg mindkét ingatlanra be van táblázva: a királyi ügyek
igazgatója javára letiltás, a kártalanítási alap részére haditörvényszéki ítélet, a cs. kir.
államügyészség részére 600 pft. „Még azon esetben is, ha az előbbi pontban említett
teher tételek kitörültenének — írja — a felajánlott két ingatlan 8420 forint becsértékkel
bírván, ez kétszeresen csak 4210 forint részösszeget biztosít és így az 5250 forint teljes
biztosítéki összegből fedezetlen marad még 1040 forint összeg, mellyel a törvényes lap-
biztosítéki összeget kiegészíteni kelletik.” „Tánics tehát záros határidő alatt — folyta-
tódik Csengey jelentése — oda utasítandó lenne „hogy az 5250 forintnyi lapbiztosítékot
kézpénzben, vagy árfolyam szerinti értékpapírokban tegye le, vagy a mennyiben a kauciót
a bemutatott betáblázott kötelezvényben kívánná adni, a felajánlott ingatlanokra már

⁶ FL. Budai Lvt. Tan. ir. 1681—1867; 1356—1867. és Esztergomi primási Levél-
tár. Simor primás ir. Cat. 44. fasc. 3. 712—1867.

⁷ Academia R. S. R. filiala Cluj levéltára. Gróf Mikó Imre levelezése. 1868.

⁸ TÁNCICS Mihály: *Életpályám* . . . i. m. 17. l.

⁹ FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 161—1869.

¹⁰ FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 1536—1869 (164)

¹¹ FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 162—1869

korábban betáblázott tehertételeket telekkönyvileg törültesse ki „... s ennek megtörténtét a telekkönyvi kivonatokon pótlólag igazolja, a még ez esetben is hiányzó 1040 forintnyi lapbiztosítéki részösszeget pedig pótolja.”¹²

Csengey Endre főügyész jelentése alapján, még aznap, tehát február elsején megírták TÁNCSICSnak a végzést arról, hogy az általa felajánlott lapbiztosíték nem fogadható el. Az erről szóló határozatot azonban csak február 25-én kézbesítették. Csengey jelentésén éppúgy mint a végzésen, gondos kezek kijavították a február 1-i dátumot 25-re. Mi történt közben? LESTYÁN Sándor is közli Csengeynek Preusz Henrik jegyzőhöz intézett levelét¹³, amelyben TÁNCSICS állapotára hivatkozva kéri: néhány napig tartsa vissza a kézbesítendő — jelentése alapján hozott — elutasító határozatot, mert arról értesült, hogy TÁNCSICS beteg, „... nehogy a szerencsétlent súlyos állapotában zavarjuk.”¹⁴

TÁNCSICS időt nyert. Készült Orosházára, fogadta választókerületének küldötteit. felolvastatta az *Arany Trombita* postáját, cikkeket diktálta a fiatal, ambiciózus szerkesztőnek SASSYNAK. Február 24-én a belügyminisztériumnak arra a felhívására, hogy az *Arany Trombita* megindításáról és a törvényes biztosíték letételéről még nem érkezett jelentés.¹⁵ a városházaán elvették az eredetileg csak néhány napra visszatartani tervezett aktákat, és közel egy hónapos szünet után folytatódott, illetve elkezdődött a küzdelem. Felületes szemlélt számára a korszak megnövekedett bürokráciáját bizonyító dokumentumnak tűnhetnek, a tekintélyes, TÁNCSICS kauciójával foglalkozó aktacsomók, de a kortársak előtt is tudott volt: többről, másról van szó.

A február elseje óta visszatartott végzést, 27-én kapta kézhez TÁNCSICS, aki március 5-én, 30 napi haladékot kért Gamperl Alajostól az említett ingatlanain levő bejegyzések kitáblázásának és a hiányzó 1040 forint befizetésének elintézésére.¹⁶ Folyamodványát másnap terjesztették fel a belügyminiszterhez. Mielőtt azonban az elutasító végzés megérkezett volna, Pest város fenyegető törvényszéke kítűzte március 12-re a TÁNCSICS elleni sajtóvétségi tárgyalást. A sajtóügyi közbíró képviselője: Seyfert Ede kir. ügyész TÁNCSICSOT az *Arany Trombita* törvényes biztosíték letétele nélkül való megindítása és kiadása miatt az 1848. évi 18. t. c. 30. és 31. §§-ai értelmében egy havi fogságra és az országos pénztár javára fizetendő 100 forint pénzbírság büntetésre ítélte. A lap további megjelenését pedig a biztosíték letételéig betiltotta.¹⁷ Az ülési jegyzőkönyvből kitűnik az is, hogy noha TÁNCSICS, hírlapja megindításakor néhány köteles példány aláírását¹⁸ elmulasztotta, a vádló kir. ügyész az ebbeli mulasztás miatti büntetéstől eltekintett. TÁNCSICS betegségére és feledékenységére hivatkozott a tárgyaláson és arra, hogy a köteles példányokat ma már aláírja és „... az alá nem írt hírlappéldányokat utólag, neve aláírásával ellátottakkal kipótolta . . .”¹⁹ Az ítélet kihirdetése után a vádlott „... mivel a nemrégiben szem orvosi műtét alatt volt szemei, még további ápolást szükségelnek, tizennégy napi halasztást kért fogházbüntetése megkezdésére . . .”²⁰ A halasztást azzal kapta meg, hogy büntetése megkezdése végett március 26-án reggel kell jelentkeznie.

¹² FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 1536—1869 (173)

¹³ LESTYÁN Sándor: *Az ismeretlen Táncsics*. Bp. 1945. 66. I. LESTYÁN könyvének V. fejezetében ír a Fővárosi Levéltár egyes anyagaira támaszkodva az *Arany Trombita* kauciójáról is. Miután könyve a nagyközönség számára készült, jelzeteket nem közöl és nem mindig törekszik szöveghűségre.

¹⁴ FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 1536—1869 (173)

¹⁵ FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 1536—1869 (335)

¹⁶ FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 1536—1869 (362)

¹⁷ FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 1536—1869 (421)

¹⁸ 1848: XVIII. t. c. Sajtótörvény. 30. §. 4. p.

¹⁹ FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 1536—1869 (421)

²⁰ u. o.

A sajtóvétségi tárgyalás és a börtönbüntetés megkezdése közötti két hét a lábadozó 70 éves ember számára a választásokkal kapcsolatos fárasztó utazásokkal és izgalmakkal, a kaucióhoz szükséges pénz előteremtésének gondjaival, a telekkönyvi átírásokat a hatóságoknál intéző ügyvéd keresésével és nem utolsósorban felfüggesztett lapja újbóli megjelenhetésének előkészítési munkáival telt el. Családját a legnagyobb bizonytalanságnak kitéve, — még börtönbüntetése megkezdése előtt, március 21-én — lefizette a kaucióhoz szükséges 1040 forintot. A 100 forint pénzbírságot — egy forint híján amit jelképesen visszatartott — JÓKAI fizette le helyette. Így az *Arany Trombita*, háromheti szünet után, március 27-én ismét megjelent.²¹

A választási siker, lapjának újbóli megjelenése, nem enyhíthették a Böszörményi halála miatt érzett fájalmát, kinek sorsa az egyhónapos fogság ideje alatt, gyakran kísérthette. A TÁNCSICSOT meglátogató MEDNYÁNSZKY, KOSSUTHHOZ írt levelében a kóter nedves pincéjéről tesz említést, ahol TÁNCSICS, „... fekete öltönyben, fekete kámszával fején és övedzésig érő fehér szakállával mint valódi remete alak tűnt fel.”²² A Weinberger városi gazda által berendezett szoba, ha nélkülözötte is az otthoni kényelmet, alkalmas volt arra, hogy az öt naponta felkereső SASSYVAL az *Arany Trombita* szerkesztési munkáit végezze. Az orosházi választó polgárok kérelme, melyben TÁNCSICS elítélésének feloldását kérték az igazságügyminisztertől, későn érkezett, és így TÁNCSICS az egyhavi fogságból mint ezt önéletrajzában is leírja „... úgyszólván egyenesen az országházba”²³ lépett.

Időközben, a Tömő-utcai ingatlanokon levő bekebelezések törlését kérő beadványok eredménnyel járván,²⁴ TÁNCSICS június 10-én, azzal az érzéssel adta be személyesen a főpolgármesteri hivatalhoz az ingatlanaira bejegyezve volt terhek kitáblázását igazoló új telekkönyvi kivonatokat és a még márciusban lefizetett 1040 forintról szóló nyugtát, hogy törvényszabta kötelességének most már eleget tett, lapja biztosítéka rendben van.

Az *Arany Trombita* kaució-ügye ismét Csengeyhez került véleményezésre, aki megállapította, hogy a Tánccsics ingatlanaira az 5250 forint lapbiztosítékot megelőzőleg bekebelezett és feljegyzett terhek közül csak az 1. és 2. sorszám alattiak kitöröltetése történt meg, és egy 630 forintos teher, a telekkönyvi kivonat 3. tétele alatt, a volt cs. kir. államügyészség javára még fennáll.²⁵ Ennek alapján felszólították TÁNCSICSOT, hogy a megkívánt 5250 forint kaucióhoz még — a 630 forint tehernek megfelelő — 315 forintot haladéktalanul tegyen le. TÁNCSICS nem tudott fizetni. Lapját, amely július 3-tól az Általános Munkáségylet félhivatalos közlönyeként jelent meg, ismét a betiltás veszélye fenyegette. A TÁNCSICS ügyét jóindulatúan kezelő városi tanács, az akták néhány napos késleltetésénél többet nem tehetett. TÁNCSICS bíróságilag eltiltatott hetilapja kiadásától, az *Arany Trombita* — rövid szünetelést leszámítva — mégis rendszeresen megjelenik írta a kir. ügyek aligazgatója, és gyors egymásutánban kérte a kaució letételével kapcsolatos jelentéseket.²⁶ A főpolgármesteri hivatalnak arra az átíratára, hogy TÁNCSICS, pesti házaira bekebelezett kötelezvény és 315 forint híján, készpénzben letette a kauciót, a kir. ügyek aligazgatója rövid határidő kitűzését kérte a hiányzó összeg befizetésére azzal

²¹ Az utolsó, 10. szám március 6-án jelent meg, a március 27-én megjelent szám a 11. sorszámmal viseli.

²² Országos Levéltár (OL) Kossuth Gyűjtemény. I. 5183.

²³ TÁNCSICS Mihály: *Életpályám* ... i. m. 9. l.

²⁴ OL. K. 311. Kincstári Jogügyigazgatóság. ált. ir. I. cs. (12) Tánccsics Mihály elkobzott vagyona.

²⁵ FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 1536—1869 (979; 982)

²⁶ FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 1536—1869 (980)

a megjegyzéssel: „... miszerint ezen határidő elteltével, ha ezen összeget az alatt letenni nem fogná, ellene a S. T. 30. és 31. §sasi értelmében...” bűnvádi eljárást indítanak.²⁷

TÁNCSCICS 1869. augusztus 28-án kelt beadványában kérte magát „... azon következmények alól, mintha a lejárt 3 nap alatt a 315 forintot le nem tette...” volna felmenteni. Bejelentette: pótlólag kérelmezte a 630 forint teher kitáblázását²⁸ és ügye már tárgyalás alatt van.²⁹ A kir. ügyek aligazgatója, megelégedvén a városközi ügyintézés lassúságát, a biztosíték körüli huzavonát, szeptember 17-i átiratában, „körülményes felvilágosítást” kért TÁNCSCICS politikai hetilap-biztosítékának állásáról, hangsúlyozva: az eddigi átiratokból nem tűnt ki világosan és egyértelműen: eleget tett-e TÁNCSCICS az 1848:évi 18. t. c. 30. §sa 2. pontjának vagy nem.³⁰ A „haladék nélkül” kért, szeptember 22-én kelt terjedelmes beszámoló, körültekintő precizitással, le nem tagadhatóan TÁNCSCICS érdekeinek szemmel tartásával kíséri végig az *Arany Trombita* sajtókauciójának útját. Noha a 630 forint kitáblázását igazoló telekkönyvi kivonatokat TÁNCSCICS még nem adta le a polgármesteri hivatalnak, Gamperl azzal zárta összefoglalóját: értesülése szerint a kitáblázás megtörtént és már utasította TÁNCSCICSOT az okmányok bemutatására.³¹

A belügyminiszter és a kir. ügyek aligazgatója október elején értesítettett a TÁNCSCICS lapja után felajánlott biztosíték végleges elfogadását kimondó, szeptember 29-én kelt végzésről.³² E szerint „A Táncsics Mihál és neje szül.: Seidel Teréz által 1869. évi január 1-én kiállított, s kiállítók nevére közösen írt, a jósefvárosi tömő utcában 262/1 és 263/2 szám alatt fekvő házakra betáblázott 5250 ftos kötelezvény a bemutatott becslevelek és telekkönyvi kivonatok alapján — minthogy a fennebbi házak 8420 forintnyi becsértékében a betáblázás útján nyújtott sajtóbiztosítékoknál megkívántató kétszeres fedezet csak 4210 ftnyi összeg találja — az *Arany Trombita* című lap biztosítékául 4210 ft összeg erejéig ezennel elfogadtatik, s... ezen és a f. é. martius 21-én letéthivatalunkban készpénzben letett 1040 ftnyi összeg által a nevezett lap után törvényszerint járó 5250 forintnyi összeg teljesen fedezve van.”

Az *Arany Trombita* sajtóbiztosítékának elfogadtatásáért folyó kilenchesi küzdelem véget ért. A lap megszüntetésére irányuló kísérletek azonban tovább folytatódtak. SASSY Árpádot, TÁNCSCICS jobbkezét, lapjának felelős szerkesztőjét próbálták eltávolítani arra számítva, ezzel lehetetlenné teszik az *Arany Trombita* megjelenését. Három ízben fogták perbe sajtóvétségért. Kétszer felmentették, harmadik alkalommal 500 forint pénzbüntetésre és egyévi börtönre ítélték. Helyét a jó tollú fiatal jogász, SASSY barátja, a *Hon Ujdonság* rovatának addigi vezetője BORSODI László³³ vette át. TÁNCSCICS lapja december végén jelent meg utoljára. Megszűnését nem a hatóságokkal folytatott permanens harcban való elfáradás, más okok idézték elő. Az internacionalista irányú szocialista mozgalom kibontakozásával a szocializmus első magyar elméleti művelője — SZABÓ ERVIN nevezte így TÁNCSCICSOT³⁴ — mind inkább elszigetelődött, lapja elvesztette korábbi népszerűségét, túlhaladta az idő.

²⁷ FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 1536—1869—(1269)

²⁸ OL. K. 311. Kincstári Jogügyigazgatóság. ált. ir. 1. cs. (12)

²⁹ FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 1536—1869 (1305)

³⁰ FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 1536—1869 (1371)

³¹ uo.

³² FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 1536—1869 (1416)

³³ FL. Pesti Lvt. Tan. ir. eln. 1536—1869. és Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. I. köt. 1266. hasáb. —

³⁴ *Archiv für die Geschichte des Sozialismus* 1915. 298—304. 1.

KÖZLEMÉNYEK

Fiatal magyar írók lapja: a „Keresztmetszet”. Majd negyedszázaddal ezelőtt indult, 1934 decemberében — amikor a pártnak a perek s betiltások következtében éppen nem volt irodalmi orgánuma — s megszűnt 1936 februárjában. Évi tízszeri megjelenésre szánták, de a két dátum között, melyek alig haladják meg az egy esztendő, összesen hét száma látott napvilágot. Alcímként „irodalom és kritika” olvasható a lapon. Hat szám szerkesztőjeként VÁNDOR Lajos és VARGA Pál szerepelnek, az utolsó, hetedik szám szerkesztője ÖRKÉNY István. VARGA Pál, fiatal ember, aki mint könyvelő kereste kenyerét, nemcsak szerkesztője volt a lapnak s finanszírozta azt, hanem írt is a lapba. VÁNDOR Lajos neve már ismertebb. Huszonegy esztendő volt, mikor a *Keresztmetszet* szerkesztésére vállalkozott és 1945-ben, Németországban pusztult el fiatalon, harminkét éves korában. Első verseskötete, a *Fej vagy írás* 1933-ban jelent meg a *Névtelen Jegyző* kiadásában, a másodikat *Csoportkép* címmel CSERÉPFALVI Imre adta ki öt évvel később. „Intellektuális tartalomban gazdag baloldali költő volt, kitűnő forma-érzéssel alkotott versei antifasiszta meggyőződésről vallanak. Fanyar, szatirikus hangja némiképp Erich Kästnerrel rokon” — az *Irodalmi Lexikon* e megállapításait igazolják a *Keresztmetszet*ben megjelent versei is.

Az utolsó szám szerkesztője, ÖRKÉNY István is mindössze huszonegy éves volt, amikor a fiatalok lapjának szerkesztésére vállalkozott. A lexikon adatai szerint ÖRKÉNY első írásait a *Szép Szó* közölte, de a *Keresztmetszet* megelőzte az 1936-ban indult *Szép Szót*: 1934 decemberi első számában közölte az író *Gyűlölet* című frappáns novelláját.

Az első évfolyam első számában így mutatkozik be a folyóirat: „Köszöntjük az olvasót és kérjük, hogy ne várjon tőlünk zászlóbontást. Korunkban úgysis sok a jelszó és a lobogó.

A *Keresztmetszet* nem foglalkozik időjós-lással. Tehát programja sincs. Csakvilág-nézete. Az elsikkasztott humanizmus és felvilágosodás feltámasztása. Eszköze a fiatal magyar irodalom, hangsúlyozottan a fiatal, mert az előző nemzedék kezében az irodalom csak jog volt, kötelesség nélkül.

A *Keresztmetszet*, mely a fiatal magyar írók orgánumának indul, megszólaltat mindenkit, aki a jobb és a bal kilengésein kívül, az ember és az emberiség érdekeit szolgálja.

A *Keresztmetszet* éppen ezért Előszava szeretne lenni egy új és igazabb Történelem-nek.”

Az első szám Budafokon készült SUGÁR István nyomdájában, a többi mind GYARMATI Ferenc nyomta, oly sok üldözött baloldali, illegális kiadvány előállítója, az az áldozatkész nyomdász, aki a kommunista párt szolgálatában bátran vállalta a veszélyt mindenkor, s tudatosan nézett a várható megtorlások elébe, amelyek nem is maradtak el. GYARMATI nyomdájában készült 1932-ben JÓZSEF Attila Valóság-ának egyetlen száma is.

Amint a beköszöntő is jelzi, a fiatal írók irodalmi lapjának tartalma, eszmeisége: a humanizmus. Mégsem valami elvont humanizmusról volt itt szó, hanem tudatos prog-

resszív gondolatról, a korabeli visszasságok leleplezéséről és az emberi igazság kereséséről. A megjelent néhány szám cikkei, elbeszélései, versei az elnyomottak jogos lázadását sugallják. Hogy nem profil- és nem program nélküli folyóirattal találkozunk, tanúsítja a szerzői névsor is. Kommunisták, szociáldemokraták, vagy pedig azok világnézetéhez közelálló baloldali fiatal értelmiségiek, a polgári renden túllépők, az újat kereső intellektuelek. BERDA József, FORGÁCS Antal, MÁTYÁS Ferenc, PERNEKI Mihály, DARVAS József, LUKÁCS Imre, ÖRKÉNY István, SZENDRŐ József, TISZAY Andor egy-egy írását találjuk a lapban, sőt ILLYÉS Gyula egy versét is. A megjelent hét szám, — bár szerzőinek tolla eredeti, egyéni, — közös alaphangulatúvá ötvözi a lapot: az egészen végigvonul valamiféle fanyar ironia, általában az erős intellektualitás jellemzi.

Érdekes képet alkotnak a lapban megjelent rövid elvi cikkeik. Az első számban SZOMBATI Sándor kért nyilatkozatot SZABÓ Lőrincetől arról, hogy miért nincs Magyarországon 1934-ben egy új Ady vagy új Babits. SZABÓ Lőrinc a kor irodalmi problémáiról adott sűrített válaszában kijelentette: generációját nagyon komoly és gazdag együttesnek tartja s kiemeli a *Választ*, mint a „már megvolt értékek legújabb és legerősebb csoportosulását”. A *Keresztmetszet* húszéveseinek a könyörtelen őszinteséget és kitartást adja útravalóként. A második szám *Az apák és fiúk harca az irodalomban* témával kapcsolatosan közöl több hozzászólást írók, publicisták tollából. ARADI Zsolt, a *Korunk Szava* szerkesztője, IGNOTUS, a *Toll és az Esti Kurír* főmunkatársa, KODOLÁNYI János, a *Magyarország* munkatársa, RÉVÉSZ Mihály, a *Népszava* segédszerkesztője, és SÓS Endre, a *Reggeli Újság* főszerkesztője fejtik ki véleményüket a felvetett problémáról különböző nézőszögekből. KODOLÁNYI alapvető kérdésekhez nyúl: „... Itt van egy nemzedék, amely ugyanolyan szigorú lelkiismerettel nézi az ország és a nép életét, a kor eseményeit, mint azt a régi nagy nemzedék nézte. Minden elhatározás, minden jóra való szándék megvan bennük a változtatásra, a levegőben erőfeszítések mágneses erővonalai feszülnek, itt a telepítés, a földreform, a szövetségzeti termelés, a népi kultúra rengeteg problémája s forradalmi lendülete. *Itt vannak az új eszmék új írói is . . .*”

Révész Mihály tagadja a tiszta esztétikum jelszavát, s a fiatalok fő feladatául a változtatás szükségességét tűzi ki. Az „újak seregének” kötelessége, hogy „az irodalommal, a költészettel, a széppel, az igazsággal vezesse a tömegeket az új világ szolgálatára. Ha volt valaha nemzedék, amelynek költőjére a *vátesz* föladata és kötelessége várt, a mai nemzedék az. Ez a vátesz vezessen minden tiszta érzést és minden nemes szándékot az új időknek új dalaival.”

Találó képet rajzol válaszában Sós Endre is a korszak aktuális irodalmi problémáiról, irodalomtörténeti példákon át ábrázolva a régi és az új, a retrográd és a progresszív harcát. Hivatkozik KAZINCZY Ferencre, akit vármegyei határozattal akartak eltiltani nyelvi és irodalmi reformjainak folytatásától; a kötelező konformizmusról, a politikai akadályokról ír, majd megállapítja, hogy az irodalom: harc, s az új írók vállalják a kor tükrének vagy a kor iránytűjének a szerepét, a földön járnak.

A II. évfolyam 1. számában RÓNAI Mihály András *Egy járvány elé (Új népiesség)* címmel ír figyelemreméltó cikket, kiemelve az igazi népiesség nemes és nagy hagyományait — ILLYÉS — s szembeállítva ezzel az úgynevezett „völkisch”-divat hamis, ellenszenves voltát.

BOLDIZSÁR Iván ír a következő számban *Vers helyett tanulmány?* címmel vezető cikket a fiatal írók elkötelezettségéről s nehézségeikről. „... mert az elvágott összefüggéseken, az összekuszált vonatkozásokon, a megsebesített értelmeken és a megfertőzött fogalmakon kívül ráfekszik az is, amit kezdetben olyan lázas boldogsággal énekelt: az élet. Határon innen és határon túl, olyan gyilkos büzt áraszt az igazságtalanság és az aránytalanság, hogy a fiatal költőnek tele lesz orra, szeme, szája vele és beléfojtja a lírát. Érzi, hogy neki, akinek megadott, hogy ki tudja fejezni magát, ki kell fejeznie másokat

is. De rémülten veszi észre, hogy még azt a legkisebb és legtermészetesebb közösséget sem ismeri, ahol élni és hálnia kell. Riportszerű benyomáskeresések helyett most már tudatosan, sőt tudományosan megy ki a város szélére, a falvakba vagy a tanyák közé. Amit itt lát s amit hozzá tanul, egész életére véglegesen elkötelezi . . ." — így ír a huszonháromszendős BOLDIZSÁR Iván az elkötelezettségről, s ezért — bár szilárdan vallja a költészethez való hűséget („A vers olyan mint a szerelem: örökkön-örökké időszerű”) — a maga korában a tanulmányt időszerűbbnek és fontosabbnak tartja.

Ugyanebben a számban NÉVAI László elmefuttatását olvashatjuk a korszak alapvető kérdéséről, a háború és béke problematikájáról, ironikusan elítélve a nietzschei felfogást; „aki azt hiszi, hogy „csak ott lehet feltámadás, ahol sírok vannak”, az temettesse el magát. Mi csak higgyük, hogy enélkül is lehet” — azaz: inkább tétlen béke, mint aktív háború.

A márciusi szám vezérekét NÉMETH László írta *Életcél* címmel. Mit várhat Magyarország? — veti fel a kérdést, s már korán kialakult — közben saját lapjában, a „Tanú”-ban kifejtett — elgondolásait vázolja röviden. SZABÓ Lőrinc az előző számban megjelent BOLDIZSÁR-cikkre reagál *Intellektualizmus a költészetben* című írásában. REMÉNYI József — az 1913-ban Amerikába emigrált kitűnő irodalomtörténész, a bécsi *Tűz* és más jelentős irodalmi lapok későbbi munkatársa — *A mai amerikai fiatalság* címmel küldött cikket a lap számára.

Érdekes a következő, az 1935. júniusi szám vezető cikke is, Sós Endre tollából, *A történetkönyvek revíziója*, melyben ismerteti a IV. Páneurópai kongresszuson előterjesztett indítványát a történelemhamisítás ellen. Mint írja, küzdelmet kell indítani mindenféle — politikai társadalmi, faji stb. — hazugság ellen, a régi és új történelmi hazugságok ellen.

A novemberi számban ARADI Zsolt aktuális politikai kérdést vet fel: Mussolini tetszetős beszédei mögött látja a veszélyt, a „zsákmány” hajszolását. Emellett azonban elítélően nyilatkozik a moszkvai rádióról is.

A *Keresztmetszet* utolsó, 1936. februári számának vezető cikkét GODA Gábor írta, *Baumgarten-díj, Babits és a Nyugat* címmel. Szellemesen érvelve védi a Nyugatot a támadások ellen, hasonlóképpen Babitsot és a Baumgarten-díj elosztásának igazságosságát.

A *Keresztmetszet* minden egyes számában találunk egy-egy elbeszélést. ÖRKÉNY István három kitűnő novellával szerepel: e korai írásaiban is már erősen kidomborodik az író ironikus alaphangja. A *Gyűlölet* című például olyan frappáns, mint mai „egyperces” novellái, egy bizonyos emberi viszonylatot ábrázol éles pszichológiai meglátással: a gyűlölet kifejlődését a hitelezővel szemben. *Fiatal lány* című elbeszélésében plasztikusan mutat be egy „társaságbeli” lányt, aki udvarlóra vadászik. A *Pánik* pedig rendkívüli tömörséggel, szaggatott párbeszéd keretében belülről ábrázolja a pénzen alapuló házasság belső rothadtságát.

Az egyik szerkesztő, VARGA Pál *Az összeesküvő* című sikerült novellájában egyszerű, mindennapos történetet beszél el: a kishivatalnok odáig merészkedik, hogy megpróbál előleget kérni a nagyhatalmú személyzeti igazgatótól. DARVAS József *Rabszolgáladás* című elbeszélése az előző pendant-ja: ebben is a kifizetésű városközi irnok próbál lázadni — persze csak önmagában — azzal, hogy a hivatali időn túl hazafelé sétálva szembejönni látja a polgármester urat, s elhatározza, hogy nem köszön neki.

NYÍRI Tibor *Ötezer pengő* című novellája egy temetéssel kapcsolatban a polgári képmutatást leplezi le. S. KOVÁCS Ferenc szép elbeszélést írt *A léggömb* címmel abból az apropos-ból, hogy míg az apa az újságban a London feletti légi hadgyakorlatokról olvas, a kislány léggömbje elszáll, s a gyerek kérdései kapcsán a felnőtt rádöbben, hogy a modern technika vívmányait a tömeggyilkosságra való felkészülésre szánják, büntetlenül és

akadálytalanul. Szép LILL András kis filozófiai írása, a „Liften”. Végül megemlítjük GODA Gábor kitűnő szatirikus keretes elbeszélését, *Diktátor a ligetben*. — *Rotterdam* *Erasmus halálának négyszázadik évfordulójára*. Két jólöltözött fiú diktátorosdit kíván játszani, összeszednek tizenöt kevésbé jólöltözött gyereket — e keret módot nyújt az írónak arra, hogy maró gúnyal, tömören mondjon ítéletet a történelmi „játékokról”. A prózai írások közül kiemelkedik RADNÓTI Miklós *Három képeslapja*: 1. *Férfiak*, 2. *Kirándulás*, 3. *Vénasszony*, amelyek először a *Keresztmetszet* lapjain kerültek kinyomtatásra.

A *Keresztmetszet* nagy teret biztosított a költészetnek, az összesen megjelent hét számban mintegy ötven verset találunk harminc költő tollából. De ez egyáltalán nem mennyiségi igényt jelentett, a nevek arról tanúskodnak, hogy a lap valóban irodalmat akart. Nem sorolhatjuk fel az összes költőt, csak érzékeltetni próbáljuk e rovat gazdagságát. Az 1935. novemberi szám közölte például ILLYÉS Gyula *Nem menekülhetsz* című költeményét, olvashatjuk BERDA József, DEVECSERI Gábor, FORGÁCS Antal, HOLLÓS KORVIN, JÉKELY ZOLTÁN, MÁTYÁS Ferenc, PERNEKI Mihály, TAKÁTS Gyula, URR Ida, WEÖRES Sándor és több más költő egy-egy versét. ÖRKÉNY Istvántól találtunk egy ifjúkori verset *Tavaszi szonáta* címmel, SZENDRŐ József több verssel szerepel. Rendkívül szellemesek a szerkesztő VÁNDOR Lajos intellektuális versei az akkoriban nagyonis aktuális problémákról. Ilyen például az első számban megjelent *Világtörténelem* című, a következőben a *Somogyi úr, avagy egy hétköznapi óda* arról, hogy mit ér egy fiatal ember élete, értelme, esze. Hasonló fogantatású a *Feddő ének* arról, hogyan érvényesülhet valaki 1935-ben. (Köteteiben nem szerepel). Szellemes a júniusi számban megjelent, SUPKA Gézának ajánlott *Budapest* című verse is, melyben a fővárost züllött nőhöz hasonlítja. Végül megemlítjük az utolsó számba írt szatirikus *Állatmeséjét*.

A kevésbé ismert versek közül kitűnő BERDA Józsefé, az *Aba-Novák* „*Berda*” képe alá. A kor hangulatát érzékelteti LUKÁCS Imre verse is, a *Köd*. B. RADÓ Lili megleghangú, szép verset írt *Gyermek a röntgenszobában* címmel. Kitűnőek a *Keresztmetszet* versfordításai is, mind a választott verseket s azok tematikáját, mind pedig a művészi átültetést illetően. Néhány példát említünk. TÁBORI Pál fordításában szerepel Carl SANDBURG *Fű* című költeménye, valamint Franklin P. ADAMS: *A gazdag embere*, továbbá TISZAY Andornak a lapban megjelent műfordításai, így például HAFIZ: *A szerelem himnusza*, vagy a *Hangya halál* című, maláji szerelmes vers Ivan GOLL gyűjtéséből, s kiemelkedő, politikai oélatú a *Proletarian Literaturból* fordított Ito SHINJI: *Egy anya levele, fogságban élő fiához* című költemény, melyet JÁKÓ Pál éveken át szavalt munkáselőadásokon.

Közölte a *Keresztmetszet* HEINE *Donna Clara* című versét is, FALUDY György átköltésében.

Külön figyelmet érdemel a *Keresztmetszet*nek a keleti népek felé való fordulása éppen azokban az években, amikor a gyarmati népek felszabadulásáról még nemigen esett szó, de amikor már megkezdődött a törekvés arra, hogy az elkődösítés, misztifikálás helyett a valóságot mutassák meg róluk. Szép, elgondolkoztató cikket írt e témakörben a Vajda János Társaság főtítkára, PLÄTZ Rudolf *A primitívek költészete... Lélektani széljegyzet* címmel. Néhány sorát idézzük: „A primitív népek lírája a közösség életének tükre... Amit az európai irodalmi problémák szakértői és prófétái úgy neveznek: hidat verni az éntől az emberhez, egyéni életéztől világerzésig, ez a tisztán emberi és egyetemleges a primitív költészet félreismerhetetlen vonása.” E témakörbe tartozik TISZAY Andor tollából „A primitív népek költészete közmondásaikban”. Idézi a különböző törzsek közmondásait, kutatva azok eredetét.

A lap *Könyvek és írók* és *Zárójelben* rovata sem érdektelen. Az ismertetéseket, a kritikákat jó tollú fiatal írók írták, érdemes művekről. Több ismertetést olvashatunk ÖRKÉNY Istvántól. KADÁR Endre: *Önbüntetés*; SIDLÓ András: *Magányos úton*, TAKÁTS

Gyula: Kút, TIMÁR László: *Aforizmak*, HEGEDÜS Gézától (KOSZTOLÁNYIÓRÓL, az *Apollo* című folyóiratról); HÁY Gyula *Isten, császár, paraszt* című történelmi drámájának külföldi színpadokon történt bemutatása után számonkéri a hazai bemutatást, több kritikát olvasunk VÁNDORTÓL, (például MIKSZÁTHÓRÓL), VAJDA János ismerteti VÉSZI Endre *Végy oltalmadba* címmel megjelent verseskötetét, a 18 éves költő első könyvét, mint „az év fölösen dús verseskönyvei között kimagaslóan rokonszenves jelentkezés”-t, RADNÓTI Miklós *Újhold*-ját BÁNÁTI Oszkár mutatja be nagy elismeréssel „ködtől kitisztuló reggeli tájkép Radnóti költészete . . .” THURZÓ Gábor is szerepel a lap kritikusi között. Ha tehát végigfutunk egyrészt az ismertetők, másrészt az ismertetett írók művek, témák — TÓTH Árpád, MÓRICZ Zsigmond, DARVAS József, KOSZTOLÁNYI, KASSÁK Lajos, KÁRPÁTI Aurél, NÉMETH László, VÉSZI Endre, MIKSZÁTH Kálmán, a magyarok közül, s Eugen DABIT, Albert EINSTEIN, Jean GIRAUDOUX, Panait ISTRATI, J. JOYCE a külföldiek közül; színház, zene, képzőművészet, Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiuma, szociográfia — látjuk, hogy a fiatal írók, lapszerkesztők magas mércét állítottak lapjuk elé. Ezt tanúsítja a lap munkatársi gárdájának foglalkozás szerinti összetétele is: költők, írók, publicisták, színinövendék, díszlettervező, festőművész. Itt kell megemlíteni a lap illusztrációit készítő REDŐ Ferencet, akinek *Almacsász, Kaszaverők, Vén halász, Vízholdó lány, Munkás* című művei növelik a *Keresztmetszet* esztétikai színvonalát. A munkatársak nagy része tagja, sőt alapító tagja volt az 1926-ban létrehozott Vajda János Társaságnak, PLÄTZ Rudolf — mint már említettük — főtítkára, BOLDIZSÁR Iván, TÁBORI Pál, TISZAY Andor, SZOMBATI Sándor és mások aktív tagok. A ma már kevésbé ismert nevéek közül: KELETI Jenő egy Múzeum-körúti könyvkereskedésben volt alkalmazott, HABÁN Mihály mérnök és költő, akinek 1934-ben *Évszakok forgása* címmel jelent meg verseskötete, VALÉR Erik díszlettervezéssel foglalkozott annakidején s önálló kötete jelent meg színházi témakörből, SZOMBATI Sándor 1945 után sportlapot szerkesztett, előzőleg a Népház színházát vezette PLÄTZ Rudolfal együtt, SZOLNOKI István fiatal költő volt, a lap első számának tanúsága szerint — mely hirdeti a Vajda János Társaság 1935. januári előadásait — *Felvilágosodás és ellenműveltség* témával szerepelt a műsorban.

A *Keresztmetszet* első évfolyamának első száma annakidején nem került be a nemzeti könyvtárba. Köszönetet mondunk a szegedi József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárának, mely a náluk megtalálható példányt rendelkezésünkre bocsátotta. Külön kuriózuma, hogy ügyészségi példány, jól olvasható rajta a Budapesti Királyi Ügyészség 1935. évi bélyegzője.

MARKOVITS GYÖRGYI

Két szakszervezeti könyvtár a Horthy-korszak elején. Az utóbbi évek könyvtár-történeti kutatásai egyre több figyelmet szentelnek a szakszervezeti könyvtárak történetének. Ezeknek a kizárólag a munkásság anyagi erőfeszítései révén létrehozott és fenntartott könyvtáraknak a jelentősége nem merült ki abban, hogy színvonalas olvasnivalót adtak a munkások kezébe, kiknek az alacsony bérekhez képest magas könyvárak miatt nem igen volt módjuk nagyobb méretű saját könyvtárat gyűjteni; egyben műhelyei voltak a munkásság osztályöntudata kialakulásának is. Az olvasók itt sok olyan kiadványhoz jutottak hozzá, mely nem volt hozzáférhető sem a hivatalos népkönyvtárakban, sem a magán kölcsönkönyvtárakban (melyek különben használati díjaik miatt sem lehettek hozzáférhetőek a munkásság többsége számára).

Már a legelső szakegyletek, többek közt, könyvtár létesítését és fenntartását is a feladatuknak tekintették. Ezek a könyvtárak együtt fejlődtek és izmosodtak a magyar munkásmozgalommal s fejlődésükben gyakran még a legváltásosabb idők sem tudták

visszavetni azokat. Jellegzetesen bizonyítja ezt az OSZK Kisnyomtatványtárán található két katalógus a *Magyarországi Nemesfémipari és Órásmunkások Szakegyletének Könyvtár-jegyzéke* és a *Budapesti Cipésmunkások és Munkásnők I-ső Számú Csoportjának Betűsoros Könyvtárjegyzeke*.¹ Mind a kettő 1924-ben jelent meg, s a könyvek jelentős részének a beszerzése minden valószínűség szerint a 20-as évek elejére esik, tehát olyan időre, mikor a győztes ellenforradalom mind az államapparátus, mind az uralomra jutott pártok és szervezetek révén a legerőteljesebb offenzívát folytatta a magyar munkásmozgalom ellen. A két könyvtár közül a cipészeké a nagyobb: 1618 mű 2203 kötetben, valamint 10 féle folyóirat 105 kötetben, mellette eltörpülni látszik a 448 mű 515 kötetét birtokló nemesfém- és óráskönyvtár, tartalmi összetételét tekintve azonban ez a gyűjtemény is tiszteletre méltó. Mind a két katalógus szakok szerint csoportosítja anyagát. Az óráskatalógusának szakrendi felosztása a következő: szépirodalom, színművek, költemények, vegyes, szakirodalom, történelem, bölselet, társadalomtudomány és szociálpolitika. A cipészek katalógusáé: szépirodalom, költemények és színművek, történelem, politika és társadalomtudomány, útleírások, bölcsészet, egészségügy, élettörténet, törvénytár, agitáció, műveltség könyvtár (az Athenaeum könyvkiadó század elején megjelent színvonalas, népszerűsítő-tudományos sorozata) és lexikonok, műszaki könyvek, tanulmányok és folyóiratok, német nyelvű művek.

Az óráskatalógusának az utolsó lapján egy táblázat látható, a belépés alkalmával feltehetőleg minden olvasó megkapta a katalógus egy példányát, s ez a táblázat kölcsönzések az olvasójegy szerepét töltötte be. A könyvtáros erre bejegyezte a kölcsönzött könyvek számát, a kölcsönzés és az esetleges hosszabbítás időpontját, a visszavétel napját és az ezt eszközöző könyvtáros nevét, végül az esetleges késedelem alkalmából fizetett büntetéspénz összegét.

A cipészek a könyvek felsorolása elé 12 pontos használati szabályzatot függesztettek, ebből némi bepillantást nyerhetünk a könyvtár életébe. Kölcsönzésre csak szakszervezeti tagok voltak jogosultak s azok is csak abban az esetben, ha nem voltak hátralelőben a tagdíjjal. A tagkönyvet kölcsönzésekor fel kellett mutatni s a könyvtáros a kölcsönző neve és lakcíme mellé a tagkönyv számát is bevezette a nyilvántartási naplóba. A kölcsönzési idő 2 hét volt, ezt azonban heti 200 korona fejében (inflációs időről van szó!) meg lehetett hosszabbítani, legfeljebb 4 hétre. Akik ezentúl is maguknál tartották a könyvet, kötelesek voltak 1000 korona büntetést fizetni. A szabályok sorozatos megszegőit el lehetett tiltani a könyvtár használatától. A megrongált és határidőn túl visszatartott könyvekről a könyvtáros köteles volt a vezetőségnek rendszeresen beszámolni.

Mind a két könyvtár gazdag szépirodalmi anyaggal rendelkezik. Megvannak a magyar irodalom klasszikusai: az órásknál 18, a cipészeknél 62 JÓKAI mű, 9 illetve 25 MIKSZÁTH, a cipészeknél 14 GÁRDONYI. Mind a két helyen PETŐFI és VÖRÖSMARTY költeményei, a cipészeknél ezenkívül megtalálható ARANY, CSOKONAI, CZUCZOR, valamint a *Bánk bán* és *Az ember tragédiája* is.

Az időben és szellemiségben modernebb magyar irodalom képviselői közül AMBRUS Zoltán az órásknál 4, a cipészeknél 10 művel szerepel, BIRÓ Lajosnak, ADY barátjának, a 10-es évek egyik legmodernebb hangú novellistájának 1, illetve 10 könyve van meg. HELTAI Jenőnek 1, illetve 3 könyve található. MOLNÁR Ferenc 1, azaz 10 kötettel szerepel. MÓRICZ Zsigmondnak az órásk könyvtár csak 2 könyvét őrzi ugyan, de a cipészeké 23-at. Megtaláljuk ezeken kívül az órásknál IGNOTUSnak 1, KÓBOR Tamásnak 3, lányának Noéminek 1 művét. A cipészeknél viszont fellelhető 7 BABITS kötet (próza és költészet

¹ OSZK Kisnyomtatványtár. Munkásmozgalmi füzetek 1868—1942. II-ik doboz. Az utóbbiról SZILÁGYI János is említést tesz. *A szakszervezeti könyvtárak Magyarországon a két világháború közti időben* című cikkében. Magy. Könyvszle. 1958. 246—259. lap.

vegyest), 4 KARINTHY könyv, KÁRPÁTI Aurél 4 műve, KAFFKA Margittól a *Levelek a zárdából*, 5 KOSZTOLÁNYI (szintén vegyest vers a prózával), valamint KRUDY, SZOMORY Dezső és TERSÁNSZKY J. Jenő 2—2 írása.

Szépszámú könyv képviseli mind a két helyen a világirodalom jeleseit is. Az órásknál 8, a cipészeknél 24 BALZAC mű; 2, illetve 5 DAUDET, 6, illetve 13 DICKENS, 2 és 6 idősb DUMAS, 1 és 4 HAUPTMANN (köztük a *Takácsok*), 3 illetve 5 Victor HUGO, 3, illetve 17 MAUPASSANT, 1 és 4 STENDHAL, 3, illetve 14 STRINDBERG. Az órásknál megvan 3 SHAKESPEARE darab, a cipészeknél összes színműve 5 kötetben és mind a két helyen 1—1 IBSEN.

A cipészeknél igen jelentős arányban szerepel az orosz irodalom, de az órásknál is van 5 kötet CSEHOV, 3 DOSZTOJEVSZKIJ, 1 GOGOL. LERMONTOVtól a *Korunk hőse*. A cipészeknél CSEHOVnak ugyan csak két műve van meg, de DOSZTOJEVSZKIJtól 19 mű, GONCSAROV *Oblomov*-ja, GOGOL 2, TOLSZTOJ 17, TURGENYEV 6 műve.

Említést igényelnek még az órásk könyvállományából Edgar Allan POE (*A Morgue utcai gyilkosság*), valamint CALDERON, GOETHE, KLEIST színművei, úgyszintén ROSTAND *Cyrano*-ja. A cipészek gazdagabb anyagából fel kell említeni ANDERSEN összes meséit három kötetben, APULEIUS *Aranyszamarát*, BJÖRNSONT, Bret HARTot, DANTE verseit és a teljes *Isteni Színjáték*-ot, Georg ELIOTot, FLAUBERT 5 művét és a GONCOURT testvérek 4 írását, a svájci Gottfried KELLER 3 könyvét, úgyszintén Knut HAMSUN 8 alkotását, a másik nagy svájci írónak, Konrad Ferdinánd MEYERnek 2 könyvét, az *Ivanhoe*-t SCOTT-tól, 2 THACKERAY művet (*Hiúság vására*, *Pendennis története*), 1 MARK TWAIN regényt, Washington IRVING *Rip van Winkle*-jét, 11 H. G. WELLS-et és egy Oszkár WILDE művet. Kiegészítik ezt GOETHE *Faust*-ja, ROSTAND *Cyrano*-ja, LESSING SCHILLER, MOLIÈRE és MAETERLINCK egyes darabjai.

Mind a két könyvtár tiszteletre méltó számú történelmi művel dicsekedhet állományához képest. Mind a két helyen megvan: GRÜNWARD Béla *Régi Magyarországa* (az egyik legszigorúbb szembenezés múltunk árnoldalalaival az 1945 előtti magyar történetírásban), CARLYLE műve a francia forradalomról, DEÁK Farkas könyve a kolozsvári ötvöslegények 1576-os sztrájkjáról és Guglielmo FERRARO olasz történésznek az ókori Rómáról írt művei. Az órásknál említést érdemel még SALAMON Ferenc műve a Zrínyiek-ről, THALY Kálmán egy könyve Rákóczi-ról, valamint H. G. WELLS világtörténete. A cipészek állománya e téren is gazdagabb. Megvan *Magyarország története* MARCZALI Henriktől, ACSÁDY Ignác műve a magyar jobbagyság történetéről, *Az abszolutizmus kora Magyarországon* BERZEVICZY Alberttől, GRACZA György könyve a szabadságharerről, KOSSUTH emigrációs iratai, MÁRKI Sándor Dózsa könyve, a *Magyar állam életrajza* SZEKFI-től és ZOVÁNYI Jenő 2 műve, hogy csak a fontosabbakat említsük a magyar történelemmel foglalkozó munkák közül. Egyetemes történelemmel foglalkozó könyveik közül meg kell említeni az ó- és középkor, úgyszintén az új- és legújabbkor történetét MÁRKI Sándortól, MONTESQUIEU elmékedéseit a rómaiakról, H. G. WELLS könyvét a világháborúról (*A nagy katasztrófa 1914-től 1920-ig*), a MARCZALI-féle nagy képes világtörténetet, és a TOLNAI világtörténetét.

Az órásk katalógusában található egy *Ipartörténetek* címet viselő csoport is. Az itt szereplő könyvek egy része tényleg az ipar, és főleg az ötvös ipar történetével foglalkozik, a másik része azonban modern szakkönyv. A cipészeknél is találunk *Műszaki könyvek* című csoportot, itt azonban főleg ismeretterjesztő munkákat lehet találni.

Ami a természettudományos irodalmat illeti, különösen érdekes, hogy mind a két helyen megvan EINSTEIN műve a relativitáselméletről. DARWINTól is mind a két könyvtárban van munka, a cipészeknél 2 főműve az ember származásáról és a fajok keletkezéséről, valamint az ösztönről írt könyve. Az órásknál az *Egy természettudós utazása a Föld körül*. A cipészeknél DARWIN művein kívül is található több, az evolúciós

elméletet népszerűsítő írás és számos egyéb ismeretterjesztő könyv is (BÖLSCHÉ, FLAMMARION stb.). Mindezt kiegészítik a cipészek könyvtárában az útleírások (AMUNDSEN, CHOLNOKY Jenő, NANSEN, STANLEY, STEIN Aurél, Sven HEDIN stb.) és az egészségügyi könyvek külön szakcsoportjai.

Ugyancsak figyelemre méltó a *Törvények* szakcsoportja, mely túlnyomórészt a mindennapi élethez szükséges törvények kiadásait és népszerű magyarázataikat tartalmazza.

Az a már felsoroltakból is kitűnik, hogy az adott lehetőségek között mind a két könyvtár színvonalat képviselt. Azonban mind ez ideig nem beszéltünk azokról a könyvekről, melyeknek megléte valóban szocialista munkáskönyvtárrá avatja mindkét gyűjteményt. Bőven van ilyen könyv már a szépirodalmi anyagban is. Ilyen az élete vége felé szocialistává lett Anatole FRANCE műveinek szereplése mindkét könyvtár állományában, órásk 5, cipészek 26 mű, ám fokozottabban ilyen GORKIJ műveinek a jelenléte mind a két helyen, órásk 8, cipészek 10 mű, ebből 8 szépirodalmi alkotás, melyhez hozzájárulnak a *Cár birodalma* és a *Forradalom és kultúra* című kötetek. Ugyancsak itt említendő, hogy megvan „Európa lelkiismeretének”, a világháború ellen önkéntes szünettel tiltakozó Romain ROLLANDnak számos műve mindkét könyvtárban (az órásknál 8, a cipészeknél 10 mű).

A magyar szépirodalom sorából ezen a helyen kell megemlékezni az első világháború előtti szocialista irodalom legjelentősebb képviselőjének CSIZMADIA Sándornak írásairól (órásk 4, cipészek 10 kötet). Csak mutatóba belőlük néhány cím: *Fogházi levelek*, *Forradalmi énekek*, *Proletárköltemények*. Mind a két helyen megvan GARAMI Ernőnek, a főleg a világháború előtti időben a magyar munkásmozgalomban igen jelentős (igaz hogy nem mindig a szó legprogresszívebb értelmében) szerepet játszó szociáldemokrata vezető *A megváltás felé* című szocialista szellemű tandrámája. Egy-egy könyvvel szerepel GÁRDOS Mariska a magyar munkásmozgalom úttörője. Jelentős RÉVÉSZ Béla, a *Népszava* egykori irodalmi rovatvezetője, ADY egyik legjobb barátja műveinek a jelenléte mind a két helyen (az órásknál 3, a cipészeknél 4 mű). Végül pedig megemlítenénk VÁRNAI Zseni versei (az órásknál 1 kötet, a cipészeknél 4 kötet). A cipészeknél ezeken felül is számos ilyen jellegű alkotás található: 11 ADY kötet, a szocialista meggyőződéséért meggyilkolt BACSÓ Béla regénye *A Sefcsik ház*; BARBUSSE-nek 3 könyve. BARTA Lajos 2 műve és az elkötelezetten szocialista FARKAS Antal és GYAGYOVSKY Emil versei (az előbbtől próza is) sem véletlenül kerülhettek megvételre. Megvan GÖNDÖR Ferencnek, ki a Tanácsköztársaság alatt egy ideig a sajtóügyeket intézte, 1 könyve, és 2 KASSÁK regény. Bizonyos mértékig a szakcsoport szocialista meggyőződéséből következhetett, hogy Jack LONDON művei oly nagy mennyiségben (24 mű) voltak meg a könyvtárban. Megvolt MEZŐFI Vilmosnak is 1 műve, ő ugyan ekkorra már rég elszakadt a munkásmozgalomtól, de a XIX-ik század végén egyike volt a legagilisabb szocialista vezetőknek. MIGRAY József, akinek két verses kötete is megvan (*Forrongás*, *Vörös zászló alatt*) később nemcsak renegátja lett a munkásmozgalomnak, de harcos jobboldali is, ez azonban jóval a katalógus megjelenése után történt. NAGY Lajosnak is megvan 2 műve, POGÁNY Józseftől a Tanácsköztársaság volt népbiztosától is találunk 1 írást. RÉVÉSZ Mihálytól szintén, ki igen aktív tagja volt az akkori SzDP-nek. Az a szellem, ami az itt felsorolt könyvekből árad, nem teszi meglepővé, hogy Bernard SHAW is képviselve van 1 regénnyel és 4 színdarabbal. Ez a szellem árad THURY Zoltánnak, a századforduló egyik legforradalmibb hangú novellistájának elbeszéléskötetéből is. Upton SINCLAIR regényei (4 van belőlük) éles támadást intéznek a kapitalizmus ellen, s igen népszerűek voltak ebben az időben a szervezett munkásság körében. A két versesköttel képviselt VANCZÁK János ebben az időben a *Népszava* szerkesztője volt. Végül pedig itt kell megemlékezni ZOLA műveinek rendkívül nagy számáról (32 mű). Megvan többek közt a teljes Rougon-

Macquart ciklus, valamint két trilógiája: a *Három Város (Párizs, Róma, Lourdes)* és az *Igazság, Munka, Termékenység* is.

Talán még fokozottabban domborodik ki a könyvtárak osztályharcos jellege, ha nem a szépirodalmat, hanem a katalógusokban felsorolt egyéb szakcsoportok anyagát vizsgáljuk. Mindkét könyvtárban megtalálhatók a nagynevű orosz anarchista KROPOTKIN emlékiratai és *Kölcsönös segítség mint természeti törvény* című műve, megvan a *Pápák bűnei* című könyv, mely kedvelt darabja volt e korban a munkáskönyvtáraknak,² mind a két katalógusban fellelhető Gorter HERMAN *Történelmi materializmus* című munkája és JÁSZI Oszkár *Új Magyarország felé* című írása. Mindkét könyvtárban található könyv LASSALLETÓL, valamint a vulgármaterialista Ludwig BÜCHNERTŐL, kinek művei a XIX-ik század végén és a századfordulón a baloldali közvélemény előtt igen népszerűek voltak.

Az órásk könyvtárában a sort a *Népszava* több naptára egészíti ki.

A cipészeknél pedig ezen felül még igen sok ilyen jellegű könyvet találunk. Kezdjük talán a legjelentősebbekkel. Megvan (1924-ben Magyarországon!) LENINTŐL az *Allam és forradalom*. Megvannak MARX és ENGELS válogatott művei, 5 MARX könyv (köztük a *Tőke* is németül), ENGELS 2 munkája (*A család és a magántulajdon* és az *Anti Dühring*). LAFARGUETŐL, MARX vejétől is találunk 2 könyvet. Megvan PLEHANOV 2 munkája, BEBELTŐL önéletrajza és a *Nő és a szocializmus*, 2 LIEBKNECHT. KAUTSKYTŐL is több könyv van, közülük elsősorban a *Kereszténység eredetét* és a *Marx gazdasági tanait* kell megemlíteni.

A magyarok művei közül elsősorban Szabó Ervin munkái érdemelnek figyelmet (*Társadalmi és pártharcok 1848-49-ben. A tőke és a munka harca, Imperializmus és béke*). POGÁNY Józsefnek 7 könyve van meg. KUNFI Zsigmond Jaurès-ről írt életrajzának a könyvtárban tartásához és a nyilvánossághoz szóló katalógusban való közreadásához is bátorságra volt szükség! Áll ugyanez ÁGOSTON Péterre is, aki nem csak hogy emigrációban élt az adott időben, de kit 1920-ban Horthy bírósága halálra is ítelt. ÁGOSTONnak nemcsak több írása van meg (*A szekularizáció, A munka rabsága, A háború okozói* stb.), de ügyvédjének, UJLAKI Gézának mellette elmondott védőbeszéde is. FÉNYES Lászlónak is megvan a Tisza perben elmondott védőbeszéde. JÁSZI Oszkárt a magyar polgári radikalizmus vezérének előzőleg említett könyvén kívül 6 műve képviseli.

A cipészek igyekeztek lehetőleg minél több könyvet beszerezni a munkásmozgalom történetéről is. Mindjárt a cipészek mozgalmának történetével 2 könyv is foglalkozik, mind a kettő FARKAS István tollából, ezt kiegészítik NOVITZKY László és ZAKA Lajos művei a nyomdászok mozgalmáról. Ehhez járul RÉVÉSZ Mihály könyve a magyarországi munkásmozgalmakról 1913-ig bezárólag. Végül megvan az MSzDP hét pártgyűlésének a jegyzőkönyve, a Vasas Szakszervezet 1910. és 11. évi zárszámadása és a Famunkások 1913. évi *Zsebnaptára* is. A magyar munkásmozgalom egyik legrégebb eseményének emlékét őrzi egy egykorú kiadvány, KÜLFÖLDI Viktor: *A budapesti kommunista pör*. A szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt közt fennálló kapcsolatból következik, hogy az MSzDP vezetőit (BRESZTOVSZKY, GARAMI, VANCZÁK, WELTNER stb.) is képviseli néhány kiadvány és megvan BERNSTEIN, OTTO BAUER, Eduard DAVID, MÜLLER Hermann néhány írása is.

A cipészek könyvtárába mindezen felül még újságok és folyóiratok is jártak. A *Népszava* néhány évfolyama mellett 1890-től 1923-ig majdnem hiánytalanul megtalálható a *Cipész szaklap* és utóda a *Bőripari Munkás*. Megvan az SZDP hivatalos elméleti folyóiratának, a *Szocializmusnak* több évfolyama és 1903—1913 között hiánytalanul

² GULYÁS Pál: *Az új Fővárosi Közkönyvtár tervezete*. Magy. Könyvszle. 1910. 202. l.
NAGY Dezső: *Egy földmunkás egylet könyvtára 1894-ben*. Magy. Könyvszle. 1961. 321—324 l.

a *Huszdik Század. A Darwin* című polgári radikális szellemű természettudományos folyóirat 1912—1918 közti évfolyamain kívül még számos Nyugat szám is található.

Ha végigtekintünk a két könyvtár állományán, talán elsősorban a cipész szakcsoport könyvtára tűnik impozánsnak, valójában azonban meg kell állapítanunk, hogy az óras szakegylet könyvtára inkább csak méretében, mint színvonalában különbözik tőle.

A munkások, kik e két könyvtárat létrehozták, s a legnehezebb években is fenn-tartották, hozzájutottak a magyar- és a világirodalom klasszikusaihoz, s a kortárs iro-dalom számos kiemelkedő és progresszív alkotásához. De e könyvtárak jelentősége ebben még nem merült ki. Az olvasók hozzájuthattak ahhoz, amihez hivatalos nyilvános könyvtárakban aligha: a marxizmus—leninizmus klasszikusaihoz, korszerű természettudományos könyvekhez, és a fennálló társadalmi-politikai renddel szembenálló osztály-harcos írókhoz. Különösen méltó tiszteletünkre a két könyvtár, ha meggondoljuk, hogy alapítói fenntartották őket az ellenforradalom első éveinek nehéz idején. Sőt nemcsak fenntartották a két könyvtárat, de a gyarapodás jelentős része is éppen erre az időszakra esik.

INDALI GYÖRGY

Az első természettudományi ismeretterjesztő folyóiratok Magyarországon. Most száz éve, 1869. január 10-én jelent meg a *Természettudományi Közlöny* első száma. E folyóirat megindulása új korszakot nyitott hazánkban a természettudományok népszerősítése terén: több hosszabb-rövidebb ideig élt, általában elszigetelt kezdeményezés után egy országos, sőt nemzetközi tekintéllyel rendelkező egyesület a Természettudományi Társulat tette magáévá azt a célt, hogy terjessze és megkedveltesse a természettudományi ismereteket.

Jelen évfordulóval kapcsolatban a *Természettudományi Közlöny* elődeivel kívánunk foglalkozni, tehát azokkal az 1869 előtt megjelent hazai folyóiratokkal, amelyek a természettudományok iránt érdeklődő közönséget rendszeresen vagy időnként, elsősorban népszerű stílusban írt szakcikkekkel látták el. A magyar sajtótörténetből ismert, bibliográfiákban ismertetett folyóiratokat röviden említjük, majd kiemelünk néhány eddig ismeretlen kezdeményezést.

A XVIII. században megjelent folyóirataink közül természettudományokkal foglalkozik az 1779-ben Sopronban kiadott *Wochenschrift für die Liebhaber der Geschichte, der Erdbeschreibung, der Naturkunde, der Weltweisheit und der schönen Wissenschaften*. Míg azonban ez csak a német polgárság művelődését szolgálta, a Komáromban megjelent *Mindenes Gyűjtemény* (1789—1792) a magyar köznemesség és polgárság táborához szólt. Szerkesztője PÉCZELY József (1750—1792) programját egyebek között így adta meg: „Legkedvesebbek lesznek előttünk az olyan tudósítások, melyek kedves hazánknak természeti históriáját, úgymint nevezetes forrásait, bányáit, egészséges vizeit s egyéb ritkaságait foglalják magokban.”

A *Természettudományi Közlöny* megjelenését megelőző fél évszázadban már számos, többnyire rövid ideig élt ismeretterjesztő folyóirat jelent meg Magyarországon. 1811 és 1869 között a következő folyóiratok tekintették fő feladatuknak vagy egyik lényeges célkitűzésüknek a természettudományi ismeretterjesztést: *Gemeinnützige Blätter, a Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* melléklete (Pest, 1811—1844, 1848), *A Természeti, Gazdasági és Mesterségi Esméretok Tára* (Pest, 1829), *Sas. Vegyes tárgyú iratok az olvasni és tudni méltó minden ágaiból* (Pest, 1831—1834), *Sokféle. A Bétsi Magyar Újság* melléklete (Bécs, 1832—1834), *Garasos Tár* (Lipce, 1834), *Kémlő* (Pest, 1836—1837), *Ismertető* (Pest, 1836—1841), *Természet* (Buda, 1838), *Természetbarát* (Kolozsvár

1846), *Ábrázolt Folyóirat* (Kassa, 1848), *Ipar és Természetbarát* (Kolozsvár, 1848), *Verhandlungen und Mittheilungen des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt* (Brassó, 1849—1852), *Zeitschrift für Natur und Heilkunde in Ungarn* (Pest, Sopron, 1850—1860), *Magyarhoni Természetbarát* és ennek német kiadása *Der Naturfreund Ungarns* (Nyitra, 1857—1858), *Verhandlungen* (később *Correspondenzblatt*) *des Vereines für Naturkunde zu Pressburg* (Pozsony, 1856—1862), *Delejtű* (Temesvár, 1858—1861), *Marosvásárhelyi Füzetek* (Marosvásárhely, 1858—1860), *Ország Tükre* (Pest, 1862—1865).

Az előbb felsorolt folyóiraton kívül levéltári kutatás alapján több kezdeményezésre sikerült fényt deríteni. Az 1841-ben megalakult Természettudományi Társulat már az 1840-es években foglalkozott egy népszerű ismeretterjesztő folyóirat kiadásának tervével. A Társulat 1847. június 29-én tartott közgyűlése közakarattal elhatározta, hogy a megindítandó folyóirat a *Magyar Isis* nevet fogja kapni. Ugyanez év december 21-én a Társulat tudomásul veszi, hogy a *Magyar Isis* kiadhatási szabadalma felsőbb helyről leérkezett, de a folyóirat megjelentetésére a forradalom és a szabadságharc eseményeinek következtében már nem került sor.¹

További eddig ismeretlen, illetve új adatokkal kiegészített kezdeményezésekkel találkozunk az 1860-as években. 1862-ben MAIGRÁBER Ágoston (1826—1904) honvédelezredes *Világegyetem* címen „műtani” folyóiratot kívánt kiadni, de kérését a Helytartótanács elutasította. A tervezett folyóirat címéből és programjából arra következtethetünk, hogy általános természettudományi témákkal is foglalkozott volna.² Nem nyerte el a Helytartótanács tetszését XANTUS János (1825—1894) sem, aki 1865-ben *Győri Lapok* címen hetilapot akart indítani, amely ismeretterjesztő rovatában az „újabb elvek meghonosítását” is népszerűsítette volna.³

1864-ben gr. LÁZÁR Kálmán (1827—1874) *Természet* címen havonta kétszer megjelenő illusztrált természettudományi szakközlönyt kívánt kiadni, amely értekezéseken kívül útleírásokat, természettudósok életrajzeit, természettudományi könyvészetet publikált volna. E folyóiratot a hatóságok engedélyezték, de kiadására nem került sor.⁴ Gr. LÁZÁR Kálmán 1867-ben *Világ Tükre* címen indított ismeretterjesztő, szórakoztató és politikai kérdéseket sem mellőző havi folyóiratot.⁵

Az 1868 júliusában indult *Természet* elsősorban a földrajzi és a csillagászati ismereteket népszerűsítette, ellentétben a *Természettudományi Közöny*-nyel, amelyben az indulását követő években inkább az állat- és a növényvilág bemutatása dominált. Nem ismeretes, hogy a *Természet* 1871-es évfolyamába KOSSUTH Lajos is írt cikkeket (A csillagok színváltozásáról, A testünket élő, gondolkozó, öntudatos lényű hatályosító cosmicus imponderabile együttmaradhatása s az ósanyag felbomolhatatlanságáról.).

A Természettudományi Társulat 1869 előtt csak évkönyveket adott ki, mégpedig 1841 és 1859 között négy kötetet, majd 1860 és 1868 között *Királyi Magyar Természettudományi Társulat Közönye* címen hét kötetet. Ezek elsősorban szakemberek számára írt eredeti dolgozatokat publikáltak. A *Természettudományi Közöny* megindításával a Társulat eredeti célkitűzésének a természettudományok népszerűsítésének tett eleget.

A *Természettudományi Közöny* címe fennállása során többször változott, 100. évfolyama *Természet Világa* címen kerül a magyar olvasóközönség elé.

TURÁNYI KORNÉL

¹ Országos Levéltár (O. L.) Helytartótanács (Ht.) Acta revisionis librorum 1847—11—97.

² O. L. Ht. Elnöki iratok (Eln.) 6632/1862 IV. B.

³ O. L. Ht. Eln. 5479/1865 IV. B.

⁴ O. L. Ht. Eln. 5563/1864 IV. B.

⁵ O. L. Ht. Eln. 489/1867 IV. B.

FIGYELŐ

A „Shared Cataloging Program”¹ Becslések szerint a napjainkban elvégzett természettudományos kutató munkának a fele teljesen kárbavész, egyszerűen azért, mert azok az eredmények, felismerések és felfedezések, amelyeknek elérésére a kutatásoknak ez a fele irányul, már ismertek: valahol a világban ugyanezeket az eredményeket már elérték, ugyanezeket a felfedezéseket már megtették mások. Ennek az anomáliának az az oka, hogy a kutatók nem szereznek a szükséges teljességgel és gyorsasággal tudomást a területükön elért új eredményekről, más szóval, hogy az információs szolgáltatások, amelyekre támaszkodhatnak, nem eléggé hatékonyak. Világos, hogy ez nemcsak rengeteg kárbavészett munkát jelent, de lényegesen le is lassítja a tudomány előrehaladását.

Ez a probléma a könyvtárosok, bibliográfusok és illetékes állami szervek érdeklődésének az előterében áll az egész világon. Érthető okokból az érdeklődés mégis a legnagyobb, s a hiányosságok kiküszöbölésére tett erőfeszítések is a legeredményesebbek az Egyesült Államokban. Közöttük igen előkelő hely illeti meg az ún. *Shared Cataloging Program*-ot (megosztott katalogizálási program). E program nem hoz ugyan új, forradalmi módszereket az információs szolgáltatások területén, ezzel szemben azonban egyes hagyományos tevékenységeket és módszereket a hatékonyságnak és tökéletességnek olyan fokára emel, amelyet eddig még sohasem sikerült megközelíteni. S rövid egy-két évvel törvényes alapjainak megteremtése után ez az akció, jelentős konkrét eredményeket produkálva, máris kilépett a tervek, programok és javaslatok szférájából, és a megvalósulás stádiumába jutott.

A *Shared Cataloging Program* hármias célkitűzése az, hogy minden feltehetően tudományos érdeklélő könyv minél gyorsabban eljusson az Egyesült Államokba, hogy bibliográfiai feldolgozása központilag haladéktalanul, legfőlőbb 3–4 hét leforgása alatt, megtörténjék, és hogy az információk, melyeket e bibliográfiai feldolgozás rögzít, ugyancsak haladéktalanul eljussanak — az Államokon belül — mindenhová, ahol hasznukat láthatják.

¹ Irodalom: MUMFORD, L. Q.: *International breakthrough*. (Library Journal. January 1967. 79–82. 11.) — SKIPPER, J. E.: *Future implications of Title II—C, Higher Education Act of 1965*. (Library Resources and Technical Services. Winter 1967. 46–49. 11.). — DIX, W. S.: *Centralized cataloging and university libraries — Title II. Part C of the Higher Education Act of 1965*. (Library Trends. July, 1967. 97–111. 11.) — *International implications of the Shared Cataloging Program*. Papers presented by J. E. SKIPPER, J. G. LORENZ and R. VOSPER at the 33rd session of the IFLA General Council, Toronto, August 1967. (Libri. 1967. vol. 17. nr. 4. 270–293. 11.). — MUMFORD, L. Q. *Bibliographic developments at the Library of Congress*. (Libri. 1967. vol. 17. nr. 4. 294–304. 11.). — *The National Program for Acquisitions and Cataloging. A progress report on developments under the Title II-C of the Higher Education Act of 1965, presented at the San Francisco Conference of ALA on June 29, 1967*. (Library Resources and Technical Services. Winter 1968. 17–29. 11.). — Nálunk SEBESTYÉN Géza (Könyvtáros. 1966. 11. sz.) és BÓDAY Pál (Könyvtári Figyelő. 1967. 1/2. sz.) írtak a *Shared Cataloging Program*-ról.

E célkitűzések közül egyik sem új. Tudjuk, a központi feldolgozást és a feldolgozás eredményei országszerte való hasznosításának a lehetőségét a *Library of Congress* (LC), illetve ennek nyomtatott katalóguslap-elosztó szolgálata már 1901-ben megvalósította. A tudományos érdekű külföldi könyvtermés beszerzése teljessé tételének célját viszont a Farmington-terv tüzte ki 1942-ben. A ténylegesen elért eredmények azonban mindegyike csak részlegesen voltak, s a könyvtári szolgáltatások megjavítására irányuló újabb törekvések fényében egyre kevésbé tűntek kielégítőnek. A Farmington-terv decentralizálta a külföldi könyvek beszerzését. Az egész területet tudományágak szerint osztotta fel nagyobb számú egyetemi és más tudományos könyvtár között, amelyek maguk látták el egy-egy szakterület új megjelenésű könyveinek beszerzését, feldolgozását és tárolását, olyan mértékben, ahogyan azt anyagi és személyzeti kereteik éppen megengedték. A LC csak egyik tagja volt ennek az önkéntességen alapuló kooperációnak. Viszont a LC nyomtatott katalógus-lapjai csak a könyvtár saját beszerzéseit ölelték fel, s így felhasználásukkal a tudományos könyvtárak csak részben mentesültek a saját üzemben végzett katalogizáló munka alól. A becslések szerint ez a rész az egyetemi és college-könyvtárak összes beszerzésének 50–55%-át tette ki; a maradék 45–50%-ot illetően a katalogizálást ezeknek a könyvtáraknak maguknak kellett elvégezniök. Emellett a Farmington-terv keretében távolról sem sikerült a világ egész tudományos könyvtermésének a begyűjtését megvalósítani. A decentralizáltan folyó könyvbeszerzés mindig bizonyos fókig ötletszerű maradt. A bibliográfiai és könyvkereskedelmi tekintetben kevésbé fejlett országok leküzdhetetlen nehézségek elé állították az egyes egyedileg szerzeményező könyvtárakat. A külföldi könyvtermés begyűjtésének ebből eredő hiányosságai a Dél-Amerika, Ázsia és Afrika iránti érdeklődés fokozódásával és a nyelvi korlátoknak ezzel párhuzamosan haladó lebontásával egyre tűrhetetlenebbeknek tűntek. A könyvtárakkal szemben támasztott igények növekedésével elviselhetetlenek kezdtek érezni azt is, hogy az eddigi apparátus működése minden egyes fázisában elég lassú volt. Így mindinkább világossá vált, hogy a hiányosságok kiküszöbölése központi intézkedéseket, a szövetségi erőforrások igénybevetését, és nagy kapacitású központosított szervezet kiépítését feltételezi.

Az *Association of Research Libraries*-nek (Tudományos Könyvtárak Szövetsége) ilyen körülmények között nagyon kapóra jött az az 1964-ben a kongresszus elé terjesztett törvényjavaslat a felsőoktatásról, amely az egyetemi és college-könyvtárak könyvbeszerzését szövetségi támogatással kívánta a megfelelő szintre emelni. A könyvtárak szószólója bekapcsolódott a törvényjavaslat kongresszusi bizottsági tárgyalásaiba, és rámutatott arra, hogy a nemzeti katalogizálási rendszer hiányosságai miatt a cél, amely a javaslat megalkotói előtt lebeg, csak bizonyos előfeltételek biztosítása esetén, csak széles körű intézkedések foganatosítása útján érhető el. Ezért egy módosítást javasolt a javaslat szövegében, amely mint II-C Cím bele is került a megszavazott törvénybe (*Higher Education Act*, 1965 november 8.).

Ez a II-C Cím rögzíti a fent már ismertetett hármas feladatot, amelynek hivatalos neve *National Program for Acquisitions and Cataloging* (= NPAC, vagyis *Nemzeti Szerzeményezési és Katalogizálási Program*). Ezt a megtisztelő nevet a projektum nagyvonalúságánál fogva valóban teljes mértékben ki is érdemli. A másik névvel, a *Shared Cataloging Program* elnevezéssel viszont két dolgot kívánnak kifejezésre juttatni: egyrészt, hogy az ország többi könyvtárai az eddigit meghaladó mértékben húznak hasznot a LC-nek, a program központi végrehajtó szervének a munkájából, másrészt pedig, hogy nemcsak az ország többi könyvtárai, de külföldi könyvtárak és bibliográfusok is bekapcsolódnak a program megvalósításába, ezzel megtéve az első lépést az eddig decentralizáltan folyó szerzeményező és katalogizáló munka nemzetközi koordinációja felé.

A II-C Cím úttörő jelentőségű abban is, hogy a könyvtárügy gondozását szövetségi feladattá is teszi. Ezideig csak két törvény törte át azt az elvet, hogy — eltekintve a három nagy nemzeti könyvtár fenntartásától — a könyvtárügy az egyes államok hatáskörébe tartozik: az 1956. évi *Library Services Act*, amely a közművelődési könyvtárakat a szövetségi költségvetés terhére juttatta támogatáshoz, és az 1958. évi *Public Law 480*, amely megengedte, hogy egyes országokban a befagyasztott amerikai hitelek az amerikai könyvtárak ottani könyvbeszerzéseinek a finanszírozására fordíthatassanak. Ez a két ad hoc-intézkedés azonban elvi jelentőség szempontjából messze elmarad az NPAC-ben kifejezésre jutó határozott és végleges állásfoglalás mögött.

A *Public Law 480* egyébként egy másik szempontból is hozott olyan eredményeket, amelyekre a NPAC építhetett. Már ezt a törvényt is a LC hajtotta végre, s ennek során vállalta bizonyos feladatoknak egyes egyedi könyvtárak javára való ellátását. Emellett e feladatok ellátása érdekében Indiában, Pakisztánban, az EAK-ban, Izraelben, Indonéziában, Ceylonban, Nepalban, majd később Lengyelországban és Jugoszláviában is, kirendeltségeket létesített, amelyek a helyi kormányzati szervekkel és könyvkereskedlemmel kooperálva lebonyolították az illető országokban a könyvbeszerzést az amerikai könyvtárak részére. Az így szerzett tapasztalatokat értékesítette és fejlesztette tovább a LC a NPAC végrehajtását szolgáló szervezet kiépítésénél.

A program pénzügyi kihatásairól némi képet ad, hogy végrehajtására az első évre (1965/66. költségvetési év) 5 millió, a másodikra 6,3 millió, a harmadikra 7,7 millió dollár költségvetési hitelt irányoztak elő. A tényleg felhasznált összegek viszont 300000, 3 millió, ill. 4 millió dollárra rugván, mindig elmaradtak az előirányzatok mögött.

A NPAC végrehajtásával megbízott LC teljes mértékben beváltotta a hozzáfűzött várakozásokat. Már a törvény megszavazása előtt hozzálatott az előmunkálatokhoz: megvizsgálta, hogy milyen mértékben lehetne az akciót egy nemzetközi munkamegosztás alapjaira helyezni, pontosabban, a nemzeti bibliográfiák közvetlen felhasználására bízni. Az eredmény: 19 ország nemzeti bibliográfiáinak a címléírásait elfogadhatónak és felhasználhatónak találták; közöttük 6 szocialista országot (Magyarország, a Szovjetunió, Csehszlovákia, a Német Demokratikus Köztársaság, Lengyelország és Jugoszlávia).

1966 legelején azután a LC hozzálatott a szükséges apparátus megteremtéséhez. Egy januárban tartott londoni értekezlet után — amelyen Anglia, Franciaország, Nyugat-Németország és Norvégia nemzeti bibliográfiai szerkesztősegeinek vezetői elfogadták a LC vezetői által előterjesztett programot és kilátásba helyezték közreműködésüket annak végrehajtásában — haladéktalanul sor került az akció első beszerző és katalogizáló központjának, a londoninak, a felállítására. E központ a *British National Bibliography* kefelevonatainak a felhasználásával áprilisban már végre is hajtotta a „shared cataloging” első kísérletét, és egyúttal megkezdte az új angol könyvek gyorsított eljuttatását is a LC-hez.

Az utóbbi minden intézkedést megtett a gyorsaság biztosítására, mégpedig valóban elismerést érdemlő körültekintéssel és nagyvonalúsággal. Az anyag egy tekintélyes hányadát az egyes országokban erre kijelölt könyvkereskedők keret-rendelés és előre rögzített általános elvek alapján, minden előzetes késleltető rendelési eljárás mellőzésével, megjelenés után azonnal szállítják. Minden a beszerzést szolgáló információt, minden előzetes címléírást, minden könyvet légi úton továbbítanak. A vámhatóságokkal megállapodtak e küldemények soron kívüli vámkezelése iránt. Tekintettel a NPAC-ra, a LC 150 fővel megnövelte személyzetének létszámát, s a képzett katalógusmunkásokban mutatkozó hiány leküzdésére egyrészt tanfolyamot indított, másrészt felhívást intézett a katalógus-munkában gyakorlott nyugdíjas könyvtárosokhoz, hogy reaktiváltassák magukat. Végül arról is gondoskodott, hogy az államnyomda, a katalóguscédulák gyors elkészítését biztosítandó, erre a munkára egy teljes új második műszakot állítson be.

A program keretében készült első cédulák így aztán még a tavasz folyamán szétküldésre kerülhettek.

Közben teljes erővel folyt a nemzetközi kooperáció további kiépítése. Áprilisban és májusban Párizsban, Wiesbadenben, Oslóban és Bécsben megbeszéléseket folytattak az illető országok illetékeseivel, s hamarosan felállították a londoni központ mintájára megszervezett ausztriai, franciaországi, hollandiai, skandináviai, nyugat-németországi és jugoszláviai központokat. Júliusban Kairóban, szeptemberben pedig Rio de Janeiroban regionális szerzeményező központot szerveztek. A spanyol és portugál kiadványok bekapcsolásáról a latin-amerikai kooperatív beszerzési program keretében, a lebonyolítás meggyorsítása útján gondoskodtak. Az IFLA tanácsának 1966. szeptemberi hágai konferenciáján a LC igazgatója külön ülésben propagálta a programot. Ehhez csatlakozóan Bécsben tanácskozásokat folytatott Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország és Románia nemzeti könyvtárainak, ill. nemzeti bibliográfiai intézeteinek vezetőivel ezeknek az országoknak a részvételéről, majd látogatást tett a Szovjetunióban is. Később megállapodásokat létesítettek Kanadával, Ausztráliával, a Dél-Afrikai Unióval és Új-Zélanddal nemzeti bibliográfiáik korrektúra-íveinek rendelkezésre bocsátásáról.

Lássuk most, hogyan működik ez a tekintélyes, bár egyelőre persze még csonka apparátus.

A munka a külföldi kirendeltségekben, központokban (1967 végén 7 ilyen működött) veszi kezdetét. E központok begyűjtik a rayonukban megjelenő új könyvekre vonatkozó információkat, elsősorban a kooperáló országok nemzeti bibliográfiáinak félkész anyagára: korrektúra-íveire vagy pláne az azon frissiben éppen elkészült címleírásokra támaszkodva, de figyelembe véve a könyvkiadás és -kereskedelem reklám-anyagát is; elkészítik és sokszorosítják az előzetes címleírást, nagyjából elfogadva a nemzeti bibliográfiák leírásait, de átalakítva a címfejet és a sorozatra vonatkozó adatokat, ha azok nem felelnek meg a LC katalogizálási szabályainak; átveszik a kijelölt könyvkereskedőktől a keret- vagy egyedi rendelés alapján leszállított anyagot, ellenőrzik annak teljességét, és akcesszionálják azt; a könyvek alapján korrigálják az előzetes címleírásokat (amelyek azonban még ezzel sem válnak véglegessé); továbbítják a LC-hez az összegyűlt előzetes címleírásokat és könyveket, az előbbieket hetenkint, az utóbbiakat két-három naponként; perere-kész állapotban vezetnek egy az előzetes címleírásokat és egyéb az új megjelenésekre vonatkozó információs anyagot tartalmazó betűrendes nyilvántartást (Acquisition and Control File), amely folyamatosan nyomon követi az egyes könyvek útját egészen a végleges nyomtatott LC-katalóguslap behelyezéséig; a kettős rendelések megakadályozására ellenőrzik ebben a katalógusban a LC egyedi rendeléseit; feltűntetik benne a közvetítésükkel más amerikai könyvtáraknak szállított könyveket, s ha ezeket a LC eredetileg nem rendelte volna meg, utólag megrendelik; ugyanígy járnak el azoknak a könyveknek az esetében is, amelyeket valamelyik amerikai könyvtár más úton megrendelt s erről értesítette a LC-t.

A munka befejező fázisait maga a LC, illetve ezen belül a *Shared Cataloging Division* (megosztott katalogizálás osztálya) bonyolítja le. Ez az osztály a külföldi központok által két példányban beküldött előzetes címleírásokat valamennyi címfej (főlap, melléklapok, sorozatlap) szempontjából ellenőrzi a LC hivatalos katalógusában. Éppúgy, mint a külföldi központok, ez az osztály is vezet egy nyilvántartást (*Acquisitions and Cataloging Control File*), amelyben nemcsak minden a feldolgozott nemzeti bibliográfiákban szereplő tétel szerepel, de minden olyan a nemzeti bibliográfiákban még nem említett könyv is, amelyről egy amerikai könyvtár tudomást szerzett s amelyet megrendelt; ebben a nyilvántartásban is folyamatosan feljegyzik, hogy az egyes könyvek a beszerzés, ill. feldolgozás milyen stádiumáig jutottak el. Ezt kiegészíti egy sorozat-

nyilvántartás, amely az egyes sorozatok beszerzésének módjáról, forrásáról is tájékoztat. A külföldi központok által beküldött címleírások egyik példányát azonnal beosztják az előbbi nyilvántartásba. A másik példány, ha a könyv nem tartozik azok közé, amelyeket az illetékes külföldi könyvkereskedő a megadott általános utasítások alapján mindjárt megjelenésükkor azonnal automatikusan szállít, először hasonlításra kerül, majd a referenz osztályba továbbítják a beszerzési javaslatokkal foglalkozó 140 referenzhez, s ha ezeknek a döntése pozitív, a könyvet megrendelik. Beérkezés után a hivatalos katalógusban újra lehasonlítják a könyvet, címleírásán elvégzik az esetleg szükséges utólagos simitásokat, ellátják azt tárgyszavakkal, és nyomdába küldik. A 92 kooperáló egyetemi és college-könyvtárnak 1966. augusztus óta naponta megküldik az újonnan elkészült nyomtatott LC-kartonok egy-egy „letéti” (depository) példányát, ezzel nemcsak egy egészen friss információkat nyújtó új katalogizálási, de új beszerzési segédeszközt is adva kezükbe. A kooperáló könyvtárak viszont értesítik a LC-t minden olyan esetben, amikor megrendelnek vagy megkapnak egy olyan könyvet, amely, bár a programban résztvevő országból származik, de a „letéti” kartonok katalógusában nem szerepel. Ha az ilyen könyv a LC-ben valóban nincs meg és nincs is megrendelve, az osztály folyamatba teszi a LC számára való beszerzését.

Érdekes adat, hogy 1967 őszén elvégezték 62.547 ilyen a kooperáló könyvtárak által hiányolt címleírás statisztikai analizisét, és azt az eredményt kapták, hogy az esetek 24%-ában a nyomtatott katalóguslapok az értesítés beérkezésekor már készen voltak, 27%-ában elkészítésük folyamatban volt, 22%-ában a könyvek megrendelése már megtörtént, 26%-ában azonban a LC-nek még nem volt értesülése a szóbanforgó könyvek létezéséről. Ez az utóbbi szám azt mutatja, hogy a kooperáció haszna a LC szempontjából is igen számottevő. Egy másik példája a kooperáció kétoldalú hasznosságának a következő. A dupla beszerzések megelőzése érdekében a copyright-példányokat, valamint a LC-hez ajándék és csere útján beérkező könyveket is átfuttatják a *Shared Cataloging Division*-on, amely nyilvántartásba veszi e könyveket és jegyzékeiket megküldi az illetékes külföldi nemzeti bibliográfiák szerkesztőseinek. Előfordul, hogy az utóbbiak ezen a tekervényes úton szereznek tudomást hazai új megjelenésű könyvekről.

El kell ismerni a NPAC-ről, hogy már az eddig kiépített apparátusa is imponálóan üretezett, s hogy ennek az apparátusnak a működése nagyfokú, takarékosági megfontolások által nem csorbított precizitást mutat. Egy dolog mégis meglepő: a program „egyelőre” nem öleli fel a folyóiratokat — bár hangsúlyozzák, hogy mindenki egyetért abban, hogy ezt a hiányosságot minél előbb ki kell küszöbölni. Ez a diszkrimináció érthetetlen. Hogy lehet az, hogy ez a minél frissebb információknak lehetőleg legnagyobb teljességű szolgáltatását célzó akció az anyagnak éppen a frissebbik és — a folyamatban levő kutatások szempontjából — ma már fontosabbik felét nem öleli fel? Semmivel sem teszi a dolgot kevésbé meglepővé, hogy ez csak „egyelőre” van így. Már maga a gondolat is anakronisztikusnak tűnik, hogy egy elsősorban a tudományt szolgáló információs apparátus a folyóiratokat másodrendű, kisebb fontosságú anyagként kezelje.

A nagyszabású program meglepően hamar hozta meg igen szubsztanciális első gyümölcseit. A LC például már az első évben megduplázta addigi francia könyv-beszerzését, a katalogizált művek számát pedig 110.000-ról 125.000-re emelte, a következő évre ezt a számot már 150.000-rel irányozva elő. Az ALA 1967 júniusi san franciscoi konferenciáján már arról számolhattak be, hogy a könyv megjelenése és nyomtatott LC-katalóguslapjának elkészülte közötti időközöt sikerült általában 1–4 hónappal, a sürgősségi sorrendben addig kedvezőtlenül helyezett anyagnál gyakran még jóval többel is lerövidíteni. Ez azt jelenti, hogy a kooperáló könyvtárak már szerzeményező munkájukban is támaszkodhatnak, legalább részben, a LC nyomtatott katalóguslapjaira, mindenekeztül azonban azt, hogy a katalogizáló munkának az eddiginél nagyobb hányada

alól mentesülnek, az új könyvek eddiginél nagyobb részének a katalogizálását tudják megoldani a LC katalóguslapjainak a felhasználásával. Ez majdnem mindenütt a katalogizált könyvek számának az emelkedésére, egyes könyvtárakban emellett a feldolgozási restancia lepadására, másokban a személyzeti kiadások csökkenésére vezetett.

A program menetközben még egyre tovább bővül, gazdagodik. Az *Association of Research Libraries* az említett törvényhez máris módosító javaslatot terjesztett elő, amelynek értelmében a LC külföldi kirendeltségeinek, különösen a bibliográfiailag és könyvkereskedelmileg kevésbé fejlett országokban szervezetteknek, a működését ki kell bővíteni: meg kell bízni őket más amerikai könyvtárak könyvbeszerzéseinek a lebonyolításával is. Egy másik javaslat abból indul ki, hogy a könyvtárak forgalma hatalmas megnövekedésének fényében a Farmington-terv eredeti célkitűzése — minden tudományos könyvből legalább egy példánynak a beszerzése — ma már elavultnak tűnik, s a LC tehermentesítése érdekében felveti egy nemzeti kölcsönző könyvtár létesítésének gondolatát, amely könyvtár a NPAC keretében beszerzett könyvek egy részéből letétként kapna egy további példányt, s a tudományos könyvtárak kölcsönkönyvtárának a szerepét látná el. A tervek szerint a chicagói *Center for Research Libraries*-t (Tudományos Könyvtárak Központja), amely szűkebb keretek között már most is hasonló funkciót lát el, fejlesztenék ki ennek a szerepnek az ellátására. E terv megvalósulása egy a centralizáció irányában tett újabb lépést jelentene — ezúttal a nemzeti könyvkincs tárolása és forgalmazása terén.

A NPAC-információk továbbításának, a kooperáló és más könyvtárakhoz való eljuttatásának eszköze ma még egyedül a nyomtatott LC-katalóguslap. A tervek között azonban kezdettől fogva ott szerepel egy másik eszköz; a mágneses szalag felhasználásának a gondolata is. A fent ismertetett felsőoktatási törvény azt mondja, hogy a program keretében begyűjtött bibliográfiai információk továbbításáról nyomtatott katalóguscédulák vagy más eszközök útján kell gondoskodni — e kitétel már a computerre és a mágneses szalagra utal. A LC tizenhat amerikai könyvtár közreműködésével 1966 ősze óta egy széles körű kísérletet folytat bibliográfiai információknak mágneses szalag útján való terjesztésére. Az elképzelés az, hogy idővel ebben a formában fogják az egyes könyvtárakba eljuttatni a NPAC keretében produkált egész információs anyagot, ezzel közvetlenebbül felhasználhatóvá téve azt, így természetesen munka- és költségmegtakarítást érve el, és egyúttal jelentősen lerövidítve azt az időt, amely ma a könyvtárakban az információk megérkezése és hozzáférhetővé válása között eltelik. Egy még messzebbre mutató elképzelés szerint a külföldi nemzeti bibliográfiák anyaga is mágneses szalagon fog majd befutni a NPAC apparátusába, s a különböző bibliográfiai és katalogizáló fórumok nemzetközi érintkezése is erre a technikai síkra fog áttolódni.

Az elmondottak kiértékeléseként állapítsuk meg, hogy a NPAC a szervezés és kooperáció olyan nagyvonalúságát tanúsító projektum, amilyenhez mi könyvtárosok eddig nemigen voltunk hozzászokva. Lendülete jövőbemutató: minden amellett szól, hogy a program expanzivitása távolról sem tekinthető kimerültnek, hogy jelentős másodlagos eredményeket várhatunk még tőle. Közöttük valószínűleg olyanokat is, amelyekre ma még nem is gondolunk — de olyanokat is, amelyeknek körvonalai már kibontakozóban vannak. Láttuk, hogy a LC külföldi központjai máris átalakulóban vannak egyszerű LC-kirendeltségekből az egész amerikai könyvtárhálózat szerzeményezési exponenseivé. Mi állja útját annak, hogy hatáskörüket később kiterjesszék az egész világra? Különösen a fejletlen országokban működő központok azok, amelyek felbecsülhetetlen szolgáltatásokat tehetnének ebben a szerepben a világ könyvtárügyének; mégpedig lényegileg minden újabb külön befektetés nélkül. Ugyanez áll a katalogizálás terén elért eredményekre is: miért ne lehetne a nemzetközi együttműködés segítségével létrehozott LC-címleírásokat az Egyesült Államok határain kívül is, nemzetközileg is hasznosítani

— a szerzeményező munkában éppúgy, mint a katalogizálásban? S ha az USA-ban létrejön és beválik a „könyvtárak kölcsönkönyvtára”, miért ne lehetne más országokban hasonló intézményeket létesíteni, esetleg olyanokat, amelyeknek működése több, sőt sok országra terjedne ki?

A könyvtárosok régen tudják azt, hogy munkájuk eredményét a kooperáció, a kollektív munka megsokszorozhatja, s elég régen álmodoznak ilyen kollektív munka kiépítésének a formáiról és lehetőségeiről — de a tényleges haladás ezen a téren eddig bizony elég lassú és habozó volt. A NPAC igazi, Amerikán túlmutató jelentősége ebben rejlik: a kooperáció, a kollektív munka terén olyan előrehaladást sikerült megvalósítania, amely már-már vetekszik eddigi álmainkkal. Az igazán nehéz első lépés ezzel megtörtént — a második, a harmadik elé már csak lényegesen kisebb akadályok fognak tornyosulni. A könyvtárosok maradisága és nehézkessége már le van győzve — ha a továbbhaladás a megkezdett úton mégis elmaradna, ennek feltehetőleg már nem a könyvtárosok lesznek az okozói.

DOMANOVSKY ÁKOS

Az IFLA 1968. évi konferenciája. A Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetségének 34. konferenciáját 1968. augusztus 18—24 között a nyugatnémetországi Frankfurt am Mainban rendezték meg. Az IFLA évi közgyűlései iránt *egyre fokozódik az érdeklődés* a nemzetközi könyvtárosi életben és nálunk Magyarországon is. Az IFLA ugyanis bizonyos konzervativizmus és lassúság ellenére is, ma is az egyetlen olyan nemzetközi vitafórum, ahol a világ legkülönbözőbb országaiban működő könyvtárosok találkozhatnak, a legújabb gondolataikat, tapasztalataikat kicserélhetik.

A konferenciát megelőző időszak sok ország sok könyvtárosát *alkotó munkára*, új gondolatokat közlő referátumok tömegének megírására serkentette. Nem annyira a határozatoktól kell tehát sokat várnunk, hanem inkább a könyvtári élet aktív tagjainak gondolatébresztő, vitaindító dolgozataitól, melyek megtisztítva a felesleges ismétlésektől é srészletektől, idővel megtermékenyítik a könyvtári munka talaját.

Frankfurtban gondot okozott, hogy *túl sok volt a résztvevő*. 34 országból (persze főleg Európából és Észak-Amerikából) több mint 400 könyvtáros jelent meg. Természetesen legnagyobb számú volt a Német Szövetségi Köztársaság küldöttsége, de sokan jöttek az Egyesült Államokból (51), Angliából (35), a Szovjetunióból (22) és Franciaországból is (18). A szocialista országok ezúttal elég nagy létszámú küldöttségekkel szerepeltek: Csehszlovákia 16, Jugoszlávia 11, Magyarország 8, az NDK 7, Lengyelország 6, Románia 2, Bulgária 1 könyvtárost küldött.

A konferenciát a Stadt- und Universitätsbibliothek olvasótermeiben rendezték. Az 1—2 évvel ezelőtt elkészült modern könyvtár jobb hátteret adott a konferenciának, mint pl. a sheveningeni Kurhaus.

Mind a szakmai, mind a társadalmi program elég zsúfolt volt. A régi és ritka nyomtatványok bizottságán kívül minden szekció és bizottság ülésezett. Természetesen sok olyan ülés egybeesett, melyre sokan külön-külön is el szerettünk volna menni.

Az írásbeli referátumok beküldése, sokszorosítása és szétosztása nem volt áttekinthetően megszervezve. Azok az országok, ill. egyesületek jártak jól, akik a referátumokat előre négy nyelven kellő példányszámban otthon lesokszorosították és időben beküldték. Olyan nagy tömegű referátum gyűlt össze, hogy a rendezőség az eddigi szokásoktól eltérően nem egyetlen terem polcaira tette ki a teljes anyagot, hanem az egyes konferenciatermek előterében csak az éppen ülésezni készülő szekció vagy bizottság referátumait rakta ki.

A magyar közreműködés. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete az eddigieknél jobban készítette elő a magyar részvételt. Ismeretes, hogy az IFLA-nak 22 szekciója ill. bizottsága van, közöttük egyesek magyar szempontból is igen fontos működést fejtenek ki. A hiatalos kiküldött MÁTRAI László akadémikus, egyesületi elnök volt. Az OMFB alá tartozó OMKDK ugyancsak tudott két hivatalos szakértőt küldeni, BENEDEK Jenő és VAJDA Erik személyében, ami bizonyossága annak is, hogy az IFLA egyre nagyobb teret szentel a gépesítés és a FID-del való szoros együttműködés kérdéseinek. Az IFLA keretei között létrejött, de egyre inkább önállóul Nemzetközi Műegyetemi Könyvtári Egyesület (IATUL) egyik alelnöke ZSIDAI József, a miskolci műegyetemi könyvtár igazgatója, ugyancsak résztvett a konferencián. Öröndetes, hogy TAKÁCS Miklós a szombat-helyi megyei könyvtár igazgatójának személyében egy további vidéki könyvtárosunk is kiutazhatott. SOMKUTI Gabriella az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa és AKAB Lórándné a Heim Pál kórház könyvtárosa turista útként megszakítva vettek részt az IFLA konferenciáján, míg én, az IFLA egyik bizottságának titkáráként a Könyvtáros-egyesület megbízásából utaztam Frankfurtba.

Ha a fenti névsort végigtekintjük, láthatjuk, hogy a munkamegosztásra adódott lehetőség. Sajnos legfontosabb a munkacsoportokban, vagyis a nemzeti és egyetemi könyvtárak szekciójában és a katalógizálás egységesítésével foglalkozó bizottságban nem volt aktívan résztvevő képviselőnk és hiányoztunk néhány kisebb munkacsoportból is.

Magyar részről írásbeli referátumok is készültek: így pl. előre sokszorosítva elküldtük Szentmihályi János dolgozatát a szakbibliográfiák szerepéről a szakkönyvtárakban, Róna Tas András rövid ismertetését a központi katalógusokról, egy összeállítást a magyar könyvtárügyi törvényről, egy helyzetképet a magyar orvosi könyvtárügyről és a legújabb magyar építkezésekről, két kérdőívtervezetet a nemzetközi kiadványcserével kapcsolatban. Referátumaink száma tehát meghaladta a korábbi éveket, de ezek a meghirdetett IFLA programokhoz csak részben igazodtak, és csak töredékesen tükrözték legfontosabb itthoni problémáinkat.

A magyar könyvtárügy 1967 évi helyzetéről készített összefoglaló jellegű, de nagyon sommás helyzetképét egyébként átadtuk az IFLA Évkönyvében való későbbi közzététel végett.

A vezetőség ülése és a plenáris ülések. A Tanácsadó Bizottság (Consultative Committee) mint az IFLA szélesebbkörű vezetősége Frankfurtban a rendes program előtt ülésezett. Az itt felmerült kérdéseket érdemes röviden megemlíteni, mert fényt vetnek az IFLA jelenlegi helyzetére. Mindenekelőtt áttekintést kaptunk arról, hogy az előzetes írásbeli körkérdések alapján melyik szekció, ill. bizottság üléseire *hányan jelentkeztek*. Ebből kiderült, hogy a legnagyobb érdeklődést a közművelődési könyvtárak szekciója váltotta ki, majd a jelentkezők számát tekintve így alakult a sorrend: gépesítési bizottság, bibliográfiai bizottság, egyetemi könyvtárak szekciója, nemzeti könyvtárak szekciója, szakkönyvtárak szekciója, könyvtárosképzés bizottsága, könyvtárépítés bizottsága, gyermekkönyvtárak alszekciója, reprográfia bizottsága, nemzetközi csere bizottsága. A többi 12 munkacsoport ülésére 50-nél kevesebben jelentkeztek.

A Tanácsadó Bizottság ülésének igazi jelentősége abban állt, hogy itt vetődött fel először egy elég messzemenő reformjavaslat, amely az IFLA jelenlegi szervezetének módosítására irányult. A javaslat lényege az, hogy a jövőben a Végrehajtó Testület csak az irányítás fő kérdéseivel a Tanácsadó Bizottság vizsont főleg a szakmai kérdésekkel foglalkozzék, és pedig ne csupán a közgyűlések idején. A három legfontosabb szekció (nemzeti és egyetemi könyvtárak, közművelődési könyvtárak, szakkönyvtárak) alakuljanak át autonómiával rendelkező, az IFLA tágabb keretein belül maradó nemzetközi szervezetekké, hasonlóan a műegyetemi (IATUL), a zenei (IAML) és a mezőgazdasági könyvtárak (IAALD) már működő szervezeteihez. Az évi IFLA közgyűlések részvevőinek lét-

számát viszont tanácsos lenne a tisztségviselőkre, ill. a tag egyesületek kiküldötteire korlátozni, tehát meg kellene szüntetni a konferenciákat túlságosan duzzasztó ún. „privát részvételt.” Gondolni lehetne viszont regionális ill. kontinentális széleskörű konferenciákra, ritkább időközökben egy-egy nagy könyvtárosi világkongresszusra is sor kerülhetne. Ezek a javaslatok a jelek szerint a résztvevők többségét elég váratlanul érték. Komolyabb vitára nem is került sor. A kérdést a Végrehajtó Testület fogja tovább tárgyalni, de várják a Tag egyesületek hozzászólásait is.

A megnyitó plenáris ülésre rányomta a bélyegét az a kényszerítő körülmény, hogy 400—500 főnyi közönség legfeljebb passzív, majdnem közömbös hallgatója lehet csupán az ilyenkor szokásos beszámolóknak. DR. SCHÜTTE, Hessen tartomány kultuszminiszterének üdvözlő beszéde egy érdekes gondolatot mégis tartalmazott: arra biztatta az NSZK jelenlegi 3—4 könyvtáros-egyesületét, hogy a jövőben lépjenek a fuzionálás útjára. Sir Frank FRANCIS, az IFLA elnöke a jelek szerint feledésbe merülő 1963-as távlati programot (Libraries in the World) igyekezett felfrissíteni. A THOMPSON, az IFLA főtitkára a legutóbbi közgyűlés óta végzett IFLA-munka főbb eredményeit sorolta fel. (Több olyan kiadványt is megemlített, melyek nálunk nem eléggé ismertek). P. KIRKEGAARD pénztáros jelentése szerint a Szövetség pénzügyei elég jól állnak. K. ROBERTS, az Unesco képviselője az Unesco könyvtári és dokumentációs működésének újabb mozzanatait sorolta fel.

A megnyitás után, az első nap délutánján került sor a fő téma bemutatására: „Könyv és könyvtár a modern ipari társadalomban”. A felkért előadók közül Dr. W. RÜEGG professzor, a frankfurti Goethe Egyetem rektora egy nehéz filozófiai-szociológiai előadásban abból az alaptételből indult ki, hogy a könyv következménye, ill. szimbolikus formája annak a szolgáltatási szektornak, amely a társadalmi rend írásban rögzíthető strukturális elemein nyugszik. G. F. MORPURGO, az angliai Könyv-Liga igazgatója szellemes előadásban foglalkozott a könyv szerepével mindennapi életünkben és különböző paradoxonokkal védte meg a könyvnek és könyvtáraknak, mint a szellemi kincsek őrhelyeinek változatlan fontosságát. E fő témához csak egy írásbeli referátum érkezett V. ORLOVNAK, a Szovjetunió Nemzeti Tudományos és Műszaki Könyvtárának igazgatója tollából, „A Szovjetunió műszaki könyvtárainak szerepe a tudományos és műszaki tájékoztatás országos rendszerében” címmel.

A szekciók és a bizottságok munkája. A nemzeti és egyetemi könyvtárak szekciója. Ez a szekció Hágában még a nemzeti könyvtárak funkciórendszerével és a szakreferensi szisztémával foglalkozott, Torontóban már áttért a Library of Congress új nagy akciójára és főleg ezt tárgyalta Frankfurtban is.

A National Program for Acquisitions and Cataloging (NPAC) vagy rövidebben a „Shared Cataloging Program” keretében az amerikai szövetségi kormány az 1965-ös felsőoktatási törvényben felhatalmazta a Kongresszusi Könyvtárat arra, hogy

1. a világ minden részéből szerezzék be a tudományos értékű kiadványokat, 2. ezeket a beszerzéstől számított 3—4 héten belül katalogizálja, 3. a címleírásokat nyomtatott formában juttassa el az Egyesült Államok tudományos és szakkönyvtáraihoz. Erre az eddig kb. 15 millió dollárral támogatott nagyszabású programra azért volt szükség, mert a Kongresszusi Könyvtár ugyan eddig is központilag készítette és terjesztette a külföldről beszerzett művek katalóguscéduláit, ezek azonban csak kb. 50%-ban fedezték a Farmington-Tervben résztvevő könyvtárak igényeit. Az új törvény értelmében a Kongresszusi könyvtár számos európai, afrikai és latinamerikai beszerző irodát állított fel, melyek az adott ország nemzeti bibliográfiáinak kész címfelvételeit némileg módosítva átveszik, a kartonokat a helyszínen megvásárolt könyvekkel együtt repülőgéppel Washingtonba küldik. Ott azután a kinyomtatott címleírásokat az egész országba gyorsan szétosztják.

A frankfurti ülésen azt vitatták, hogy mindennek milyen haszna lenne az Amerikán kívüli könyvtárakra. F. G. KALTWASSER, az ügy előadója azt fejtegette, hogy a vállalkozás annyiban valóban „nemzetközi”, ill. „megosztott”, hogy a Library of Congress már most kb. 10—12 ország nemzeti bibliográfiáinak alapján szedi össze az adatokat, de a vállalkozás mégis csak akkor jelentene szinte forradalmi változást az Egyesült Államokon kívül is, ha a Kongresszusi könyvtárnál nemcsak amerikai, hanem európai vagy más kontinenseken működő könyvtárak is elő tudnának fizetni a kész, nyomtatott kartonokra.

Az elfogadott határozat az Unesco pénzügyi támogatását kéri három vállalkozáshoz: 1. készíttessék egy tanulmány, amely általánosságban megvizsgálja az Osztott Katalógizálási Program USA-n kívüli alkalmazási lehetőségeit. 2. Ehhez a tanulmányhoz csatolni kell egy másikat, amely a szobanforgó akció használhatóságát a fejlődő országok szempontjából vizsgálja meg. Végül a 3. határozati pont szerint az első tanulmány elkészülte után az Unesco hívjon össze egy nemzetközi konferenciát a felmerült problémák megvitatására.

A nemzeti és egyetemi könyvtárak szekciója megvitatott egy másik témát is: „*A könyvtárakban jelenleg folyó könyv- és könyvtártörténeti kutatások helyzete*” címmel. A téma kidolgozására C. REEDIJK, a holland királyi könyvtár igazgatója kapott megbízást, aki a kérdőívek szokásos módszeréhez folyamodva 114 nemzeti könyvtártól igyekezett eléggé részletekbe menő kérdésekkel a problémát feltárni. Összesen csupán 33 válasz érkezett, többek között az OSZK-é is, amely az országban folyó könyv és könyvtártörténeti kutatásokat, ill. a régi és ritka anyag kezelésére vonatkozó helyzetképet részletesen kimunkálva megadta. A kérdések kiterjedtek a kodikológiára, a könyv- és nyomdatörténetre, a papír-, vízjel-, kötés-, és kézirat-történet és a jelenleg használt feldolgozási és megőrzési módszerek problémáira. A téma feldolgozója a válaszokból csak ideiglenes összeállítást tudott szerkeszteni és ebben többfelé hangoztatja, hogy a válaszok rendkívülien heterogén volta, a kérdések különféle értelmezése sok tekintetben szinte lehetetlenné tette az összesítést, a közös nevezők, vagy pláne statisztikai adatok kialakítását. Az ezzel kapcsolatos határozat kimondta, hogy a felmérést már csak a beérkezett válaszok csekély számára való tekintettel is feltétlenül folytatni kell és felkéri Razu-movsky kisasszonyt, a bécsi Nemzeti Könyvtár munkatársát, hogy vegyen részt a téma további kidolgozásában.

A szekció még két érdekes határozatot hozott: 1. kísérletet fognak tenni arra, hogy a fejlődő országokban megjelenő kiadványokról központi katalógust állítsanak fel valahol Európában és ehhez az Európa-tanács pénzügyi támogatását kéri, 2. külön munkacsoportot alakítottak Anglia, Belgium, Nyugatnémetország és Svájc nemzeti könyvtárainak képviselőiből azzal a céllal, hogy ez a kis grémium gyorsabban vigye előbbre a szőnyegen forgó témákat.

Az egyetemi könyvtárak alszekciójához két érdekes referátumot nyújtottak be: az egyik K. W. HUMPHREYS tanulmánya arról, hogy az ipar és a kereskedelem mennyire veszi igénybe az egyetemi könyvtárak tájékoztatási szolgáltatásait. A határozatokban nincs nyoma annak, hogy Humphreys érdekes megfigyeléseivel bővebben foglalkoztak volna.

A közművelődési könyvtárak szekciója megvizsgált néhány referátumot, amelyek egy-egy ország közkönyvtári szervezetének jogi szabályozására nyújtottak példákat (Kanada, Írország). Nem tudok arról, hogy az ide benyújtott magyar törvényismertetés vitára került volna. Itt került sor viszont annak bejelentésére, hogy az 1966-os prágai kezdeményezés után 1968 márciusában Liverpoolban létrejött a 300.000 lakosnál nagyobb városok könyvtárainak nemzetközi egyesülete (INTAMEL), amely azonban egyelőre a szekció egyik alszekciójának tekintendő.

A szakkönyvtárak szekciójához az NDK, az NSZK és egy latinamerikai ország küldött be helyzetismertető referátumokat. Foglalkoztak a szekció szervezeti szabályzatával és a dokumentációs központokkal minél előbb kialakítandó szoros együttműködés követelményével. A szekció szoros kapcsolatot létesített az IFLA bibliográfiai bizottságával is és vele együtt azt a közös határozatot hozta, hogy a két munkacsoport-hoz eddig benyújtott fontos referátumsorozatokat egy tanulmánykötetben ki fogják adni.

Az *egységes katalogizálási szabályok bizottsága*. A bizottságok közül ezt jelentősége miatt külön kiemelem. Ismeretes, hogy az egységes katalogizálás felé az 1961. évi párizsi nemzetközi kongresszus tette meg az első lépéseket, azóta ez a bizottság igyekszik a kérdést előrevinni. 1967 végén kiadták a „Személynevek használata a címrendszóban” c. kiadványt és már hosszabb ideje készítenek elő két másikat: „Az anonim klasszikusok címrendszóinak egységes nemzetközi jegyzéke” címmel és a „Címrendszóként használt államnevek egységes nemzetközi jegyzéke” címűt. Az idevonatkozó határozatok a kiadás-hoz szükséges pénzeszszegek előteremtését sürgetik.

1967 nyarán kapott megbízás alapján M. GORMAN, londoni könyvtáros részletes tanulmányban összehasonlította az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Svédország, Németország és Jugoszlávia nemzeti bibliográfiáit. Most javasolja, hogy ezt a tanulmányt egészítsék ki Argentína, Magyarország és a Szovjetunió nemzeti bibliográfiáinak címléírasi módszereire vonatkozó ismertetéssel. A bizottság elfogadta a testületi szerzők egységes megnevezésével kapcsolatban előterjesztett szovjet javaslatot és kéri az IFLA tagjait, hogy a kérdőívben kért felvilágosításokat a szovjet katalogizálási bizottságnak küldjék meg.

A *központi katalógusok és a könyvtárközi kölcsönzés bizottsága* folytatja a megkezdett kézikönyvek szerkesztését és szorgalmazza a telex-berendezések minél szélesebbkörű alkalmazását.

A *nemzetközi kiadványcsere bizottsága* elfogadta és bevezetésre ajánlja a könyvküldeményeket kísérő jegyzékek szabványosított formáját, megbízta a párizsi Bibliothèque Nationale munkatársát egy másik formula szabványosításának kidolgozásával, elfogadja a jelen sorok írója által előterjesztett kérdőívtervezeteket a kiadványcsere gazdasági vonatkozásával összefüggő felmérés előkészítésére és megbízta egy ezzel kapcsolatos tanulmány kidolgozásával. A *hivatalos kiadványok cseréjével* foglalkozó albizottság tovább szervezi az afrikai hivatalos kiadványok Brüsszelben felállítandó központi katalógusának szerkesztési munkálatait, a két bizottság pedig 1970-ben az Unesco támogatásával az 1960-as budapesti cserekonferenciához hasonló szakértői értekezleten óhajtja a nemzetközi kiadványcsere két világkonvenciójának eddigi eredményeit megvitatni.

A *folyóiratok és sorozatok bizottsága* közzé fogja tenni „A kurrens nemzeti periodika-repertóriumok bibliográfiája” című kiadványt és folytatja a „Sorozatok katalogizálásának gyakorlati útmutatója” c. kiadvány szerkesztését is.

A *statisztikai és szabványosítási bizottság* az Unesco támogatásával és az ISO(TC)46 bizottsággal szorosan együttműködve az utóbbi időben jelentősen előrehaladt azon az úton, amely végső célként a könyvtári statisztika nemzetközi szabványosítását tűzte ki maga elé. Ebben a munkában a KMK is aktív részt vállalt.

A *könyvtárépítési bizottság* folytatja a kis és középvárosok könyvtári építésére vonatkozó mintaterv kidolgozását és szorosabbra kívánja fűzni a könyvtárépítési szakemberek együttműködését.

A *gépesítési bizottsághoz* beküldött dolgozatok angol, amerikai, nyugatnémet és francia szerzők tollából általában a gépi adatfeldolgozást és annak könyvtári alkalmazását tárgyalták. Maga a bizottság igyekezett áttekintést adni arról, hogy a gépesítés miként áll jelenleg az egyes országokban. Ez nem járt teljes eredménnyel, ezért a bizottság

felhívja a figyelmet a bochumi egyetemi könyvtárra, ahol részletes kartotékot vezetnek a gépesítés helyzetéről és fokáról az egyes országokban.

A *bibliográfiai bizottság* ugyancsak élénk tevékenységgel tűnt ki. Részben a szak-könyvtári szekcióival közösen összesen 17 referátumot vett át. Ezek részben ismertető jelleggel egy-egy ország szakkönyvtári hálózatának bibliográfiai tevékenységét tárták fel, részben a bibliográfiák és a modern információs eszközök összefüggéseit tárgyalták. Itt szerepelt SZENTMIHÁLYI János referátuma is, melyet MÁTRAI László ismertetett. A határozatok értelmében (ahogy azt a szakkönyvtárak szekciójánál már említettük) a fontos referátumok egész gyűjteményének közzététele várható, ha ehhez sikerül az Unescótól pénzügyi támogatást kapni. Folytatják a kurrens bibliográfiai tájékoztatásra vonatkozó kérdőív akciót is.

Bár a Régi és ritka nyomtatványok bizottsága Frankfurtban nem tartott ülést, az ősnymtatványok világcatalógusának kérdése ismét szőnyegre került. Az elfogadott határozat szerint a legtöbb ősnymtatvánnyal rendelkező müncheni Bajor Állami Könyvtár új munkaállomást fog felállítani, amely a berlini Deutsche Staatsbibliothekkal, mint a tulajdonképpeni szerkesztő szervvel szoros együttműködésben most már gyorsított ütemben kívánja a nagy katalógus hátralevő részét a befejezéshez közelebb vinni.

GOMBOCZ ISTVÁN

Utcat neveztek el a fővárosban Dienes Lászlóról. A Magyar Kommunista Párt megalakulásának félszázados évfordulója alkalmából a VIII. kerületi Puskin utca Revizky utca és Múzeum utca közötti részét, mely a Pollack Mihály tér után kezdődik, Dienes László utcának nevezték el. Ez a *második* közterület, amelyet magyar könyvtárról neveztek el Budapesten. (Az első a Szabó Ervin tér, ugyancsak a VIII. kerületben.)

A Magyar Szocialista Munkáspárt és a Hazafias Népfront VIII. kerületi Bizottsága, valamint a VIII. kerületi Tanács Végrehajtó Bizottsága egyben 1968 november 23-án, délben 14. órakor ünnepélyesen felavatta a volt Puskin u. 29., ma már Dienes László utca 1. sz. háznak falába helyezett *Dienes László emléktáblát*, amely előtt TIHANYI László, a MSZMP. VIII. kerületi Bizottságának titkára beszélt. Az emléktáblát dr. SUHAJDA József a VIII. kerületi Tanács VB elnöke koszorúzta meg.

Az ünnepségen képviseltették magukat a minisztérium, a könyvtári testvérintézetek, hatóságok, valamint megjelentek az egykori munkatársak, közöttük KÓHALMI Béla professzor, a családtagok közül Dienes László özvegye, gyermekei, valamint DIENES Valéria, a magyar mozdulatművészet úttörője.

DIENIS László 1889-ben született Tokajban és 1953-ban hunyt el Budapesten. Közgazdász, író, könyvtáros, egyetemi tanár és könyvtár-igazgató volt, a magyar kommunista mozgalom kiváló harcosa, 1908-tól a Galilei kör tagja, 1910-től Szabó Ervin munkatársa és az egykori Fővárosi Könyvtár helyettes vezetője, 1918-tól igazgatója, majd emigrációjából hazatérve, 1948-tól haláláig újból az igazgatója. (A könyvtárat akkor már Szabó Ervin könyvtárnak hívták.) A Tanácsköztársaság alatt a főváros egyik népbiztosa volt, a KMP-nak megalakulásától tagja. A tanácsuralom megdöntése után Bécsben, majd Kolozsvárott élt, ahol 1926-ban megalapította a két világháború közötti haladószellemű folyóiratok legismertebbjét, a *Korunkat*. 1928-tól 1931-ig Németországban élt, mert Romániából is elüldözte a reakció, majd 1931-től hazajöveteléig a Szovjetunióban dolgozott, ahol a Marx—Engels—Lenin intézetnek volt munkatársa, majd a Moszkvai Világ gazdasági Intézetnek és a moszkvai Francia Pedagógiai Főiskolának tanára. Ő szervezte meg KUN Béla javaslatára a Lenin könyvtár magyar osztályának anyagát.

T. A.

A magyarországi korvinák kiállítása a Nemzeti Múzeumban. Nemzeti Múzeumunk szépen felújított dísztermét a magyarországi korvinákat bemutató kiállítással avatták fel újra. A kódexeket jól megvilágított tárlókban úgy helyezték el, hogy minden részletük közelről is megfigyelhető legyen, hogy tehát teljes szépségükben érvényesülhessenek e miniatúrákkal díszített, kivételes könyvművészeti alkotások. A bemutatott műtárgyakat öt gyűjtemény bocsátotta a kiállítást rendező Magyar Történelmi Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár rendelkezésére. Ez az első alkalom, hogy a jelenleg hazánkban őrzött korvinák minden kimagasló értékű darabja (az összesen 45-ből 37) együtt látható. A magyarországi korvinák persze csak rész a Bibliothekának a világ könyvtáraiban szétszóródva ránk maradt darabjaiból. Szerencsére ez utóbbiak legszebb lapjait éppen mostanában tette az érdeklődő nagyközönség számára is hozzáférhetővé a Magyar Helikon kiadásában megjelent *Bibliotheca Corviniana* című értékes kötet, amelyet 23 könyvtár közreműködésével, az UNESCO támogatásával hozott létre CSAPODI Csaba, CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára és SZÁNTÓ Tibor, s amely szerencsésen egészíti ki BERKOVITS Ilonának az ugyancsak a Magyar Helikon kiadásában 1962-ben megjelent *Magyarországi Corvinák* című kötetét. A kiállítás eredeti darabjait e kiadvány külön tárlókban elhelyezett legszebb lapjai teszi tkeljessé. Illymódon olyan ízelítőt kapunk, amely a tárggyal kapcsolatos minden lényeges problémára emlékeztet.

Számunkra ez alkotások művészi értékéhez igen jelentős történelmi értékek is járulnak: történelmi mozzanatok is indokoltá tették tehát a kiállítás megrendezését. A könyvtár megalapításának évét nem ismerjük; ilyen valószínűleg nem is volt. Konceptiójának kialakulását és határozott formába öntését nagyjából mégis az 1460-as és 70-es évek fordulójára tehetjük. Joggal emlékezhetünk meg tehát mostanában létrejöttének 500. évfordulójáról. Annál is inkább, mivel Nemzeti könyvtárunk nemsokára elfoglalni készül új otthonát a Budai Várpalotában, ott, ahol egykor a Mátyás könyvtárát befogadó helyiségek voltak.

Mátyás király könyvtáráról századokon át csupán legendák vagy a legendába mosódó ismeretek éltek; nagyrészt még a tudományos köztudatban is. Nagyságát az egyik végleten — igaz, hogy a nagyzólo humanista hagyományban — 50 ezer kötetre, a másik végleten — igaz, hogy a legszélsőségesebb kriticeizmus köreiben — 350—400-ra tették. Mai becslések alapján a számot kb. két, két és félezerben jelölhetjük meg. A tágabb közvélemény — ha egyáltalán voltak ilyen irányú értesülései — csak a parádés korvinák fényűző kiállítását tartotta számon. S még komoly történettudósok körében is sokáig uralkodott a felfogás, hogy a Bibliotheka jóformán előzmények nélkül jött létre — ahogy egyébként Mátyás egész magyarországi renaissance-a is és a király halálával nyom nélkül elsodródott. A könyvtár valóban oly mértékben összekapcsolódik Mátyás személyével, hogy jelentőségét csak az ő szerepével összefüggésben értékelhetjük helyesen. Kivételesen nagy király volt; nemcsak a feudális anarchia megfőkezője, mélyreható modern átalakulások létrehívója, hanem az egész magyar — és kelet-európai — műveltség megteremtésének is.

A Bibliotheka problémáival ez összefüggések tágabb rendszerét is feltárva foglalkozik a tudomány. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy a kutatások oroszánrésze magyar tudósok munkája. Az idevágó irodalom könyvészeti adatait 1942-ig közzétette ZOLNAY Klára és FITZ József bibliográfiája. A munka azóta nem szünetel. Itt elég lesz a legfontosabb magyar neveket említenünk: RÓMER Flóristól, ÁBEL Jenőtől, IPOLYI Arnoldtól, FRANKÓI Vilmoson, FÓGEL Józsefen, GÜLYÁS Pálon, HOFMANN Editen, BARTONIEK Emmán, FITZ Józsefen át BERKOVITS Ilonáig, KOROKNAI Éváig és a CSAPODI-házaspárig — e felsorolást természetesen nagyon is kibővíthetnénk.

E sokrétű kutatómunka eredményeként is vált egészen bizonyossá előttünk, hogy a Bibliotheca nem a semmiből lett improvizáció. A magyarság európai történelmé-

nek első félévezredéből is maradtak ránk értesülések és emlékek — s nem is kis számban! —, amelyek azt bizonyítják, hogy a régi Magyarország életének is szerves tartozéka volt a könyv, a könyvtár. A *Bibliotheca Corviniana* eleven hagyomány folytatásaként jött létre, mint e hagyomány legrangosabb, mert legeredetibb, a maga korában a legmodernebb, legteljesebb és legfényesebb hordozója: egy történelmi pillanatra betetőzője.

De magának a könyvtárnak is története van: együtt alakul a 47 éves korában elpusztult király életével; főként uralkodásának három évtizedével.

Ifjúsága könyvek társaságában telt el; nevelője, VITÉZ János első igazán jelentős humanistáink közül is kimagaslik; Mátyás igen korán megtanult olvasni s a könyvekkel bánni. A Corvina ráánkmaradt ismeretes anyagának vizsgálói nem egy olyan műről tudnak, amely a király uralkodásának első évtizedében került könyvtárába. A könyvtár céltudatos és jelentős fejlesztését mégis három későbbi eseménnyel hozzák összefüggésbe.

1467, a pozsonyi egyetem megnyitásának éve, annak az időnek kezdetét jelenti, amelynek folyamán mind nagyobb számban tűnnek fel Mátyás környezetében olasz vagy olaszos műveltségű humanisták; — 1465-ben telepszik le Budán JANUS PANNONIUS barátja, Mátyás humanista életrajzírója s a Corvina első könyvtárosa: Galeotti MARZIO. 1469: Mátyás cseh királlyá koronázásának éve; külpolitikája nyugatra fordulásának megszilárdulását s e fordulat műveltségpolitikai alátámasztását hozza magával. A Bibliotheca főtermének boltozatát díszítő csillagkép azt a konstellációt ábrázolta, amelyben Mátyás cseh király lett, s a díszes kötetek tulajdonosát jelző címereken csaknem mindég ott van a kettősfarkú cseh királyi oroslán. 1472: VITÉZ János és JANUS PANNONIUS kegyvesztésének éve. A Corvina állománya megnövekszik e két szenvedélyes könyvgyűjtő elkobzott könyveivel. Innen számíthatjuk a görög könyvek megszorodását is: JANUS PANNONIUS volt az első, aki Magyarországon becsülte, gyűjtötte, értette és fordította is a humanista világban egyre jelentősebb görög auktorokat.

A könyvtár második virágkora Mátyás uralkodásának utolsó évtizedére esik; legfőbb mozgóként természetesen ekkor is a politikával találkozunk. Már Aragoniai Beatrix-szal kötött házassága is a királynak azokat a világpolitikai terveit szolgálta, amelyeket nyilván igen nagy mértékben sugalmazott a magyar királyból német császárrá lett Zsigmond példája. Ezeket szolgálta Bécs elfoglalása is 1485-ben. A királyné az aragon könyvtár környezetében nevelődött; udvari reprezentációjához a könyvgyűjtemény is hozzátartozott; a budai udvar zenei életének — tehát hangjegyekkel való ellátásának — kifejlesztésében igen nagy szerepet játszott. Bár a maga könyvtárát nem egyesítette Mátyáséval, növelte a Várpalotában őrzött pazar kiállítású könyvek számát, hírét, jelentőségét.

Az ő befolyásánál azonban sokkal lényegesebb azé a firenzei humanista és könyvművész köré, amelynek világhírű, dallamos nevei közül elég itt csak a legfontosabbakat említenem: Attavante dei ATTAVANTIT, Francesco Antonio del CHERICOT, páratlan renaissance remekművek készítőit, Marsilio FICINOT, annak az új-platonista akadémiának megalapítóját, amelyből oly sok s oly lényeges hatás sugárzott a hazai renaissance-udvar felé, Francesco BANDINIT, FICINO barátját, a budai kör szellemi vezérét — s főként Taddeo UGOLETOT, az érett virágkorát élő Bibliotheca könyvtárosát, CORVIN Jánosnak, a király természetes fiának és utódjelöltjének nevelőjét.

Az új könyvtáros bejárta szinte az egész akkori világ humanista érdekű könyvtárait; mivel maga is jól tudott görögül, nagyra növelte a könyvtár idevágó anyagát is. Létrehozta elhelyezésének ragyogó környezetét és berendezését: gondoskodott a könyvek csoportosításáról, védelméről: a könyvtár használatának lehetőségéről. Fellendítette a görög szövegek latinra fordítását, a fontosnak tartott kéziratok díszes másoltatását; gondoskodott arról, hogy a szépen kiállított bekötött könyvek ne csak a legjobb firenzei mesterektől származzanak, hanem, hogy az itthon, a budai műhelyben készültek is

elérjék a legjobb színvonalat, s hogy a Corvina kincsei megkapják a királyi tulajdon jelzését, a címereket. Azzal is törődött, hogy a művelt világ tudomást szerezzen a gyűjteményről: egybekötött ő kezdeményezte Naldo NALDI könyvtárismerető dicsőítő költeményét.

A könyvtár történetének új, tragikus szakasza Mátyás halálával kezdődik. A pusztulás e korának végén Mátyás egykor dicsőséges Bibliothekája is úgy tűnik lenni, mint középkori székesegyházaink, palotáink — köztük Mátyásé is —: bokáig, derékig érő alapfalak, amelyeket a történelme fölül hajló nemzet ásatott és ásat ki százados rommezők, szél, víz- és emberkéz-hordta homok, iszap és töltés rétegei alól; egy-egy faragott kő, boltozat-, freskótöredék, amelyeket a közönyös föld jobban megőrzött, mint a háborúzó s a romokból új épületeket emelő emberek, egy-egy ritkaértékű műkincs, amelyet jó sorsa elmenekített erről a harcok-dúlta földről, a régészek topográfiáinak egy-egy bejegyzése, az egykori szépségről, gazdagságról, tartalmas fényről hírt adó legenda, feljegyzés, történettudományi adalék.

A *Bibliotheca Corviniana* most közzétett kötetének legmegrendítőbb olvasmánya a fennmaradt hiteles korvinák leírása. „Mátyás király címereit a legtöbb helyen átfestették a spanyol Habsburgok címerével. A bejegyzések szerint több mint 200 éven keresztül a németalföldi kormányzók erre a könyvre tették esküjüket.” — „A kódexet Szulejmán szultán vitette el Budáról hadizsákmányként 1526-ban; 1877-ben Abdul Hamil szultán ajándékozta vissza. Új kötése akkor készült.” — „Ferenc modenai herceg 1848-ban a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, de . . . Bécsben visszatartották. A Magyar Nemzeti Múzeum csak 1891-ben kapta meg, de a Trianoni béke rendelkezése alapján át kellett adni az olasz államnak. Onnan csak 1924-ben került vissza.” — „A második világháborúban a hasznavehetetlenségig megrongálódott.” — „A varsói chrysothomus Corvina . . . elégett a második világháború alatt.” S hadd említsem meg, hogy a könyvtár jelenleg hazánkban őrzött darabjai közül egyetlen egy sem vészelt át itthon a dúlás századait.

De a Bibliotheca mégsem tűnt el nyomtalanul. Nemcsak legendája élt tovább a nagy uralkodó legendájával együtt. A szorosabban vett magyar humanizmus fejlődésére is komoly hatással volt. Elég, ha itt, annyi más mozzanat közül, csak BONFINI nagy történeti művére utalok, amely ott készült a Bibliotheca körében, s századok magyar történetírásának mintája, tehát a magyar történelmi tudat döntő formálója lett.

A kört azonban kissé tágabbra kell vonnunk. Mátyás utolsó jelentős nemzeti királyunk volt, a közép-európai magyar nagyhatalom végső megújítója és kibontakoztatója. De ezt a nagyhatalmat nem érthetjük meg a maga igazi mivoltában valamilyen legújabbkori nacionalizmus szűk látóhatárai között. Mátyás birodalma s e birodalom szellemi központja nemcsak a magyaroké volt, hanem egész Közép-Kelet-Európáé, sőt, nyugodtan mondhatjuk: lényeges része volt az egész akkori világpolitikának és európai művelődésnek. Ezért maradhatott élő valóság a nagy király legendája a szomszéd népek legmélyebb rétegeiben is, s ezért válhatott a Bibliotheca Corvinianában felhalmozott szellemi kincs a szerencsésebb történelmi körülmények közt kibontakozó krakkói, prágai és bécsi humanista központok táplálójává. Ezért is őrizték meg a könyvtár jeles darabjait Európa könyvtárai.

A Bibliotheca egy nemzetek felett áramló műveltség, egy nemzeteket összekötő szellemi szolidaritás szülőtte és hordozója volt s annak élő emléke maradt. Ennek a ma is élő szolidaritásnak egyik szép bizonyítékát is értékelhetjük abban a közös vállalkozásban, amely a Bibliotheca ráánkmaradt hiteles darabjait foglalta össze két szép könyvben. Büszkén mondhatjuk, hogy ebben az összefoglalásban hazai tudósok és nyomdászok végezték el a munka legfontosabb és legnehezebb részét.

KERESZTURY DEZSŐ

Remete László tanulmánya: Szabó Ervin szocialista könyvgyűjteménye a Fővárosi Könyvtárban.* Hatvan-hetven évvel ezelőtt még csak három gyűjtője volt a munkásmozgalom nemzetközi irodalmának — ideértve azt a régi típusú szocialista irodalmat is, amelyet az utópia ingoványaiból Marxék emeltek ki tudományos talajra. Az elsőt KREJCSI Rezső a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara főtítkárának magángyűjteményét folyóiratomban ismertettem 1914-ben (*Krejcsi Rezső könyvtára*, Könyvtári Szemle, 1914. 2. évf. 3. sz. 88—92. l.) KREJCSI 1918-ban a Károlyi-kormány prágai közele lett: a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása után lemondott tisztségéről, de nem tért haza. Nagyrészt a könyvtárát fia előbb Prágába vitették, onnan került az öreg úr halála után a Szovjetunióba. A másik ismert szocialista magánkönyvtár gyűjtője a kiváló jogász PAP Dávid, a HATVANY családnak ügyvédje volt, aki gyakorló ügyvédi éveiben egy közgazdasági tanulmányával akadémiai díjat nyert. A könyvtár sorsáról nem tudunk.

A harmadik gyűjtemény, SZABÓ Ervin szocialista magánkönyvtára, némely árnyalatban különbözött KREJCSI Rezső szintén céltudatosan felépített könyvtárától. KREJCSI munkásmozgalmi emlékek, tehát ritkaságok megszerzésére is törekedett s egynehányat ezekből FRANKEL Leónak, a párizsi Kommün miniszterének, jó barátjának köszönhetett. SZABÓ Ervin könyvtárának jellegét meghatározta szoros kapcsolata a nemzetközi munkásmozgalommal, annak különböző irányzataival, folyóirataival és szerkesztőivel, akik többnyire vezérei is voltak a lap képviselte irányzatnak. Kapcsolatai még a századvég 90-es éveiben szövődtek, egyre gyakrabban megjelenő cikkei, főleg vitáikéi, könyvbírálatai révén még bécsi egyetemi évei alatt. Így lett könyvtára a századvég és a századelső csaknem két első évtizede szocialista törekvéseinek tükré.

SZABÓ Ervin testamentuma szerint, melynek végrehajtója legbensőbb barátja, MADZSAR József volt, könyvtára csaknem egészét a Fővárosi Nyilvános könyvtárra kijelölt kisebb részét a Népszava szerkesztőségi könyvtárára hagyta, 1—1 kötet kiválasztását biztosította testvérének és barátainak. Utóbbiak, egy a halála után készült ízléses *Szabó Ervin hagyatékából* felíratú ex-libris-szel kerültek a megajándékozottak kezébe, megtoldva MADZSAR József kézírásával így: *Ervin végső akaratából X. Y.-nak, Madzsar József*. A könyvtárnak nem volt katalógusa: a gyűjtője életében készült ex-libris nem került be valamennyi könyvbe.

A Fővárosi Könyvtár beolvasztotta első igazgatója könyvtárát a nagyraktári anyagba. Ez a munka 1919-ben indult és kb. 1921-ben fejeződött be. REMETE László a különböző feljegyzések és jelentések adatait egybevetve a gyűjteményt kb. 5000 kötetre becsüli. Hogy a Könyvtár nem kezelte külön gyűjteményként, annak indokolása, — még ha ezt nem is találjuk a feljegyzések között, — az volt, hogy a szocialista magánkönyvtár hozzáférhetőségét ne korlátozza a különgyűjteményekre vonatkozó bármiféle megkötés. Utólag az is igazolja megőrzésének ezt a módját, hogy így könnyebben volt megvédhető az ellenforradalom kopói elől.

REMETE Lászlónak ilyenformán különböző jegyek, bejegyzések, dedikációk és más indiciumok alapján kitartó nyomozó munkát kellett elvégeznie a Fővárosi Könyvtár naplóiban és terjedelmes raktáraiban, hogy összegyűjtse a szabóervini gyűjtőtevékenység adatait. Érdemes volt, mert más forrásokban fel nem lelhető fontos életrajzi adatokat sikerült összegyűjtenie. És ez a tény ad rendkívüli becsét vizsgálódásainak. SZABÓ Ervin majdan megírandó nagy életrajzát nélkülük nem lehet megírni, hiszen a Párttörténeti Intézetben őrzött levelezése 1912 után SZABÓ Ervinnek írt leveleket nem tartalmaz.

* Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Tanulmányok. Új sorozat 32. (L. V.) 1968. [37+4 l.]

Akit korrajz, vagy életrajz szempontjából érdekel a századvég és századelő marxista és antimarxista irodalma, annak kezére jár REMETE I.ászló azzal, hogy a könyvanyagot csoportokra beosztva vizsgálja (Diákkori szerzemények, marxista klasszikusok, folyóiratok, antiquitások, anarchista, szindikalista, trade-unionista anyag, utópiák, szocialista szépirodalmi és művészeti könyvek, dedikált és bejegyzéses könyvek). Fáradtságos, de nagyon hasznos munka volt, pedig, — írja — „magángyűjteményeinek csak mintegy negyedrészt sikerült eddig felkutatnia a nevét viselő Fővárosi Könyvtárban”.

REMETÉT természetesen a szocialista anyag érdekelte, de sok névre utalása figyelmeztet a nem-szocialista anyagra, hogy vele a gyűjtemény sokrétűségét érzékeltesse.

Figyelemre méltóak végül a vizsgálódásaiból levont tanulságai. Ezek egyike az, hogy „Szabó Ervin, aki a jelek szerint nem ismerte Leninnek a marxizmust az új kor követelményei szerint rendszerező írásait — más utat járva — felismerte, hogy a marxizmus három fő forrásból táplálkozott és ennek megfelelően igyekezett beszerezni a klasszikus angol közgazdaságtan, a francia utópikus szocializmus teoretikusainak és a német klasszikus filozófia művelőinek alkotásait.”

Nagyon gondozott volt az egykorú munkásmozgalmi irodalom SZABÓ ERVIN gyűjteményében. Ennek bizonyosága, hogy a *szocialista-ellenzéki* irodalomnak is igyekezett birtokába jutni és hogy erején felül sokat áldozott — a lakására érkező *külföldi folyóiratokra*. Vitapartnereivel szemben megmutatkozó készenlétének, fölényének, ha kora munkásmozgalmának kérdéseiről volt szó, ez volt a magyarázata. Hagyatékából pótolhatatlan folyóirat-sorozatok kerültek a Fővárosi Könyvtár központjának szociológiai gyűjteményébe.

A tanulmány 4 lapos mellékletén tablók mutatják be ritka és aprónyomtatványok és brosurák hasonmását.

KÓHALMI BÉLA

Megjelenés előtt áll „A régi magyarországi nyomtatványok” (Res Literaria Hungariae Antiqua) első kötete (1479—1600). A Magyar Könyvszemle már több ízben tudósított *A régi magyarországi nyomtatványok* (RMNy) c. kiadvány munkálatairól, amelyet a MTA Könyvtörténeti Munkabizottsága gondoz (1961, 516—519 l.; 1962, 232—233 l.; 1964, 183 l. — vö. Irod. Tört. Közl. 1965, 277 l.) Ezek a híradások beszámoltak arról, hogy milyen nehéz volt e kiadvány tartalmát és formáját (pl. betűrendes vagy időrendi felépítés) kialakítani. Az elvi és gyakorlati megfontolások, az eltérő és nem ritkán egymásnak ellentmondó igények többször módosították a feldolgozás szempontjait (pl. a régi nyomtatványokra vonatkozó szakirodalom feltárása és annak igényessége). A fentiek miatt az első kéziratot az újabb irányelvek, majd a lektorok (KLANICZAY Tibor és VARJAS Béla) észrevételei (pl. a pontos kolláció feltüntetése) alapján többször át kellett dolgozni. Így nyerte el az első kötet kézírata, amely az 1473—1600 közötti korszakot öleli fel, végleges formáját az 1967. év folyamán.

Jelentős feladat volt a számtalan adatot, rövidítést és jelet tartalmazó mű áttekinthető nyomdatechnikai kialakítása is, ami többszöri próbaszedéssel történt. Az ismertettét valamennyi régi nyomtatvány címlapjáról kicsinyített reprodukció készül. Ez a retrospektív bibliográfiák módszertana szempontjából érdeklődésre számot tartható kísérlet biztos alapot nyújt az azonosításhoz, ugyanakkor lehetővé teszi a címleírás egyszerűsítését (pl. felesleges a betűtípusokat, a rövidítéseket és a sorvégzódásokat feltüntetni). Az RMNy első kötetének nyomdai munkálatai 1968-ban megkezdődtek, így megjelenése 1969 derekára várható.

Az Universal-Bibliothek 100. évfordulója. A világ legterjedelmesebb és legrégebben fennálló sorozatkiadása, a lipcei, illetve stuttgarti Philipp Reclam jun. kiadó nálunk is jól ismert *Universal Bibliothek*-je, 1967. november 10-én volt százéves. Az alapítónak, Anton Philipp Reclamnak, akkor már 1828 óta megvolt a kiadóvállalata. (A kiadó százéves fennállásakor többek között Thomas Mann mondott ünnepi beszédet.) A sorozat kezdeti sikerének és későbbi tartósságának titka minden bizonnyal abban van, hogy mindenképpen pozitív értelemben klasszikusan liberális vállalkozás volt. Azon a napon, amikor Németországban a szerzői jognak a szerző halála utáni 30 évre való korlátozása életbe lépett, jelentek meg az első kötetek (GOETHE *Faust*-jának mindkét része) és 1868 végéig számuk 120-ra növekedett. Később szerzői joggal védett műveket is kiadtak, de az eredeti elképzelés lényege maradt: a legkorszerűbb nyomdai eljárással olyan műveket kiadni, amelyeknek a nyomdai matricák megváltoztatása nélküli későbbi kiadhatósága valószínű, csak teljes és filológiaiailag ellenőrzött szövegek formájában, lehető nagy példányszámban, kötetenként is megvásárolhatóan, azaz az egész sorozatra szóló kötelezettség nélkül. (A maga korában ez is úttörő újítás volt.) Mindennek következtében a legtöbbször értékes műveket tartalmazó kb. 5 íves kötetkék kettő és féltől ötszörös mértékig olcsóbbak voltak, mint a velük összehasonlítható kiadványok. Az 1867-ben megállapított ár 1917-ig érvényben volt; és az UB kötetei voltak az első könyvek Németországban, amelyeket automatikából is lehetett vásárolni, még az első világháború előtt. A sorozat általános kulturális jelentősége az olvasnitudás és olvasás rohamos terjedésének és terjesztésének korszakában ebből természetesen adódik. De jellemző, hogy pl. a *Holt lelkek* 1881-től 1920-ig csak az UB kiadásában volt olvasható németül, és hogy SCHOPENHAUER 1819-ben megjelent főműve a szerzői jog érvényességének megszűnte után (1890) néhány év alatt az UB kiadásában több példányban kelt el, mint az addig lefolyt több mint 70 éven át összesen, ami egymagában jól mutatja a sorozat kultúr-szociológiai jelentőségét.

A változó idők és korszakok rányomták bélyegüket a sorozatra, s az UB ebben a tekintetben is a német fejlődés tükrre volt: Thomas MANN 1928-i jubileumi beszéde után a 7000. jubileumi számként a „vér szavát hangoztató” fasiszta Erwin Guido KOLBEN-BEYER egyik regénye jelent meg. 1942-ben és 43-ban könyvkészletei és a gépek egy része elpusztult. 1946-ban majdnem a semmiből kellett a nyomdát és a kiadót felépíteni. 1947 óta két Universal-Bibliothek van: a stuttgarti és a lipcei. Az előbbi a jubileumi évben 1120 új kötetet számlált, az utóbbi, a második világháború végéig megjelent 7600 kötetet is számítva, túljutott a 9000-en.

A közös hagyomány egy részét a kettévált sorozat mindkét része továbbviszi. A közösség egyik apró szimbólumának vehetjük, hogy itt is, ott is jelent meg a háború után modern magyar novella-antológia. Hogy ezen kívül Stuttgartban a magyar kultúrát csak MÁRAI Sándor egy kötete képviseli, Lipcsében viszont többek között egy PETŐFI-válogatás és SZABOLCSI Bence Bartók-monográfiája, ez már az eltérőt, a más és más irányba figyelő szellemi tájékozódást mutatja.

SALYÁMOSY MIKLÓS

Kiállítás a Könyvklubban. A Liszt Ferenc-téri Könyvklubban rendezett könyvkiállítás a magyar könyvkiadás és könyvművészet elmúlt évi legszebb darabjait mutatja be. A polcokon az 1967. esztendő legszebb könyvei versenyében győztes kiadványok sorakoznak. A versengésre beküldött 300 könyv közül 23 mű díjat, 33 dicséretet nyert, 3 további kiadványt külön díjjal tüntettek ki. A Magyar Fotóművészek Szövetsége díját pedig GINK Károly Giuseppe Tomasi di LAMPEDUSA *Lighea* c. művéhez BORSOS Miklós szobraitól készült foto-illusztrációi nyerték.

Miként a díjazás is öt fő kategóriára osztotta a könyvtermés egészét, a kiállítás rendezői is az anyagot e szempontok szerint válogatták. A szépirodalmi művek kategóriájában ott láthatjuk BORI Imre — KÖRNER Éva *Kassák*-könyvét (Képszerk. tipográfia és kötésterv: SEBESTYÉN Lajos — Magvető kiadó); HEGEDÜS Géza *Thézeusz* c. művét (illusztráció: HINCZ Gyula — Magvető kiadó); a *Gyémánttengely* c. válogatást (illusztráció: RÓZSAHEGYI György — SZÜR-SZABÓ József, tipográfia és burkoló: KASS János — Szépirodalmi kiadó); a többszínű gyermek és ifjúsági művek kategóriájában a WÜRTZ Ádám által illusztrált új *János vitéz* (Móra Ferenc kiadó) és GAZDAG Erzszi *Hivogató* c. könyvecskéjét REICH Károly rajzaival. (Minerva kiad.) A szakmai és tudományos, valamint az ismeretterjesztő, tömeg és tankönyvek kategóriájából külön megemlíthetjük LENIN válogatott műveinek 3 kötetét a Kossuth kiadó, KUBINSZKY Mihály *Adolf Loos* az Akadémiai kiadó és HAJNÓCZI Gyula *Az építészet története. Ókor* a Tankönyvkiadó vállalat gondozásában megjelent köteteit. A különleges művészeti és export könyvek közül BODROGI Tibor *Afrika művészete* (Illusztráció: KASS János és KOFFÁN Károly, tipográfia és kötésterv: KASS János — Corvina kiad.); POGÁNY Frigyes *Róma* (Tipográfia: POGÁNY Frigyes — Corvina kiad.) és SZÁNTÓ Tibor — KASS János munkáját dicsérető BAUDELAIRE-kötet *A romlás virágai* (Európa kiad. Magyar Helikon osztály) kaptak díjat. Az év kétségtelenül legpompásabb kiadványa, a *Bibliotheca Corviniana* SZÁNTÓ Tibor tipográfiai-, burkoló-, és kötéstervei szerint az Európa kiadó Magyar Helikon osztályának gondozásában látott napvilágot. Mellette KASS János tizenöt rézkarcát az *Ember tragédiájához* és ugyancsak az Európa kiadó új FERENCZY Béni-albumát tüntették ki az Elnökség különdíjával. A díjazott művek mellett a kiállításon ott látható a 33 dicséretben részesült kiadvány is.

A Liszt Ferenc-téri kiállítás a Szép magyar könyv 1967-es eredményeinek bemutatása mellett, egy másik ünnepélyes eseményhez is kapcsolódott. A kicsiny kiállítási terem másik oldalát az Ünnepi könyvhétre megjelent kiadványok foglalják el — minden különösebb rendszerezés nélkül. Szépek és szebbek — jövődó díjnyertesek egymás mellett.

Néhány eredeti grafika, színes rajz egészíti ki a kiállítás kollekciónját a díjnyertes kiadványok legszebb illusztrációiból. Közülük — mint annyiszor — REICH Károly és HINCZ Gyula munkái emelkednek ki.

A bemutatott illusztrációs anyag láttán önként merül fel a kérdés: Ezek a grafikák egyéni és gyűjteményes kiállításokon legtöbbször szerepelnek ugyan, de a magyar könyvművészet összegező értékelésekor nem kellene-e valamennyit, megközelítően a teljesség igényével a közönség elé tárni, mint a Szép magyar könyv mozgalom és a magyar képzőművészet legszebb és leghatékonyabb találkozásainak gyűjteményét?

V. K.

Francia könyvkiállítás. Az Iparművészeti Főiskola védőszárnyai alatt működő *Könyvművészeti és Grafikai Múzeum* második kiállításán a legszebb francia könyvekből mutatott be szemelvényeket. A kis gyűjteményt a franciaországi szép könyvek versenyének díjazott és legkitűnőbb darabjai alkotják. Híven tükrözik azokat a változásokat — és kísérleteket —, amelyek a tipográfia esztétikai elvei mellett, a hagyományos szedés-tükör fellazításával, az illusztrációk funkcionális szerepének kihangsúlyozásával, újabb utakat kívánnak kijelölni.

A bemutatott ott sorakoznak egymás mellett tankönyvek (Geographie. Classe de 2.; Hatier ed.), vidám, színpompás gyerekönyvek (Colin-Bourrelrier kiadásában C. VILDRAC: *Les lunettes du lion.*), lexikonok; (LAROUSSE: *La vie quotidienne.* Encyclopédie pratique.) olcsó művészeti könyvek, s szinte zsebkönyvként: *Les arts de l'Afrique Noire.* Hachette ed., — J. K. HUYSMANN: *Trois primitifs*, Flammarion ed.), bibliophil kiadvá-

nyok; (MATISSE-MALLARMÉ: *Poésies. Les peintres du livre.* Typ. Firmon — Didot.) A Gallimard kiadó egyszerű kötetei mellett reprezentatív képzőművészeti albumok, mint például a Hachette kiadásában napvilágot látott TARAILON, Jean: *Les trésors des églises de France*, P. MORAND: *Anthologie de la littérature equestre*, Perrin kiadásában (Firmin—Didot typ.). De láthatjuk a piros kötésében feltűnő egyszerűségével tűntető BALZAC összkiadás 6 kötetét (*La comédie humaine*, Seuil kiadásában).

A legújabb francia könyvekből összegyűjtött válogatás nemcsak a szűk könyvművész-szakma érdeklődésére méltó, hanem a szélesebb nyilvánosságot is megérdemelné. A jelenlegi kis terem — amelyet az Iparművészeti Főiskola megértéssel és segítséget nyújtón bocsátott a Múzeum rendelkezésére — az állandó nyitvatartás lehetőségét sem biztosítja. A múzeum és a szélesebb közönség kapcsolata e gondok miatt egyelőre aligha oldható meg, de ebben a formájában is hasznos és gondolatébresztő tájékoztatást nyújt a könyv művészeinek és barátainak egyaránt.

V. K.

A Magyar Tanácsköztársaság sajtójának repertórium.* Az MSZMP Párttörténeti Intézete időről-időre kitűnő kézikönyvekkel gazdagítja a könyvészetet, különös tekintettel az e téren mutatkozó fehér foltokra. Ilyen többek között a *Magyar munkásmozgalmi bibliográfia*; A Magyar forradalmi munkásmozgalmat kiemelkedő harcossai című kiadvány; a PRÁGER Miklós által összeállított 1919-es sajtóbibliográfia; legutóbb pedig egy régen várt, hiányolt alapkönyv: az első magyar proletárdiktatúra periodikáinak analitikus, válogatott bibliográfiája. Hosszú esztendőket lelkiismeretes, alapos, hozzáértő és áldozatkész kutató munkája nyugszik ebben a mintegy 500 oldalas — kézirat gyanánt megjelent — sokszorosított kiadványban. Dr. KÁLMÁN Lászlóné, az intézet munkatársa állította össze a Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulójára.

A bevezetés szerény, akárcsak a munka összeállítója, aki néhány soros bevezetőjében azt írja, hogy a korabeli napilapok és folyóiratok alapján megkísérelti feltárni a Magyar Tanácsköztársaság 133 napjának eseményeit. A repertórium összeállítója 620 korabeli periodikát nézett át és lelkiismeretesen átgondolt válogatás után 7088 címet dolgozott fel. „Az anyag feltárásával az volt a célunk — zárul a bevezető —, hogy történelmünk e rövid, de eseményekben gazdag korszaka iránt érdeklődő történészek, pedagógusok és pártmunkások, munkájukhoz könnyebb eligazodást találjanak.”

A kiadvány elején található, világos, áttekinthető tartalomjegyzék felsorolja az alaptémákat, s azok részletes bontását, majd a repertóriumban a megadott témákra vonatkozó cikkek következnek, sorszámmal ellátva. A tematika a három hónap legfontosabb elvi kérdéseit illetve történeti eseményeit öleli fel. Első helyen *Lenin művei a Magyar Tanácsköztársaság sajtójában szerepe*, majd *A Kommunista Internacionálé és A nemzetközi és a magyar munkásmozgalmat hagyományai* témakör következik. Így a nemzetközi összefüggésekbe ágyazva bontakozik ki széleskörűen a hazai problémakör: *A párt helyzete és feladatai*. A további fejezetek feltárják mindazokat az írásokat, melyek az új rend születését, fejlődését, problémáit tárgyalják. A kulturális kérdésekre vonatkozó gyűjtés majd 100 oldal. Fontos helyet foglal el a tudományos munka szervezése, az irodalom, könyvkiadás, könyvtárak, a sajtó és a művészetek irodalma.

A címek általában alfabetikusan következnek egymás után, de ahol a téma úgy követeli, az időrendi sorrend szerepel. A repertórium külön erényének tekinthető, hogy részletesen foglalkozik a szépirodalommal s anyagában versek, sőt versfordítások is szere-

* Összeáll. dr. KÁLMÁN Lászlóné Budapest 1968, Kossuth ny. (Soksz.)

pelnek. ADY Endre, JUHÁSZ Gyula, KOMJÁT Aladár, LÁNYI Sarolta, OLÁH Gábor, PETERDI Andor, SÁRKÖZI György, SOMLYÓ Zoltán, SZUCSICH Mária versei szerepelnek a magyar költőktől, s a külföldiek közül például Johannes R. BECHERTől vagy RIMBAUDTól is találunk verset.

A repertórium összeállítója nemcsak a fővárosi, hanem a vidéki lapokat is feldolgozta, s munkája lelkiismeretességét talán legjobban jellemzi egy apró adalék: BARTA Lajos *Emberiség* című lapjának adatai szintén szerepelnek az anyagban, holott maga a lap sajnos már meg nem jelenhetett, de egy példányát a Párttörténeti Intézet megőrizte.

Bár rövid, de igen érdekes és jelentős *A Tanácsköztársaság neves személyiségeiről* című rész — a cikkek helyenként annotáltak — melyben KÁROLYI Mihályról, KUN Béláról, LANDLER Jenőről, SZAMUELY Tiborról és másokról találunk adatokat. Felsorolja többek között a Pesti Hírlap *Forradalmi fejek* című cikksorozatának egyes darabjait is, amelyek a kommunista vezetők életrajzát és tevékenységét ismertetik.

Kitűnő kiegészítője a repertóriumnak a könyv végén szereplő precíz névmutató, földrajzi mutató, valamint az említett üzemek, gyárak mutatója.

A repertórium szerkezete jól tagolt, könnyen áttekinthető, s úgy vélem — azon túl, hogy adósságot törleszt — sok-sok kutató és „nem-kutató” szívesen forgatná, ha nagyobb példányszámban jelent volna meg.

Meg kell említenünk, hogy a kiadvány — méltóan tartalmához, a benne foglalt nagybecsű szellemi értékekhez — izléses köntösben, igényes, a Kossuth nyomdát dicsérő kivitelben jelent meg.

Mgy

Könyvkiállítás Kecskeméten. Kecskemétnek két nagymúltú könyvtára van, a Megyei Katona József Könyvtár és a Református Egyház Könyvtára. A Megyei Levéltár anyaga is régi időkre tekint vissza. Mind a három intézmény mostoha körülmények között van abból a szempontból, hogy nincs kiállítási helyisége, a feldolgozó és kölcsönző munkán kívül saját helyiségeiben nem tud mást nyújtani a város lakosságának.

FENYVESINÉ GÓHÉR Anna megyei könyvtárigazgató ezért gondolt arra, hogy a három intézmény kincseit időnként közszemlére kell tenni, azokat a könyveket is be kell mutatni az érdeklődőknek, amelyeket különben zsúfolt pánccélszekrényekben, vagy eldugott raktárpolecokon őrznek.

Az idei könyvhét megnyitójaként másodsor került sor a kecskeméti könyvkiállítás megrendezésére. Az első 1966. okt. havában volt a helyi Bányai Gimnázium nagytermében. Az idei kiállítás már nagyobb szabású, reprezentatívabb anyaggal indult. A Megyei Katona József Múzeum három nagy termet és segítséget bocsátott az intézmények rendelkezésére.

Az első teremben a régiségeket, ritkaságokat mutattuk be. A Megyei Könyvtár anyagát Kecskemét városa a 17. sz.-ban kezdte gyűjteni, a Református Könyvtár első lajstroma 1701-ből maradt fenn, tehát bőven rendelkezünk régi, ritka könyvekkel. Az öt tárló így is kevésnek bizonyult. A kiállítás első könyve SYLVESTER János 1541-ben Sárvár-Újsziget-en kiadott *Új Testamentum* fordítása (Ref. Egyház tulajdona.). Euripidesz 1503-ban kiadott tragédiái a velencei Aldus nyomdából, KESERÜ-DAYKA és GELEJI-KATONA *Óreg Gradualja*, CALEPINUS 1605-ös 11 nyelvű szótára folytatja a sort, köztük az Egyház-község 1564-es alapítólevelével. A Megyei Könyvtár anyagában a régiségek között természetesen a jogi könyvek dominálnak, bennük a bejegyzés, hogy 1731-ben, 1746-ban vásárolta a város. Igen értékes egy kézirat: a teljes *Corpus Juris Hungarici*. 1750-ben másolta le MARTINKOVICS városi írnok. Mindkét könyvtár kiállított Elzevir nyomtatványokat.

Régi híres kecskeméti emberek kézírataiból láthatók voltak: HORNYIK János főjegyző, a város történetírója és MÁTYÁSI József költőé. Ez utóbbi nevezetessége, hogy a költő sajátkezűleg javította ki verseskötetét, beírta a cenzúra által kihagyott részeket.

Az első teremben helyeztük el a levéltár két tárlóját is. Itt eredeti török, RÁKÓCZI és KOSSUTH oklevelek, számadási iratok láthatók. Az első terem falát Kecskemét régi látképe és az első kecskeméti nyomdász, SZILÁDY Károly képe díszíti. A második teremben a Megyei Könyvtár anyagából Kecskemét és Bács megye közelebbi múltjával ismerkedhetünk meg a könyveken keresztül. Külön tárlóban láthatók a Kecskemétre vonatkozó reformkori, tanácsköztársasági és felszabadulási kiadványok, ezeket színessé tevő képekkel, dokumentumokkal. Különösen érdekesek a direktórium kecskeméti rendeletei BUDAY Dezső és SINKÓ Ervin aláírásával.

Két tárlót tölt meg a homok mezőgazdaságával foglalkozó kiadványok sora és itt állít emléket a Megyei Könyvtár a nem rég elhunyt nagy homoki mezőgazdásznak. Kocsis Pálnak is. E terem utolsó két nagy tárlója Kecskemét két nagy szülöttét KATONA Józsefet és KODÁLY Zoltánt mutatja be a nagyközönségnek életük dokumentumain és műveik különböző kiadásain keresztül.

Két tárlóban a kecskeméti írók műveit mutatjuk be, majd művészeti könyvek és könyvművészeti kiadványok következnek, felhíva ezzel a közönség figyelmét arra, hogy a Megyei Könyvtárnak igen jelentős művészeti album gyűjteménye van.

ADORJÁN IMRÉNÉ

Makky György ex libris kiállítása 1968. jún. 20—júl. 20-ig került megrendezésre az Országos Széchényi Könyvtár első emeletén elhelyezett 9 tárlóban.

A genovai születésű MAKKY György a prágai Képzőművészeti főiskolán folytatta tanulmányait. Magyarországon 1956 óta él, először a kerámia művészet és textillfestés kötötte le érdeklődését. Grafikával 1966—1967-ben kezdett rendszeresen foglalkozni. Jelenleg a Múzeumok Központi Igazgatósága Kiállításrendező Csoportjának munkatársa.

A kiállításra került ex librisek és illusztrációk valamennyien linómetszetek. Az ex libris az a grafikai műfaj, mely a legkülönbözőbb sokszorosító eljárással készülhet. Ez a technika inkább nagyvonalú formálásra, széles foltszerű hatások érzékeltetésére alkalmas.

A modern linóleummetszetnek is, mint annyi másnak Picasso a megújítója és népszerűsítője. A linóleum olyan grafikai alapanyag, amely kevés eszközzel, könnyen megmunkálható.

A kiállított grafikai lapok nagyobbik része neves költők, művészek, zenészek, politikusok könyvjegyei. PI. ADY Endre, ÁPRILY Lajos, BARTÓK Béla, GORKA Livia, KODÁLY Zoltán, RÁCZ Aladár, CHAPLIN, DÜRRENMATT, EHRENBURG, HEMINGWAY, nagy politikusok mint John F. KENNEDY, mint Martin LUTHER KING és PICASSO, SARTRE [Jean Paul] stb. Az illusztrációk is neves magyar és külföldi írók műveihez készültek.

A kiállításához izléses katalógus járult, mely az Országos Széchényi Könyvtár kiadványaként házi sokszorosításban készült. A kiállítást rendezte és a képekkel illusztrált katalógust összeállította BÉLLEY Pál. A katalógus melléklete egy PICASSO ex libris.

MUNKÁCSI PIROSKA

SZEMLE

Ötven év. A Nagy Október és a magyarországi forradalmak. Tanulmányok. Bp., Akadémiai Kiadó—Kossuth Könyvkiadó, 1967. 496. l.

A tíz elmélyült történeti tanulmányt egybefoglaló, izléses kiállítású kötet a Nagy Október ötvenedik évfordulójára jelent meg némi késéssel (1968 legelején került csak forgalomba), de egyáltalában nem elkéssetten. Aktualitása azóta csak megnövekedett, hiszen éppen most magunk is félszázados évfordulók ünneplésére készülünk és e gyűjtemény nagyobb része, amint alcíme is jelzi, főként az 1918—1919-es magyar forradalmak vonatkozásában foglalkozik az 1917-es orosz fordulattal, annak hatásával.

A válogatást NEMES Dezső 100 oldalas munkája vezeti be, amely előbb egy orosz nyelvű moszkvai kiadványban látott napvilágot. NEMES Dezső átfogó dolgozata 1917-től úgyszólván napjainkig tekinti át a szovjet—magyar kapcsolatokat, eközben seregnyi új szempontot vet fel, olyan fontos mozzanatokot állít előtérbe, amelyekkel eddigi szakirodalmunk nem foglalkozott. Az 1917—1919-es periódus mellett és után behatóan elemzi a szovjet—magyar kapcsolatokat a fasiszmus időszakában és ugyancsak tüzetesen vizsgálja a felszabadulás utáni évtizedek fejlődését.

NEMES Dezső írását kilenc részlettanulmány követi, valamennyi az 1917—1919-es időszak tematikájával foglalkozik. MUCSI Ferenc *A februári forradalom, a stockholmi konferencia és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt* címmel elsősorban a szociáldemokrata sajtó (*Népszava, Szocializmus*) egykorú megnyilatkozásai alapján veszi kritikai vizsgálat alá a cárizmus megdöntését követő hónapok nemzetközi munkásmozgalmát. Rámutat arra, hogy az MSzDP az 1917-ben tervezett stockholmi szocialista békekonferencia előkészítése idején némely kérdésben pozitívabb nézeteket vallott, mint a német, vagy az osztrák szociáldemokraták. A maga idejében (1917 tavaszán-nyarán) nagy reménye-

ket keltő stockholmi békekísérlet azonban eleve reménytelen vállalkozás volt, mert még a legbaloldalibbnak látszó magyar szociáldemokrata program sem volt mentes nacionalista jegyeiktől. A harmadik tanulmány szerzője L. NAGY Zsuzsa *Az orosz kérdés a párizsi békekonferencián* címen nagy-számú külföldi diplomáciai forrásgyűjteményt felhasználva válaszol az antant hatalmak ellenséges magatartását az 1919 tavaszán minden oldalról támadott fiatal szovjethatalommal szemben.

Egymáshoz közelálló kérdéscsoportokat tárgyal JÓZSA Antal és MILEI György műve, az előbbi *Osztrák—magyar hadifoglyok Oroszországban...*, az utóbbi *A magyar hadifoglyok forradalmi szervezkedése...* címen. Mindkettőn igen sok számmunkra eddig teljességgel ismeretlen adatot, összefüggést tárnak fel. Bőségesen merítettek Magyarországon hozzáférhetően, vagy csak igen hiányosan, esetleg fotókópiák útján elérhető sajtóanyagokból. Sűrűn hivatkoznak például a moszkvai Правда, Известия, a Социалдемократ, a Новая жизнь, a német Weltrevolution, Die Fackel, a moszkvai Vörös Ujság, a Nemzetközi Szocialista, hadifogly lapok stb. magyar vonatkozású híreire, közleményeire.

Hézagpótló szerepe van szakirodalmunkban HAJDU Tibor *A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és az 1919 januári kormányválság* című tanulmányának is. Eddig inkább csak szubjektív beállítottságú emlékiratokból (GARAMI Ernő, WELTNER Jakab, JUHÁSZ NAGY Sándor stb.) kaptunk gyakran hézagos értesüléseket a Magyarországon 1919 január első felében kiéleződött belpolitikai helyzetről, amelyben már a proletárforradalom, az ellenforradalom dilemája között kellett dönteni, és a döntést felemás megoldással sikerült két hónapra elodáznia. HAJDU Tibor komplex eszközökkel dolgozva szembeesztette a korabeli állásfoglalásokat, amelyeket jegyzőkönyvekben és a napi sajtóban rögzítettek, a későbbi keletű beállításokkal,

kommentárokkal, új, eredeti képet nyújtva a kritikus hetek politikai erőpróbájáról. Fontos részletkérdést vett beható vizsgálat alá GÁBOR Sándorné *A szovjet és magyar pártprogram és alkotmány 1919-ben* címen. A különböző alapvető okmányok egyezéseit és eltéréseit mutatja ki és értékeli gondosan, alaposan.

Internacionalisták Tanácsmagyarországon cím alatt KÖVÁGÓ László a Magyarországon területén, elsősorban Budapesten 1918 legvégén és 1919 első felében létrejött külföldi és nemzetiségi internacionalista csoportok szerepével, tevékenységeivel foglalkozik. A szocialista testvérországok vonatkozó kiadványai és levéltári anyagai mellett a Budapesten 1919 első felében megjelent idegennyelvű (külföldi és nemzetiségi munkásokhoz szóló) kommunista lapokból is merít adatokat.

Üttörő jelentőségű munka JEMNITZ Jánosnak *A Magyar Tanácsköztársaság nemzetközi szocialista visszhangjához* című két és fél éves tanulmánya is, noha csak az első jelentős lépés a téma kimerítőbb feldolgozása felé. Bőségesen idéz tekintélyes amerikai, angol, francia, svájci munkáslapokból, illetve szocialista vezetőkől. E dokumentumok új oldalról tárják fel az első magyar szocialista forradalom győzelme, megszilárdulása, az ellene szervezett nemzetközi intervenció és a munkáshatalom fegyveres megdöntése egykorú fogadtatását, és hatását a nyugati államok szocialista közvéleményére. A gyűjteményt JÓZSEF Farkas *Október hatása a Magyar irodalomra* című írása zárja, amely 1917-től 1919 elejéig terjedően nyújt körképet az orosz proletárforradalom és a már nálunk is érlelődött szocialista átalakulás eszméinek irodalmi és publicisztikai visszhangjáról.

A kötet valamennyi darabja győzően igazolja, hogy az utóbbi évtizedben nagy lépéssel jutott előre a kutatómunka újabkori társadalmi, történelmi fejlődésünk igen fontos kérdéseinek valóságú és differenciált feltárása, megvilágítása irányában.

REMETE LÁSZLÓ

Beels. C. H.,—Peskens, J. Th. A.: Heraldiek in het exlibris. Amsterdam 1967, Exlibriskring der Wereldbibliotheek-Vereniging. 8°, 77 (3) l.

A címer, amely egyének, családok, testületek stb. meghatározott szabályok szerint alkotott megkülönböztető jelvénye, különösen a XII. század óta, a lovagi intézmény kifejlődése következtében játszott nagy szerepet. Bár virágzása a XIV—XV. századra esik, jelentőségét teljeseen még

napjainkban sem veszítette el. Mivel rendszeresen használták építményeken éppen úgy, mint értékesebb ingóságokon (fegyver, zászló, kupa, gyűrű stb.) a tulajdon megjelölésére, szinte természetes, hogy mint exlibris is felhasználásra került: kezdetben a könyvek kötéstábláin (super-exlibris), később pedig, a mai értelemben vett exlibris megszületésével (XV. század) a sokszorosított grafikai lapokon.

A címer, nyugaton éppen úgy, mint Közép-Európában (s így természetesen hazánkban is) századokon át vezértémája volt az exlibriseknek. Éppen ezért igen nagy szolgálatot tett C. H. BEELS és J. Th. A. PESKENS, a két kiváló holland gyűjtő és szakíró az exlibrisgyűjtők táborának, amikor kézikönyvükben összefoglalták mindazt, amit a régi exlibrisek gyűjtőinek a címertan elemeiről és a heraldikus exlibrisekről tudni kell. A könyv első két fejezete címer történettel és a címertan elemeivel foglalkozik. A címer részeivel, a színeknek a címertanban játszott jelentőségével is megismerteti az olvasót. Címeres exlibrisnek fogják fel a világ legrégebb exlibrisét is, III. Amenophis fáraó Tel-el-Amarnában előkerült s jelenleg a British Múzeumban őrzött fayance-plakettjét (kb. 1400 i. e.), amely a fáraó könyvtárára utal. A következő fejezetekben a címeres exlibris történetét kísérik figyelemmel a XV. századtól napjainkig s közben kitérnek a címeres exlibrisek stílusproblémáira is, a francia és angol anyagra vonatkozóan stílusorszakalást is adnak s ezzel lehetővé teszik, hogy stílusjegyek alapján a heraldikus exlibrisek megközelítő korát megállapíthassuk. Az egyes stílusorszakokkal kapcsolatban természetesen közlik a korszakra jellemző stílusjegyeket is.

A XIX—XX. század heraldikus exlibriseivel kapcsolatban stílusorszakalást adni igen nehéz, mert a grafikai technikák megsokszorozódása, a nemesség helyzetében az egyes országokban beállott különböző politikai, társadalmi és gazdasági változás, a nagy képzőművészeti stílusorszakok gyors egymásutánja ezt szinte lehetetlenné teszik. Az avantgard és az absztrakció kivételével azonban a heraldikus exlibrisekben is megtalálhatjuk minden nagy képzőművészeti stílusorszak nyomait.

A kötetből a magyar heraldikus exlibris fejlődéstörténetét hiába kérnénk számon, mert az erre vonatkozó munka hiányzik, még hazai irodalmunkból is. Ennek ellenére örömmel fedeztük fel az illusztrációk között SCITOVSKY hercegprímás főpapi címeres exlibrisét, melynek elemzésével a szerzők a szövegrészben is foglalkoznak. (35. p.) GALAMBOS FERENC

Standa, Jan: Ekszlibrisy. Kraków 1967. 8°, 4 l., 22 t. (100 számozott példány.)

Jan STANDA már évek óta a lengyel exlibrisművészet derékhadához tartozott, a legutóbbi évek exlibris-termése alapján azonban, amelyről elsősorban a III. Malborki Exlibris Biennale, majd jelen mappa ad számot, hatalmas fejlődésről tesz tanúságot olyannyira, hogy ma már bátran sorolhatjuk az élvonalbeli lengyel exlibrisművészek közé.

STANDA már nem fiatal művész: 1912-ben született Krakóban s ma is ott él. A Krakói Képzőművészeti Akadémiát 1931–1936 között végezte el. Festő és grafikus; művészetének kiváló értékeiről számos bel- és külföldi kiállításon tett tanúságot. Önálló kiállításai közül az 1952. évi krakkói kiállítása volt a legjelentősebb. Exlibrissel csak 1957 óta foglalkozik, munkássága talán mindössze 30 lapot ölel fel, de ezek ma már a legjobb lengyel lapok közé tartoznak. Exlibriseit a X. Krakói Nemzetközi Exlibriskongresszuson (1964), a varsói zenei témájú exlibrisek kiállításán (1966), a szeczeini, tengeri témájú exlibrisek kiállításán (1966), a budapesti lengyel exlibriskyállításán (1966), majd, mint már említettük, a III. Malborki Exlibris Biennálén láthatta a közönség.

STANDA technikai felkészültsége mellett elsősorban virtuóz ötletei azok, amelyek kiváló exlibrisművészzé avatják. Nőalakjai a kamaszlánytól (*exlibris Aliny Lewickiej*), a modern női szépségideált testesítik meg. Történelmi témájú lapjain (*exlibris Stanisława Jakubyczka*, *exlibris Zofia Konrad*, *exlibris Antoniego Brosza* stb.) hiteles korabeli levegőt árasztanak, művészi megfogalmazásukban mégis modernnek. Az *Exlibris Stalony Dobrzeńkiego* festett üvegablaka kis mérete ellenére is monumentális hatást kelt. Feliratainak betűit mindig nagy gondossággal metszi meg s nemcsak a feliratnak a képbe való szerves beépítésére fordít gondot, de a feliratot igen gyakran a képi motívum szerves részévé teszi. Ezt láthatjuk az *Exlibris Zbigniewa Ziarki* c. lapon, amely egy napraforgóhoz támaszkodó férfit ábrázol: a napraforgó szára a név (oldalt levelekkel) s a virágot a felirat E betűje fogja körül. A szép mappát Wiktor FRANTZ tömör jellemzése vezeti be.

GALAMBOS FERENC

Trzynadlowski, Jan: Institut National Ossoliński 1817—1967. Institut National Ossoliński. Wrocław—Varsovie—Cracovie. 1967. 161 l.

A külföldi szakmai körök és a művelt

nagyközönség tájékoztatására szolgáló franciayelvű történeti vázlat a nagyhíri lengyel kulturális intézmény, az Ossolineum (teljes nevén Zakład Narodowy im. Ossolińskich) alapításának 150. évfordulója alkalmából publikált jubiláris kiadványok egyike. Az Ossolineum alapítása a politikai létezését megfosztott lengyel nép kulturális éledésének fontos eseménye volt. Létrejöttét a Habsburg monarchiának a lengyelek irányában — a porosz és az orosz államokhoz viszonyítva — liberálisabb beállítottsága mellett elsősorban Józef Maksymilian Ossoliński, a nagyműveltségű, hazafias érzelmű, tudományos tevékenységet is kifejtő főnemes céltudatos fáradozása és nagylelkű adományai tették lehetővé. Az udvari kancellária által 1817. máj. 8-án jóváhagyott alapítólevél szerint OSSOLIŃSKI teljes könyvtárát (több, mint 10 000 kötet), kézirat-, bélyeg-, érme-, kép- és szoborgyűjteményét az osztrák tartományként szereplő Galícia fővárosában, az akkor Lembergnek nevezett Lwów-ban felállítandó könyvtár céljára hagyta és fenntartásáról is megfelelőleg gondoskodott. Az eredetileg Bécsben elhelyezett gyűjtemény Lembergbe telepítése és a könyvtárépítkezés megindítása (amelynek első kivitelezője BEM József, akkor műszaki állományú százados volt) az első kurátor Lubomirski Henrik herceg érdeme (rőla neveztek el az alapítvány muzeális gyűjteményeit). 1847-ben sikerült az intézményt nyomdai-kiadói részleggel is kibővíteni.

Az intézmény szakmai és tudományos vezetői, az igazgatók koruk és szakmájuk legkiválóbb képviselői, legtöbbször a múlt századbeli lengyel szabadságmozgalmak aktív résztvevői volt. Konstanz Leliwa ŚLONWIŃSKI, a korai lengyel történelem és a lengyel közjog művelője az 1831-es felkelést számos politikai brosúra és röplap illegális kinyomtatásával és terjesztésével támogatta, amiért élete utolsó hét évét a kufsteini börtönben szenvedte végig. A későbbi igazgatók közül többiben hosszabb-rövidebb ideig fogságban volt August BIEŁOWSKI (1850—1876), a sokoldalú szlavista, a Monumenta Poloniae Historica és más tudományos sorozatok elindítója és Wojciech KĘTRZYŃSKI (1876—1918) a kéziratkatalógus elkészítetője, a tankönyvkiadási jog megszerzője, az ún. visszalengyelesítő irányzat egyik szellemi vezére.

Az önálló lengyel állam létrejötte (1918) az Ossolineum számára is az új fejlődés kezdetét jelentette. Ludwik BERNACKI, a sokoldalú bibliográfus igazgatása alatt helyreállították a háborús károkat, korszerűsítették a könyvtári szolgálatot, megindították az intézmény évkönyvének

kiadását. 1938-ig a könyvvállomány elérte a 300 000 egységet, az érmegyűjtemény a 21 000, az archeológiai objektumoké a 3900 egységet.

1939 szeptemberétől kezdődően a könyvtár az Ukrán Tudományos Akadémia tagozataként működött. Állománya az államosított gyűjtemények beolvasztásával tovább gazdagodott, a muzeális gyűjtemények nagyrészt azonban a helyi múzeumok vették át. A német megszállás idején (1941–1945) a könyvtár nyilvános szolgálata szünetelt, több tudományos munkatárs eltűnt, vagy koncentrációs táborba került. A város utolsó ostroma alatt bombatalálat és felhőszakadás jelentős károkat okozott, az evakuálást azonban az alkalmazottak nagyrésztben sikerrel szabotálták.

A második világháború végén kötött államközi megegyezés értelmében a Szovjetunió a lengyel állammal juttatta az Ossolineum állományának jelentős részét, 230 000 kötetet, 7000 kéziratot, az intézmény maga pedig áttelepült a nyugati visszatért területnek korábban Breslau néven szereplő nagyvárosába, Wrocław-ba. Az Ossolineum kiadói részlege ugyancsak Wrocław-ba költözött, de néhány év múlva a könyvtártól szervezetileg különvált. Mint önálló kiadó (Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo PAN) a Lengyel Tudományos Akadémia központi szervei és társadalomtudományi tagozata tudományos programjának megvalósításában vesz részt, különös gondot fordítva Szilézia kulturális múltjának feltárására és a bibliológia művelésére is. Varsóban létesített fiókjával együtt, az utóbbi időkben Michał SEWERSKI jogász és kultúrpolitikus igazgatása alatt az ország legnagyobb humaniora kiadójává vált (1965-ben 316 kiadott mű, 5404 ív, 768 000 példány).

Az önállósodás ellenére a kiadó és a könyvtár közti kapcsolatot biztosítja az a tény, hogy ez utóbbi is a Tudományos Akadémia irányítása alá került. Az új viszonyok között az Ossolineum könyvtára (Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Biblioteka PAN) főleg a visszatért nyugati területek kultúrájának emelését tűzte ki célul, napjainkban Edward KIERNICKI, a lengyel irodalomtörténet forrásainak kutatója és Franciszek PAJĄCZKOWSKI színháztörténész igazgatók irányításával. 1965-ben az állomány egésze 667 300 egységből állt, ebből a különgyűjtemény anyaga (régii nyomtatványok, kéziratok, pénz- és érmegyűjtemény) 252 000, a periodikáké 57 000 egység.

A tudományos alaposágú történeti áttekintést számos portré, dokumentum fotokópia és bibliográfia egészíti ki.

Voluntarismul festiv cu ocazia centenarului Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România. București, 1967. (Studii și Cercetări de Documentare și Bibliologie, Vol. 9. nr. 2—3. p. 125—414.)

A Román Tudományos Akadémia Könyvtárának százéves jubileumára kiadott kötet széleskörű tájékoztatást nyújt a román akadémiai és nemzeti könyvtár története, szervezete és funkciórendje felől. A sok kisebb tanulmány mozaikszerű anyagából plasztikusan bontakozik ki az olvasó előtt a kezdetben kicsiny könyvtár izmosodása (az első évtizedekben erős mértékben a hazafias érzésű donátorok nagylelkűsége nyomán), majd nemzeti könyvtárrá válása, később hálózati rendszerének megszervezése. Az 1868-ban 73 kötetes könyvvállomány nyolevan év alatt 550 000-re, majd a legutolsó két évtized alatt 1 400 000 kötetre gyarapodott. Ehhez járul a központi könyvtár közel 3 millió periodicum-kötete s 1,5 millió különgyűjteményi egysége, ill. a hálózat majdnem 1,2 millió kötet könyve, 620 000 periodicumkötete. (A statisztikai kimutatás nem ad számszerűsítést a hálózat különgyűjteményi egységeiről.) A használati statisztika adatai élénk forgalmat jeleznek: a központi könyvtárban 1966-ban kb. 100 000 használó mintegy 450 000 egységet használt.

Nincs helyünk arra, hogy a könyvtár történetére részletesen kitérjünk; csupán megemlítjük, hogy munkatársai, ill. vezetői közt a román tudományos élet oly kitűnőségei szerepeltek, mint I. BIANU (később a Román Tud. Akadémia elnöke), N. HODOȘ (a régi román könyvek neves bibliográfusa) és T. VIANU. BIANU és HODOȘ bibliográfiai tevékenysége, ill. 1901 óta a nemzeti könyvtári szerepkör csatlótt szorosan a könyvtárhoz a román nemzeti és szakbibliográfiai publikálás tekintélyes szektorát. A könyvtár 1885 óta élvez a kötelempéldányjogot s gyűjti lehető teljességgel a teljes román és román vonatkozású irodalmi termést.

A kötet rövid tanulmányait négy csoportba osztották. Először (könyvtártörténeti adatokkal vegyest) személyes visszaemlékezéseket, általános kérdésekről szóló kis cikkeket (így p. o. a könyvtár, mint a művelődés emlékezete) olvashatunk. Majd a könyvtártörténeti tanulmányok következnek (kettő kivételével életrajzi jelleggel). Ezt követi a magyar szempontból legjelentősebb tanulmánycsoport, mely a központi és hálózati könyvtárak egyes gyűjteményi egységeit ismerteti. Az utolsó csoportban a könyvtár és hálózata tudománypolitikai funkcióiról olvashatunk értékezeseket. E csoportban a szerzők arról adnak számot, milyen mértékben játszik

szerepet a Román Tud. Akadémia Könyvtára és hálózata többek között az orvosi, műszaki és biológiai kutatások, ill. az ország dokumentációs és egyéb tájékoztató munkájában, s milyen kapcsolatban áll a többi tudományos nagykönyvtárral.

A különgyűjteményeknek az akadémiai könyvtári hálózatban játszott kiemelkedő szerepe indokolja, hogy számos tanulmány foglalkozik a kéziratárak helyzetével, ill. ezeken belül külön a román szempontból különösen jelentős szláv, görög és keleti kéziratokkal. Tanulmányos cikk számol be az Akadémia bucuresti-i „Nicolae Iorga” Történeti Intézetének tudománytörténeti emlékekben gazdag könyvtáráról, melynek alapját a nagy román historikus magánkönyvtára alkotta.

A kötet két kérdéscsoportja különös érdeklődésünkre tarthat számot. Sok elszórt adaton kívül D. SIMIONESCU a hálózat *könyvtártörténeti forrásanyagáról* számol be, mellékletként adva a központi könyvtárban található régi kéziratok könyvtárkatalógusok jegyzékét. A SACERDOȚEANU pedig a hálózat *írás- és nyomdásztörténeti forráskincseiről* ad számot.

Több tanulmányban olvashatunk a Román Tudományos Akadémia kolozsvári fióka mellett működő hálózati könyvtárról, ill. e könyvtár szerepéről a tudományos kutatásban. E fiókkönyvtár számos jelentős erdélyi egyházi intézmény könyvtárát is magába olvasztotta (így p. a görögkatolikus balázsfalvi érsekség és nagyváradi püspökség, a kolozsvári protestáns kollégiumok könyvtárait). D. PRODAN a fiókkönyvtár gazdag történeti anyagának román szempontból legfontosabb darabjairól tesz említést; M. TRITEANU pedig az általános tudománytörténet vonatkozásában jelentős darabokat ismerteti (így p. o. LUTHER, KÁLVIN, ERASMUS nyilván protestáns könyvtárakból származó korai köteteit, GALILEI, NEWTON, BEYLE, DESCARTES, COMENIUS, GROTIUS és mások bibliofil szempontból sem érdektelen műveit). I. DOMȘA külön ismerteti a fiókkönyvtár ósnyomtatványtárát.

Érdekes lett volna bővebben hallani arról a nem jelentéktelen szervezeti-elvi problémáról, hogy vajjon a szokatlan kettes (akadémiai és nemzeti) könyvtári funkció nem okozott-e, nem okoz-e nehézségeket. Egyébként a kötet — annak ellenére, hogy témaköreit túlságosan apróra szelték s csoportosítása néhol nélkülözi a logikai elemet — érdekes képet ad a legnagyobb romániai tudományos könyvtárhálózat sokrétű funkciórendjének történeti kialakulásáról.

TÓTH ANDRÁS

Buch und Schrift von der Frühzeit bis zur Gegenwart. Rundgang durch die Dauerausstellung des Deutschen Buch- und Schriftmuseums der Deutschen Bücherei, Leipzig. Leipzig, 1968. Deutsche Bücherei, 116 l. 36 ábra.

A lipcei Német Könyv- és Írástörténeti Múzeum kiállításának katalógusa önmagában is hasznos olvasmány, mert áttekinthető képet nyújt a terület alapismeretei felől. Maga a kiállítás három nagy részre oszlik. Az első rész az *írástörténeti* emlékeket mutatja be a hagyományos történeti sorrendben — kitérve a különleges írásfajtákra — egészen a 20. század művészi kézírásaiig. Az írástörténeti főcsoporton belül mutatja be az egyes betűtípusok történeti fejlődését az ósnyomtatványoktól a 19. századig, ideértve a szláv, héber, arab stb. írások egyes betűi típusfejlődését is. A *könyvtörténeti* rész az agyagtábláktól kezdve szintén a hagyományos rendet követi és a miniatúra-művészeti kitérőn át jut el a könyvnyomtatásig; majd ezt követően már a szűk német területre szorítkozza, a 15–19. századok könyvnyomtatásának fejlődését mutatja be. Ez utóbbi kérdéskörhöz csatlakozva a kiállítás utolsó része a 15–19. századi *nyugateurópai könyvnyomtatás* egyes példáit mutatja be. A német könyv 20. századi történetével foglalkozó tárlókat a könyvkötészet fejlődését bemutató anyag előzi meg. A hasznos kis kötetet tanulságos ábrák egészítik ki.

T. A.

Wege und Ziele. Rückblick auf ein Vierteljahrhundert der Deutschen Gesellschaft für Geschichte der Medizin, Naturwissenschaft und Technik — 1930—1955 — von W. ARTELT; Sechzig Jahre Wissenschaftsgeschichte. Bestand und Wandel. — 1901 — 1961 — von B. STICKER. Wiesbaden 1961, Franz Steiner (Beiträge zur Geschichte der Wissenschaft und Technik. Heft 3.) 55. l.

W. ARTELT a német orvostörténet ma élő legkiemelkedőbb személyisége orvostörténeti visszaemlékezéseit egy magyar vonatkozású emlékkal kezdi. A Deutsche Gesellschaft für Medizin und der Naturwissenschaften 1929 szeptemberében Budapestten tartotta nagy nemzetközi részvétellel az ülést. „Spiritus rector dieser Tagung war der Unterstaatssekretär Tiberius von Györy de Nádudvar, ein ungarischer Grandseigneur, dessen Namen Diepen (akkor a freiburgi egyetemen az orvostörténet professzora, a német orvostörté-

neti társaságnak ismételten elnöke és W. ARTELT professzornak akkor intézeti főnöke) stets mit besonderer Hochachtung aussprach. Als ich auf späteren Tagungen Herrn von Györy in persona kennen lernte, habe ich diese Hochachtung zu teilen gelernt ... (ARTELT e kongresszuson mint fiatal gyakorlatok még nem vett részt) ... auf der Postkarte die Dieppen mir aus Budapest schickte und die den Speisesaal des Gellért Hotels zeigte, stand „Schade, dass Sie nicht dabei sind! Das Leipziger — Institut war mit einer ganzen Gruppe von Assistenten und Studenten erschienen und ein etwas freimütiger Reisebericht der jüngeren Leipziger kränkte Herrn von Györy zutiefst“. ARTELT beszámolójában nem történik említés arról, hogy mit kifogásoltak a budapesti kongresszuson a lipcei orvostanhallgatók, de választ ad erre a kérdésre a kongresszuson résztvett neves amerikai orvostörténésznek Fielding H. GARRISON-nak a megjegyzése. Fielding H. GARRISON a budapesti orvostörténeti kongresszuson való részvétel miatt utazott az Egyesült Államokból Európába és erről az útról részletesen be is számolt (*A Medical Tour in Europe*. megjelent a *Contributions to the History of Medicine from the Bulletin of the New York Academy of Medicine*. 1925—1935. Hafner Publ. Inc. New York—London 1966. 647. p.) kiemelve ennek az igen fontos, sokrétű orvostörténeti kongresszusnak nagy fontosságát és kitűnően megrendezett voltát. A 664 oldalon tett megjegyzésből kitűnik, hogy a lipcei orvostanhallgatók azzal indokolták a budapesti egyetem orvostan hallgatóinak kollégiumából a késő éjjeli órákig történt kimaradásukat és vendéglőkben való vidám tartózkodásukat, hogy „elhelyezésük nem volt megfelelő és rovarmentes”, amit egyébként GARRISON nagyon is kételkedő komikus jelzővel fogadott. —

W. ARTELT professzor további visszatekintése a német orvostörténeti társaság negyedszázados történetét ismerteti lényegében magyar vonatkozások nélkül. B. STICKER munkája a német természettudomány történeti társaság felfogásában és szemléletében bekövetkezett változásokat tükrözi történeti menetében vissza rámutatva az analitikus és szintetikus irányzatoknak szinte egymást váltó vezető szerepére és az általa képviselt hamburgi tudománytörténeti iskola felfogását vallva a természet — és általában a tudományok — történetében a szakdiszciplína hangsúlyozása helyett az általánosabb, társadalmilag megszabott és kialakított tudománytörténet fontosságát emeli ki.

BUGYI BALÁZS

A régi Anglia hétköznapjai. Válogatás a „The Spectator” című egykorú folyóirat anyagából. (Válogatta, az előszót és jegyzeteket írta, a fordítást ellenőrizte HANKISS Elemér. Fordította MEZEI Iván.) Budapest, 1968, Gondolat, 199,2 l. 7 t. (Európai antológia. Angol reneszánsz és polgári forradalom.)

Valódi oroszán játszik-e a legújabb olasz operában, vagy csak egy oroszlán-bőrbe bújtatott szinész? — Ilyen és ehhez hasonló kérdések szerepelnek tucatjával a *Spectator* című folyóiratban, és majdnem szinte tucatnyi más társában a XVIII. századi Anglia első évtizedeiben, erről s hasonlókról hallanak a világ gazdaságának meghódítására kész angol kis- és nagypolgárok az ő korszerű fórumaikon, a nagyváros kávé-, tea- és csokoládé-házaiban. Az izgató pletykakérdések persze ennek a lázasan tanuló, fejlődő osztálynak lehetőségeit nyújtának arra, amit birtokos- és hivatali nemes elődjek (a francia noblesse de cour és noblesse de robe) még nem engedhettek meg maguknak az ő korai újságjaikban — arra, hogy köznapi események tisztán kíváncsiságtól terelt megvitatásán túl eljussanak a társadalmi, jogi, morális kérdések megvitatásáig, a világró alkotott addigi kép teljes árajzolásáig. Mert végső soron azért maradnak örökre nevezetesek az angol sajtó korai folyóiratai, a *Review*, a *Tatler*, a *Spectator*, a *Guardian* s mások, mert rajtuk keresztül ment végbe, vagy legalábbis kezdődött a felvilágosodás nagy eszmei áthangolása, a középkori ember világképének végső felszámolása. Úgy vélik a *Spectator* szerkesztői és szerzői — mondja mintaszerűen rövid és mintaszerűen alapos bevezetésében HANKISS Elemér — nem gyökeres társadalmi, politikai, gazdasági változásra van már —szükség Angliában, hanem az új kereteknek megfelelő magatartásformák, eszmények kialakítására, az emberi együttélés új szabályainak kidolgozására és tudatosítására. Tucatjával írják cikkeiket a barátság, az önismeret, az önuralom, a házastársi hűség, a béketűrés, az emberi méltóság érényeiről. S mindezt csevegvé, szellemesen, már DICKENS hangját sejtető humorral.

A *Tatler* és a *Spectator* nélkül, STEELE és ADDISON lelkes és szellemes esszéi nélkül a modern sajtó a maga sokoldalú, az egész életet olvasója elé szinkronizáló, állandóan eleven, állandóan új kérdéseket megoldó s még újabbakat felvevő módszerével — sohasem alakulhatott volna ki. Az átmenetek az „essay-journal”, majd az irodalmi folyóirat és végül a modern politikai újság között nyomról-nyomra követhetők. A könyvtörténész ezért hálás, hogy az egyiknek a sok hasonló lap közül

egész tartalmát, sokféle színét szemelvényesen magyarul is megismerheti. És hogy a szakavatott kiadó a háttérrel, a nyüzsgő-bongó Anglia életével, de amellett lényeges vonásokban az egykorú sajtó és kiadás legfőbb jellemzőivel is megismertetett.

A kiállításában is vonzó, szépen nyomott és lebilincselően illusztrált, szépen kikovácsolt, az ódonaságot kissé sejtető, de inkább (hiszen az eredeti is ilyen volt) a modern mozgást szemléltetően fordított könyv nemcsak könyvkiadásunkat, de közönségünket is dicséri. Hol számíthatott húsz évvel ezelőtt egy ilyen munka 1800 olvasóra (pláne vásárlóra)?

Csak néhány kisebb részlet-észrevételre jogosít a kis kiadvány. A bevezetésben hálások lehettünk volna — irodalom- és könyvtörténések egyaránt —, ha kissé többet mond a tudós közzevető magáról az esszé-műfajról. Hogyan viszonyul ADDISON a múltból MONTAIGNEhez, a jövőből MACAULAYhoz, sőt, esetleg az angolszász

nyelvkörön kívüli modern újságstílus és értekező-próza fejlődéséhez?

Tudtunkkal a *Journal des Sçavans* első angol követője nem a *Mercurius Librarius*, hanem a *Philosophical Transactions*. A *Journal des Sçavans* is elsősorban természettudományos folyóirat volt! És az *Oxford Gazette* ill. *London Gazette* nem volt az egyetlen újság az utolsó Stuartok kormányzata elején sem.

Végül: nem ártott volna megmondani valahol, hogy miért van kétféle jegyzet-szöveg. A lapalji jegyzetek az eredeti *Spectator*ból valók-e (nem valószínű), vagy abból a kiadásból, amely a fordítás alapjául szolgált? A könyv végén nyilvánvalóan a közreadó jegyzeteit találjuk. Kétségtelen, hogy ez utóbbiak precízek, rövidek, amellet mindíg érdekesek is, nem csak tudásunkat, de az olvasmányélményt is gazdagítják.

D. B.

BIBLIOGRÁFIÁK

Az antifasiszta ellenállási és partizánharcok válogatott irodalmának bibliográfiája. Összeállította és szerkesztette a Magyar Partizán Szövetség bibliográfiai munkaközössége: HARSÁNYI János, TISZAY Andor, VÁGÓ Ernő. Budapest 1968, Tankönyvkiadó Vállalat. 53 l.

Történések és pedagógusok, irodalom- és sajtótörténések, s általában minden, a történelem és politika iránt érdeklődő ember számára hézagpótló forráskiadványt jelent ez az 1968. tavaszán megjelent bibliográfia. Most, huszonhárom esztendővel a felszabadulás után, először van a kezünkben olyan munka, amely az antifasiszta mozgalmakkal foglalkozó magyar nyelvű irodalmat — tudományos, ismeretterjesztő és szépirodalom — nemcsak felsorolja, hanem a tárgy kitűnő ismeretéről tanúszkodó tömör annotációkkal is ellátva, világosan áttekinthető csoportosításban tárja az olvasó elé.

Bibliográfiai munkák kiadása nem hálás munka, ezért kétszeres a Tankönyvkiadó Vállalat érdeme, hogy vállalta a kiadást, s méghozzá elég szép, 800-as példányszámban.

A kis könyv bevezető és módszertani útmutatója tömören összefoglalja a kiadvány célját: dokumentálni kívánják, hogy a fasiszmus által leigázott népek nemzetközi antifasiszta küzdelméből a magyarok is kivették a részüket. „Történelmünk e kevésbé ismert időszakának tanulmányo-

zásához, megismertetéséhez és oktatásához kíván segítséget nyújtani bibliográfiánk” — írják. Válogatott bibliográfiáról van szó, a szerkesztők nem törekedtek teljességre, de arra igen, hogy bevegék a lényeges műveket.

A bibliográfiát négy csoportra osztották:

- I. Bibliográfiák, kronológiák, adat- és életrajzi gyűjtemények, lexikonok;
- II. Forráskiadványok, emlékiratok, forrásértékű visszaemlékezések;
- III. Összefoglaló művek és monográfiák;
- IV. Regények, elbeszélések, regényes leírások, krónikák, riportkönyvek és színművek.

Világos a főcsoportokon belüli csoportosítás is, mindegyiknél ismétlődik a következő tematika: 1. Antifasiszta ellenállási és partizánharcok Európa országaiban; 2. Antifasiszta ellenállási és partizánharcok Magyarországon; 3. Magyarok a külföldi ellenállási és partizánmozgalmakban — azaz nem leszűkítve tárgyalja anyagát, hanem beleillesztve Európa általános antifasiszta harcába, abból kiindulva részletezi a vonatkozó hazai irodalmat, hogy azután ehhez logikusan kapcsolódva térjen át a kérdés másik, lényegbevágó részére, azaz arra, hogy bár hazánkban az ismert szorító-gátló tényezők következtében igen korlátozott volt e harc lehetősége, a magyar antifasiszták, a magyar baloldali emigráció legjobbjai ott harcoltak a fasiszma ellen,

bárhová vetette őket sorsuk. Ott voltak a Szovjetunióban — s itt kiemeljük egy magyar szerző írását: HÁY Gyula: *Partizánok tükre*, VAS Zoltán: *Halhatatlan ifjúság*, DÉKÁN István: *Hazatérés* — résztvettek a román, cseh, lengyel, jugoszláv, belga antifasiszták ellenállási mozgalmában. Tudjuk, hogy csak a francia Résistance-ban mintegy háromezer magyar fogott fegyvert Párizs barrikádjain 1944 augusztusában; ezt is tükrözi a bibliográfia. Itt szerepel például KOMJÁT Irén dokumentumerejű visszaemlékezése, *Az idők sodrában* címmel, vagy MURÁNYI-KOVÁCS Endre regénye, a *Hét álnév*, melyről azonban tudjuk, hogy jóval több regénynél, a franciaországi magyar ellenállók minden napjait, áldozatos harcukat írta, énekelte meg a szerző ebben a nagyon szép írásban, az élmény erejével.

A hazai rész is igen tartalmas, s magukon a bibliográfiai adatokon és a sikerült annotációkon kívül jól segíti az eligazodást a világos tárgymutató. Megtaláljuk a Budai Önkéntes Ezred, dr. Stollár Béla ellenállócsoportja, a Szent-Györgyi-féle ellenállási csoport, a Várnai-féle ellenállási csoport, a kőbányai, az újpesti partizán-csoport irodalmát.

Ami pedig az európai népek általános ellenállási harcát illeti, képet nyerünk az egészről, s az egészen belül az általában még kevésbé ismertekről: a belga, holland, norvég ellenállók harcairól. Sokat hallotunk a varsói gettó hősi-tragikus felkeléséről, itt megtaláljuk irodalmát is, mely már kevésbé ismert (MARK, B.: *A varsói felkelés*. Kolozsvár 1946; a kitűnő ANDRZEJEVSKI *Nagyhét Varsóban* című könyvét, melyet a Kossuth adott ki 1966-ban, valamint a német HERMLIN, Stephan *Együtt a pokolban* című elbeszéléskötetét 1951-ből).

A tételeket sorszámozták a szerkesztők — összesen 229 szerepel — igen gazdag, tömör anyagot zár magába. A sorszámozás, kiegészítve a pontos és részletes név- és tárgymutatóval, mégjobban elősegíti a tájékozódást.

Ez a rég hiányolt és várt, és nagyon jól összeválogatott bibliográfia újabb hiányokra irányítja rá figyelmünket s újabb feladatokra ösztönöz. Jó volna folytatni, elmélyíteni a megkezdett munkát a magyar ellenállási mozgalom sajtójának bibliográfiai feldolgozásával. A magyar illegális- és ellenállási mozgalom a legnehezebb időszakokban is újabb és újabb lapokat teremtett itthon és az emigrációban egyaránt. Többnek közülük csak címét ismerjük — így például az *Igazmondó*, melyről HAVAS Endre ír, külföldön jelent meg; a hazaiak közül ismerjük jól a *Béke és Szabadságot*, a *Harcoló Bányászt* s még egynéhányat,

de vajon hányan ismerik — könyvtárosok, történészek? — az *Eb ura fakó* című lapot, vagy az *Ellenállást*, mely sokszorosított formában még az ostrom idején is megjelent s hetenként kétszer, a legnagyobb veszélyek között terjesztve, izgatott, lázított, mozgósított az országunkat tönkretévő náci fasiszta megszállók elleni harcra? A magyar ellenállási mozgalom két bátor és leleményes értelmiségi részvevője szerkesztette, BOLDIZSÁR Iván, aki Tyukodi Péter néven s a dal szellemében írta kitűnő cikkeit, majd az ő lefogása után Csirizes János álnéven CZIMER József — a Vígszínház dramaturgja, Viktor HUGO és Tennessee WILLIAMS műveinek fordítója, az 1943-as *Aisopos meséi* szerzője. Ezeket a lapokat is ideje volna már feltérképezni, sőt, továbbmenve: elkészíteni analitikus bibliográfiájukat.

A Magyar Partizán Szövetség kitűnő kiadványa megerősít bennünket abban a meggyőződésünkben, hogy a jó bibliográfiaiak nélkülözhetetlenek a tudományos munkában s a történelem, a politika, a való élet szövevényeiben való tájékozódásban.

mgj

A magyarországi dalmozgalom 100 éve 1863—1963. [Bibliográfia.] Összeállította, szerkesztette, a bevezetőt írta NAGY Dezső. Bp., Népművelési Intézet kiad. 1—9. füzet. [Sokszorosított.] 1965. [4.], XXVIII, 659, [1] p.

Az utóbbi tiz-tizenöt esztendő alatt gyors ütemben gazdagodó és mind inkább differenciálódó hazai bibliográfiai irodalomban is figyelmet érdemel NAGY Dezsőnek egy általa irányított szélesebb munkaközösség anyaggyűjtésére alapozott vállalkozása. A cinggyűjtemény kerekén 6000 tételt, együttesen több mint 10 000 forrásadatot tartalmaz a magyar kórusművészet száz éves útjáról. Szilárd támaszt, jó indítást nyújt azoknak, akik a dalmozgalom múltjának egy-egy periódusát, részletét kívánják megismerni, feldolgozni, egyszerűsre mind a már tömegmozgalom formájában jelentkező helytörténeti kutatáshoz is jelentős segítséget, sok-sok támpontot biztosít. A rendkívül széleskörű adatgyűjtés eredményét a kultúrhistoria egyéb területeivel foglalkozók sem mellőzhetik, kétségtelesen ők is meríthetnek meglepő adatokat a felhasznált források jegyzékéből, amely önmagában hét oldalra terjed.

Külön kell szólnunk a szerkesztő *Bevezetéséről*, amelyben igen jól hasznosította a hatalmas nyersanyag felett szerzett áttekintését: rövid, de tartalmas, tényszerű

és olvasmányos áttekintést kapunk tőle a dalos-mozgalom százados fejlődéséről a polgári-egyházi befolyás alatt létrejött és működő kórusoktól a munkás-dalegyleteken át a felszabadulás után országossá váló és magas színvonalra emelkedő kórusművészetig.

Ez érdemek elismerése mellett szólnunk kell az összeállítás egy lényeges fogyatékoságáról: a mintegy 6000 címet felölelő törzsanyag betűrendes felsorolásával semmiképp sem érthetünk egyet. A bibliográfiai szakirodalomban már sok szó esett arról, hogy ilyen terjedelmű speciális könyvészeti gyűjtemény alfabetikus elrendezése szinte a kutatók egyetlen típusát sem szolgálja, ezt a kritikai megállapítást a szóban forgó munka is igazolja.

Végso soron ezt a hiányt ellensúlyozzák az utolsó kötetbe foglalt mutatók, amelyek sokoldalúan feltárják a betűrendes rész tételszámokkal jelölt címeinek tartalmát. Nem kétséges, hogy az a komoly kutató, aki egy-egy kisebb közösségre, helysége, városra, kerületre, üzemre, egy meghatározott periódusra vonatkozó adatokat keres, nem sajnálja majd a fáradságot, hogy a tételszámok nyomán összegyűjtse az őt érdeklő adatokat, amelyek a betűrendes részben vannak szétszórva. Am akár a kronológiai, akár a topográfiai megoldás előnyösebb lett volna —, általa a függelék számtengereinek egyik csoportja összezugszorodik, a kutatók egyik, vagy másik gyakori típusa is mentesül a hosszadalmas böngészés nagy részétől.

Egészében véve azonban mégis csaknem osztatlan elismeréssel kell méltatnunk NAGY Dezső és társai munkáját. Nemcsak a mának, de a holnapnak is dolgozott, amely a részletkérdések felé bizonyára növekvő érdeklődéssel fog fordulni. Sajnálatos, hogy a nagyszabású gyűjtemény, amely könyvtárusi forgalomba nem került, tudomásunk szerint mindmáig egyes nagyobb könyvtárainkba sem jutott el.

REMETE LÁSZLÓ

Bibliografia przekladów z literatury węgierskiej w Polsce. Cz. 2. 1918—1960. Redaktor naukowy Jan REYCHMAN, konsultant István CSAPLÁROS. Warszawa, 1967. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. 151 l. (Prace Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Warszawskiego. 3. Z prac Katedry Filologii Węgierskiej.) Soksz.

A Varsói Egyetem Magyar Filológiai Tanszéke felismerte annak fontosságát, mennyire szükséges a magyar és lengyel irodalomtörténészek, könyvtárosok, kiadók

és más irodalommal foglalkozó emberek számára összeállítani a magyar irodalom lengyel fordításainak bibliográfiáját. Csak ennek alapján lehet felmérni az elért eredményeket, s lehet meglátni a hiányosságokat, miket lehetne, sőt kellene még lefordítani, hogy a lengyel olvasók hű képet kapjanak a régebbi s a modern magyar irodalomról.

Az elmúlt évben készült el a bibliográfia második része, az 1918 és 1960 között megjelent fordítások jegyzéke. Az első rész közreadása, mely az első fordításoktól 1918-ig napvilágot látott művek címeit foglalja magába, hosszabb kutatásokat igényel, ezért később jelenik meg.

A bibliográfia felsorolja nemcsak az önálló műveket és antológiákat, hanem a sajtóban megjelent kisebb fordításokat is. Feldolgozásánál felhasználták a *Przeład Bibliograficzny, Urzędowy Wykaz Druków, Przewodnik Bibliograficzny, Polska Bibliografia Literacka, Bibliografia Zawartości Czasopism* és DEMETER T.: *Magyar szépirodalom idegen nyelven*, c. bibliográfiák adatait, valamint a tanszék saját kutatásait.

Először az antológiák címeit közlik, ezután következnek 267 magyar író műveinek felsorolása a szerzők nevének betűrendjében. Ezen belül műveiket a magyar eredeti címek szerinti betűrendben közlik, s ha ugyanaz a mű többször jelent meg, akkor a fordítások iróndi sorrendben sorakoznak. Csupán néhány vers és novella eredeti címe kétes.

ACS Kató az első és ZRINYI Miklós az utolsó tétel, közben ACZÉL Tamástól ZILAHY Lajosig igen különböző korokban élt, különböző világnézetű és fajsúlyú írótól találunk fordításokat. Ez érthető is, hiszen egy nemzet irodalmának lefordítása soha sem történik előre meghatározott, részletes terv szerint. Sokszor egy divatos külföldi bestsellert hamarabb lefordítanak, mint azt a művet, melyet a másik nép maradandónak érez. Például a *Bánk bánból* csupán részleteket fordítottak le lengyelre, míg BÚS-FEKETE László és FÖLDES Jolán regényei hamar megjelentek, KRÚDYTÓL csak két elbeszélést találunk, KÖRMENDI Ferenctől azonban öt regényt és egy elbeszélésgyűjteményt.

A legtöbbször kiadott könyv ebben a korszakban MOLNÁR Ferenc: *Pál-utcai fiúja*, hét kiadáson kívül még dramatizálva is megjelent. A legtöbbször között versek: PETŐFI: *Egy gondolat bánt engemet tizennyolcszor, Az erdélyi hadsereg tizenöttször, Föltámadott a tenger tizennégyyszer, Nemzeti dal tizenkétszer*, ADY: *A halál rokona kilenceszer, JÓZSEF Attila: Megfáradt ember hétszer, a Mama ötször jelent meg.*

Feltűnő, hogy milyen kevés a színműfordítás.

A *Panteon* című antológia 1921-ben 111 oldalon a terjedelemhez mérten elég teljes képét adta a magyar irodalomnak JANUS PANNONIUS és ILOSVAI SELYMES Pétertől kezdve REVICZKY Gyuláig és SZALAY Fruzsinaig. Sok kevésbé ismert lengyel tárgyú magyar vers fordítását is közölte.

A két világháború között könyveink közül inkább csak a könnyebb fajsúlyú, szórakoztató művek találtak kiadóra Lengyelországban. Csupán a felszabadulás után kezdtek részben pótolni amúlt mulasztásait, s lefordítani PETŐFI, MIKSZÁTH és más magyar klasszikusok harcosabb és forradalmibb szellemű írásait is. Természetesen a mai magyar irodalom szintén egyre nagyobb helyet kap a lengyel sajtóban és könyvkiadásban.

A bibliográfiában olyan nevek is olvashatók, melyeket az újabb lexikonokban már meg sem találunk. Pedig CSENGEY Gusztáv: *A fogoly lengyel* című verse, mely Kościuszkoról szól, háromszor is megjelent.

Igy mégjobban feltűnik, hogy több neves írónk művét eddig még nem fordították le lengyelre. A régebbiek közül csupán AMBRUS Zoltánt és KEMÉNY Zsigmondot említjük meg, a két világháború között is publikált írók közül pedig KODOLÁNYIT, NÉMETH Lászlót, PASSUTHOT és TERSÁNSZKYT. 1960 óta talán már az ő műveikről is készült fordítás. Ezért nem említjük meg azokat a legújabb írónkat, akiknek nevét hiába kerestük a bibliográfiában. A két ország irodalma közötti egyre élőbb és élénkebb kapcsolat következtében majd sorra kerülnek ők is.

Csupán néhány apró elírás található az igen gondos kiadványban, melyek az esetleges újabb kiadásban könnyen elkerülhetők. Grandpierre Kolozsvári Emil, helyesen KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil; Pannonius Janus, helyesen JANUS PANNONIUS; Szithyai Zoltán helyesen SZITNYAI; Terecsényi György = TERESCSÉNYI; JÓZSEF

Attila: György című verse helyesen *Gyöngy*; PETŐFI: Sohasem az volt szerelmes helyesen Sohasem volt az szerelmes; SEBŐK Éva: E csöndes éj mit ben lehetne tenni? helyesen *E csöndes éjben mit lehetne tenni!* SZABÓ Lőrinc: Laci óriás lesz, helyesen *Lóci óriás lesz*; TATÁR Imre: A hiralal születése, helyesen *A hivatal születése*, stb.

Nagy érdeklődéssel várjuk a bibliográfia első részének, majd pedig a folytatásának, az 1960-as éveknek megjelenését. Reméljük ezután sikerül nyomdában és jobb papíron előállítva megjelentetni, hiszen egy ilyen bibliográfia nem napi aktualitást elégít ki, hanem esztendőkönn át szükség van rá.

IZSÉPY EDIT

Artistik. Auswahl-Bibliographie. Összeáll.: Jan BRABEC—Markschiess-VAN TRIX. Berlin 1968. Deutsche Staatsbibliothek. 147 l.

A kiadvány célja, mint az előszóból kitetszik, az, hogy a szakemberek és kívülről érdeklődők számára gyors tájékoztatást nyújtson az artistaság irodalmában. A fejezetek külön tárgyalják a szépirodalmat (nem egészen érthető módon ettől is függetlenül a drámairodalmat) és külön a szakirodalmi részt. Ez utóbbi varietécirkusz, állatidomítás, műlovaglás és bűvészet fejezeteket különböztet meg. Önálló fejezetet kaptak a folyóiratok, sőt, a mágiával foglalkozókat még ebből is kiemelték az összeállítók.

Az előszó céloz arra, hogy a munka természeténél fogva elmaradt a lelőhely megjelölése. Kár, hogy azt sem tünteti fel a kiadvány pontosan, hogy a felsorolt művek mely korszakot ölelik fel. A kilátásba helyezett kiegészítő kötet s az a rendszeres kutatómunka, amelyre a mű összeállítói hivatkoznak, minden bizonnyal pótolni fogja ezeket az apró hiányokat is.

BERCZELI KÁROLYNÉ

Helyesbítés

A Magyar Könyvszemle 1967. évi 3. számának 234. lapján Tóth András „Tervek az Egyetemi Könyvtár fejlesztésére (1906—1914)” c. tanulmányában a közölt táblázat téves adatokkal látott napvilágot. A lap 1968. évi 3. száma 298. lapján „Hibaigazítás” cím alatt érthetően szöveg jelent meg.

Szerző az alábbiakban közli a helyes adatokat tartalmazó táblázatot:

	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914
I. Beiratkozott olvasók	3 039	2 829	2 896	3 126	2 847	3 646	3 289	3 862	2 547
II. Olvasók száma az olvasóte- remben	52 987	60 625	81 651	86 524	78 857	81 266	75 253	92 263	69 656
Olvasók száma a folyóirat- olvasóban és a tanári olva- sóban	3 896	4 207	3 527	3 814	3 455	3 561	3 433	4 556	4 283
Kölesznzők száma	2 665	3 049	3 814	6 485	8 638	9 037	8 391	8 342	6 393
Használok száma	59 548	67 881	88 992	96 823	90 950	93 864	87 077	105 161	80 332
III. Olvasott művek száma az ol- vasóteremben	57 946	65 387	91 218	97 357	89 602	94 299	85 165	100 026	76 453
Olvasott művek száma a folyóiratolvasóban és a tanári olvasóban	5 413	6 253	6 560	7 576	7 167	7 905	7 516	9 580	9 631
Kölesznzőt művek száma	6 555	6 175	8 099	15 024	19 538	21 680	20 508	19 429	14 319
Használt kötetek száma	69 914	77 815	105 877	119 957	116 307	123 884	113 189	129 035	100 403

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Merkly László

A kézirat nyomdába érkezett: 1968. XI. 14. — Példányszám: 1300

Terjedelem: 8,4 (A/5) iv + 0,16 (A/5) iv behúzás

66.66631 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

TARTALOM

<i>Sándor Pál</i> : Visegrádi utca 15 — Das Haus der Partei seit 1918	1
<i>Terbe Lajos</i> : Magyar forradalmi könyvkiadás Szovjet-Oroszországban — Венгерское революционное книгоиздательство в Советской России	10
<i>Schönwald Pál</i> : Az Országos Propaganda Bizottság tevékenysége és kiadványai az 1918-as polgári forradalom alatt — La Commission de Propagande de la Révolution bourgeoise en 1918 et ses imprimés	20
<i>Tiszay Andor</i> : Különszámok és röpiratok a Szovjetunióról a két világháború között	29
<i>Szij Rezső</i> : A Táltos könyvkiadóról	37
<i>M. Pásztor József</i> : Az Eszme („Szociális kultúrlap” 1919-ben)	42
<i>H. Kohut Mária</i> : Az Arany Trombitának (1869), Táncsics lapjának kauciója	48

KÖZLEMÉNYEK

<i>Markovits Györgyi</i> : Fiatal magyar írók lapja, a „Keresztmetszet”	53
<i>Indali György</i> : Két szakszervezeti könyvtár a Horthy-korszak elején	57
<i>Turányi Kornél</i> : Az első természettudományos ismeretterjesztő folyóirat Magyarországon	62

FIGYELŐ

<i>Domanovszky Ákos</i> : A „Shared cataloging program”	64
<i>Gombocz István</i> : Az IFLA 1968. évi konferenciája	70
<i>T. A.</i> : Útcát neveztek el a fővárosban Dienes Lászlóról	75
<i>Keresztury Dezső</i> : A magyarországi korvinák kiállítása a Nemzeti Múzeumban ...	76
<i>Kóhalmi Béla</i> : Remete László tanulmánya: Szabó Ervin szocialista könyvgyűjteménye a Fővárosi Könyvtárban	79
Megjelenés előtt áll „A régi magyarországi nyomtatványok” első kötete (1473—1600)	80
<i>Salyámosy Miklós</i> : Az Universal-Bibliothek 100. évfordulója	81
<i>V. K.</i> : Kiállítás a Könyvklubban	82
<i>V. K.</i> : Francia könyvkiállítás	82
<i>Mgy</i> : A Magyar Tanácsköztársaság sajtójának repertóriumá	83
<i>Adorján Imréné</i> : Könyvkiállítás Kecskeméten	84
<i>Munkácsi Piroska</i> : Makky György ex-libris kiállítása	85
<i>H. Lakatos Éva</i> : Fél évszázada	36

SZEMLE

Ötven év (Ism. <i>Remete László</i>)	86
Beels—Peskens: Heraldiek in het ex-libris (Ism. <i>Galambos Ferenc</i>)	87
Standa, J.: Exlibrisy (Ism. <i>Galambos Ferenc</i>)	88
Trzinadlowski, J.: Institut national Ossolinski 1817—1967 (Ism. <i>Kindlovits Kálmán</i>)	88
Volum festiv ocasia centenarului Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România (Ism. <i>Tóth András</i>)	89
Buch und Schrift von der Frühzeit bis zur Gegenwart (Ism. <i>Tóth András</i>)	90
Artelt, W.: Wege und Ziele (Ism. <i>Bugyi Balázs</i>)	90
A régi Anglia hétköznapijai (Ism. <i>D. B.</i>)	91

BIBLIOGRÁFIÁK

Az antifasiszta ellenállási és partizánharcok válogatott irodalmának bibliográfiája (Ism. <i>mgy</i>)	92
A magyarországi dalosmozgalom 100 éve 1863—1963 (Ism. <i>Remete László</i>)	93
Bibliographia przekładów z literatury węgierskiej w Polsce (Ism. <i>Izsépy Edit</i>)	94
Artistik. Auswahl-Bibliographie (Ism. <i>Berczeli Károlyné</i>)	95

TABLE DES MATIÈRES

<i>P. Sándor</i> : 15, rue Visegrádi. (La maison du Parti Communiste Hongrois à partir de 1918) — Avec résumé en allemand	1
<i>L. Terbe</i> : L'édition hongroise révolutionnaire en Russie Soviétique (1917—1920) — Avec résumé en russe	10
<i>P. Schönwald</i> : L'activité de la Commission Nationale de Propagande pendant la révolution bourgeoise de l'an 1918. — Avec résumé en français	20
<i>A. Tiszay</i> : Numéros spéciaux des journaux sur l'Union Soviétique entre les deux guerres mondiales	29
<i>R. Szijj</i> : La maison d'édition Táltos	37
<i>J. M. Pásztor</i> : La revue «Eszme» (Idée) (1919)	42
<i>M. H. Kohut</i> : La caution du journal «Arany Trombita» (Trompette Dorée) rédigé par Mihály Táncsics (1869)	48

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>Gy. Markovits</i> : La revue des jeunes écrivains hongrois: «Keresztmetszet»	53
<i>Gy. Indali</i> : Deux bibliothèques syndicales au début du régime Horthy	57
<i>K. Turányi</i> : La première revue de vulgarisation scientifique en Hongrie	62

CHRONIQUE

<i>Á. Domanovszky</i> : «Shared cataloging program»	64
<i>I. Gombocz</i> : Conference de la FIAB 1968	70
<i>A. T.</i> : La rue Dienes László à Budapest	75
<i>D. Keresztury</i> : L'exposition des manuscrits Corviniens conservés en Hongrie	76
<i>B. Kóhalmi</i> : L'essai de László Remete intitulé «La collection des livres socialistes d'Ervin Szabó dans la Bibliothèque Municipale»	79
A paraître: le premier volume de la nouvelle bibliographie des anciens imprimés hongrois	80
<i>M. Salyómosy</i> : Les cent ans de Reclam's Universal Bibliothek	81
<i>K. V.</i> : Exposition dans le cercle des livres	82
<i>K. V.</i> : Exposition des livres français	82
<i>Mgy</i> : Le répertoire de la presse de la République Hongroise des Conseils	83
<i>I. Adorján</i> : Exposition de livres à Kecskemét	84
<i>P. Munkácsi</i> : Exposition des ex-libris de György Makky	85

COMPTES RENDUS CRITIQUES

Ötven év (<i>L. Remete</i>)	86
Beels—Peskens: Heraldiek in het ex-libris (<i>F. Galambos</i>)	87
Standa, J.: Exlibrisy (<i>F. Galambos</i>)	88
Trzinadlowski: Institut national Ossolinski 1817—1867 (<i>K. Kindlovits</i>)	88
Volum festiv ocazia centenarului Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România (<i>A. Tóth</i>)	89
Buch und Schrift von der Frühzeit bis zur Gegenwart (<i>A. Tóth</i>)	90
Artelt, W.: Wege und Ziele (<i>B. Bugyi</i>)	90
A régi Anglia hétköznapijai (<i>B. D.</i>)	91

BIBLIOGRAPHIES

Az antifasiszta ellenállási és partizánharcok válogatott irodalmának bibliográfiája (<i>mgy</i>)	92
A magyarországi dalosmozgalom 100 éve 1863—1963 (<i>L. Remete</i>)	93
Bibliographia przekładów z literatury węgierskiej w Polsce (<i>E. Izsépy</i>)	94
Artistik. Auswahl-Bibliographie (<i>E. Berczeli</i>)	95